

Rik på historie

- et riss av kulturhistoriens fysiske spor i Bærum

BÆRUM KOMMUNE
Regulering
Natur og Idrett

Forord

Velkommen til en reise i Bærums rike kulturarv, - fra eldre steinalder, jernalder, middelalder og frem til i dag. Sporene etter det våre forfedre har skapt finner vi igjen over hele kommunen. Gjennom "Rik på historie" samles sporene fra vår arv mellom to permer - for å leses og læres.

Sporene er ofte uerstattelige. Også de omgivelsene som kulturminnene er en del av kan være verdifulle. I Bærum består kulturminner og kulturmiljøer av om lag 750 eiendommer, som helt eller delvis er regulert til bevaring, og av ca 390 fredete kulturminner.

I "Rik på historie" legger forfatterne vekt på å gjenspeile kommunens særpreg og mangfold. Heftet viser oss hvordan utviklingen har påvirket utformingen av bygninger og anlegg, og hvordan landskapet rundt oss er endret.

Det som gjør "Rik på historie" særlig interessant er at den er delt inn i både perioder og temaer. Her finner man informasjon om tema man er spesielt interessert i, alt fra samferdsel, krigsminner, næringsvirksomhet, til ferie og fritid.

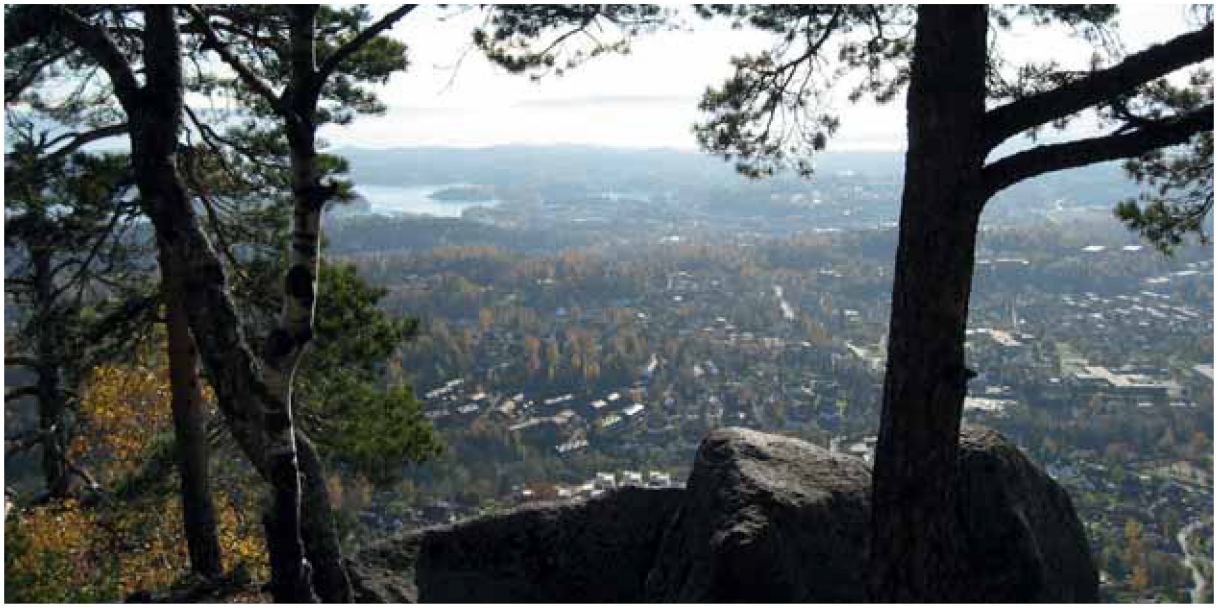
Det er viktig at vi er bevisst våre kulturhistoriske, arkitektoniske og miljømessige verdier, både av hensyn til vår kulturarv og identitet, men også i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Heftet, som er rikt illustrert med bilder av kjente og mindre kjente kulturminner og -miljøer, er full av historiske fakta og krydret med små anekdoter. Redaksjonsgruppen, som består av Anne Sofie Bjørge, Tone Groseth, Ida Haukeland Janbu, Elin Horn, Gro Magnesen og Liv Frøysaa Moe har utarbeidet det spennende og innsiktsfulle heftet.

Jeg håper at mange, både unge og eldre, lar seg inspirere til å bli med på denne reisen i Bærums rike historie.

Lisbeth Hammer Krog
Ordfører i Bærum

Under: Utsikt fra Kolsåstoppen. ASB

Innledning

"Rik på historie" gir et riss av utviklingen fra vår eldste historie til dagens nyere arkitektur. Heftet tegner et bilde av de store linjene i kulturminnehistorien i kommunen. Mer litteratur finnes, og kildehenvisningene bak i heftet kan brukes som inspirasjon til å søke mer kunnskap om det man er spesielt interessert i.

Vi håper at heftet får noen til å bli nysgjerrige – og at det kan bidra til å gi en større tilhørighet til Bærum.

"Rik på historie" konsentrerer seg om den delen av kulturhistorien som har satt fysiske spor i landskapet. Det er ikke fokusert på kulturhistorie tilknyttet løse gjenstander, som for eksempel redskaper og båter, eller den immatrielle kulturarven, som for eksempel fortellinger og musikk. Enkelte steder blir allikevel temaer som kunst og kunstnere, enkeltpersoner og spesielle hendelser nevnt. Noen emner faller inn under flere kapitler, som for eksempel Bærums Verk, og blir da omtalt flere steder.

Vi vil takke alle som har bidratt med verdifulle tilbakemeldinger. Vi vil spesielt takke Akershus Fylkeskommune som har bidratt økonomisk, slik at det har vært mulig å få heftet trykket. Fylkeskommunen har gitt oss inspirasjon gjennom fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus.

Arbeidet har vært et samarbeid mellom Natur og idrett og Regulering i kommunen. Redaksjonsgruppen har bestått av Anne Sofie Bjørge, Tone Groseth, Elin Horn, Ida Haukeland Janbu, Gro Magnesen og Liv Frøysaa Moe.

Sandvika, november 2012.

Fredete bygg og anlegg

Fredning etter kulturminneloven er den strengeste formen for vern. Fredning brukes for å sikre kulturminner av nasjonal verdi.

I Bærum har vi ca 350 arkeologiske kulturminner og 37 bygninger og anlegg som er fredet (nov 2012).

De fredete bygningene og anleggene er omtalt i teksten på grå bakgrunn og markert med riksantikvarens logo.

Under: Fra Bærums Verk. GM

Innhold

1. Vår eldste historie 4
Eldre steinalder 5
Yngre steinalder 5
Bronsealder 7
Jernalder 8
Vikingtid 10
Middelalder 10

2. Kirker og kirkegårder 12
Middelalderkirker 13
Etterreformatoriske kirker 17
Arbeidskirker 18
Andre trossamfunn 19
Krematoriet 19
Kirkegårder og gravlunder 20

3. Landbruk 22
Kulturlandskap og bygninger 23
Gårder 26
Husmannsvesenet 28
Seterdrift 29
Skogsdrift 29
Finneplasser 29

4. Samferdsel 30
Oldtidsveier 31
Middelalderveier 31
1600 og 1700-tallsveier 33
Vinterveier 36
Veier etter 1888 36
Skysstasjoner og hoteller 37
Båttrafikk 37
Broer 38
Jernbane og sporveier 39
Telekommunikasjon 40
Luftfart 40

5. By og tettsteder 42
Sandvika 43
Bærums Verk 44
Lysaker 46
Fossum 46
Høvik Verk 46
Skui 47
Stabekk 47
Bekkestua 47

6. Forsvar og krigsminner 48
Forsvar og varsling 49
2. verdenskrig i Bærum 50
Grini 52
Etterkrigstid 53
Krigsminnesmerker 53
Den kalde krigen 53

7. Næring, industri og vassdrag 54
Kalkbrenning 55
Andre tidlige næringer 57
Jernverk 60
Glassverk 61
Skogsdrift og sagbruk 62
Fabrikker 64
Vannverk 65
Handel, håndverk og kontor 66
Nyere næringsområder 67

8. Samfunnsinstitusjoner 68
Offentlig administrasjon 69
Justisbygg 70
Skoler 71
Videregående skoler 73
Andre skoler 73
Sosial 74
Helse 74
Kultur- og forsamlingsbygg 77
Bibliotek 78
Museer 78

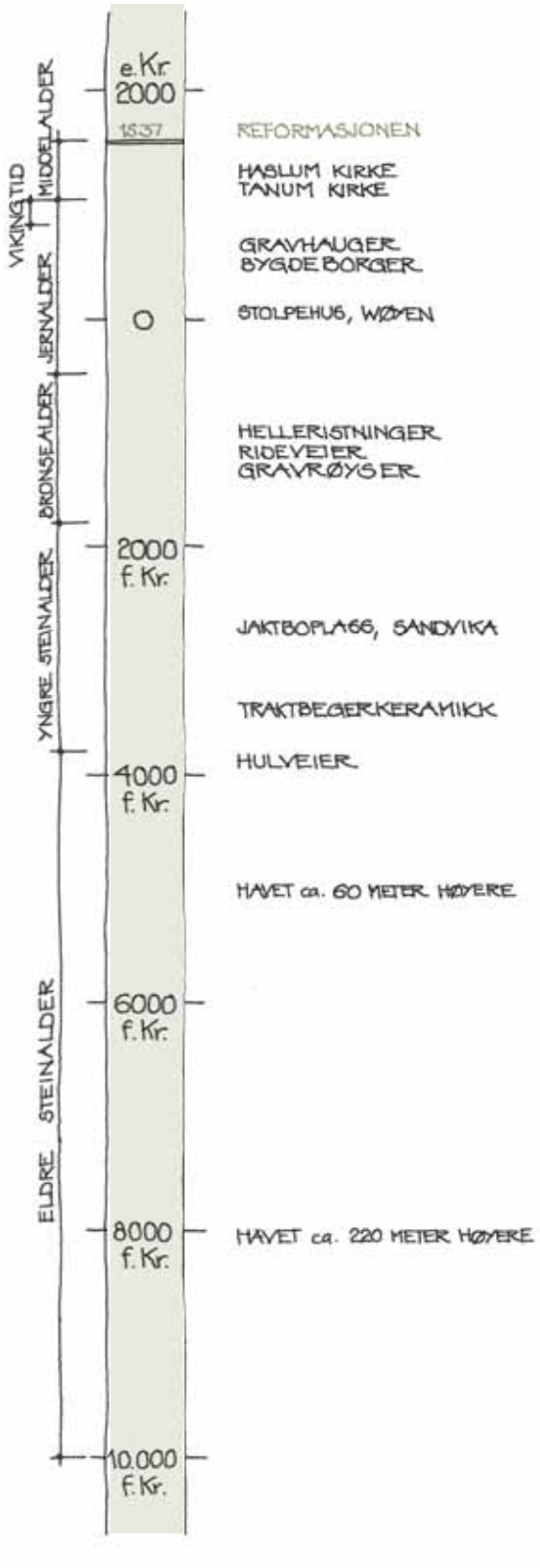
9. Ferie og fritid 80
Ferie og fritid ved sjøen 81
Ferie og fritid i Marka 85
Organisert fritid 87

10. Boliger 90
Boliger tilknyttet landbruket 91
Arbeiderboliger 94
1800-tallet 94
Tidlig 1900-tall 95
Mellomkrigstiden 98
Etterkrigstiden 98
1960 og 70-tallet 100
1980 og 90-tallet 101
Vårt årtusen 103

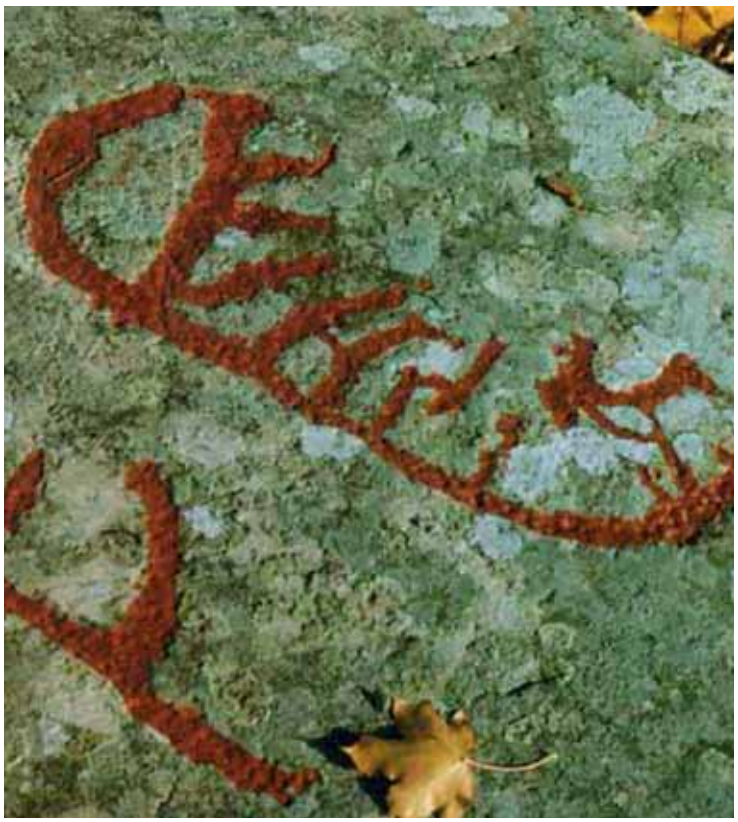
11. Parker og hager 104
1700-tallet 105
1800-tallet 106
1900-tallet 108
Porter og gjerder 109
Parker og kirkegårder 110

12. Nyere arkitektur 112
1930-tallet 113
Etterkrigstiden 114
1960 og 70-tallet 115
1980 og 1990-tallet 116
Vårt årtusen 117

Fotografer og litteratur/ kilder 120

e.Kr.
2000
1537
REFORMASJONEN
HASLUM KIRKE
TANUM KIRKE
GRAVHAUGER
BYGDEBORGER
0
STOLPEHUS, WØYEN
HELLERISTNINGER
RIDEVEIER
GRAVRØYSER
2000 f. Kr.
JAKTBOPLASS, SANDVIKA
TRAKTBEGERKERAMIKK
HULVEIER
4000 f. Kr.
HAVET ca. 60 METER HØYERE
6000 f. Kr.
8000 f. Kr.
HAVET ca. 220 METER HØYERE
10.000 f. Kr.
VIKINGTID
MIDDELALDER
JERNALDER
BRONSEALDER
YNGRE STEINALDER
ELDRE STEINALDER

1. Vår eldste historie

Bærums rike naturressurser, fruktbare jordsmonn og beliggenheten ved fjorden la grunnen for tidlig bosetting.

Lengst til venstre: Tidsakse som viser de ulike periodene i vår eldste historie, og noen av de viktigste funn og byggverk i Bærum.

Over til venstre: På øyene kan vi tydelig se den spesielle geologien der kalk og skifer ligger lagvis og danner striper. MM

Til venstre: Helleristningene på Dalbo er spredt på ti felt og består av skipsfigurer, fotsåler, kretstegn og ikke identifiserbare figurer. De er hugget i løpet av flere hundre år. De eldste er trolig fra bronsealderen og de yngste fra jernalderen. Figurene var kanskje religiøse symboler eller tegn på makt og sosial prestisje. ÅS

Våre forfedres virksomhet har etterlatt seg mange spor. Kommunen har Akershus' mest interessante helleristningsfelt, flere gravhauger og gravrøyser, fossile åkre, to vakre middelalderkirker og flere gamle automatisk fredete veifar. Det er gjort interessante funn av rester etter boplasser, redskaper og smykker helt tilbake til steinalderen. I Kolsåsmassivet er det registrert fire bygdeborger.

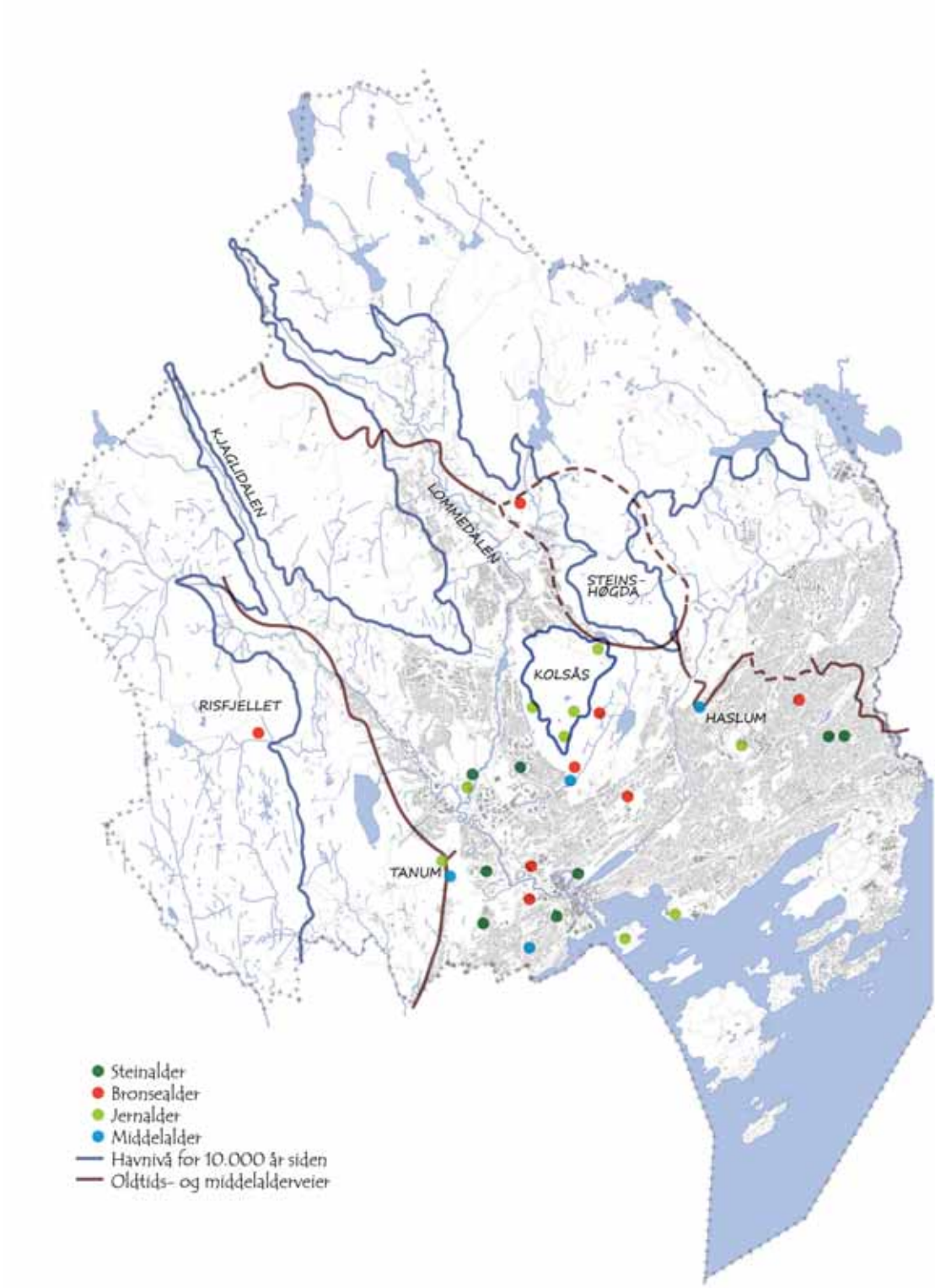
Landskapsmessig er Bærum en variert kommune bestående av skjærgård, landbruks- og skogsarealer. Området har en spennende geologi, som del av det geologiske Oslo-feltet, hvor kambrium-silurbergartene preger området. Etter siste istid for omlag 10 000 år siden har isen trukket seg tilbake. Landhevingen har medvirket til at kystsonen har flyttet seg. På sitt maksimale lå den marine grensen 220 m høyre enn i dag. For 7000 år siden lå strandlinjen ca. 60 meter over dagens nivå. I varmere tidsepoker la isen igjen israndavsetninger som ligner morener. Spor etter slike avsetninger kan man se vest for Skytterkollen og mellom Ringi og Tanum.

Eldre steinalder

(10 000 - 3800 f.Kr.)
I eldre steinalder gikk det en fjord opp mot Wøyen og Rykkinn. Det er gjennomført få arkeologiske undersøkelser som kan kaste lys over Bærum i denne perioden. Funnene består stort sett av gjenstander som er levert inn i forbindelse med jordbruk eller husbygging; blant annet trinnøkser på Tokerud, Nordre Haug, ved Sandvika og Bærums Verk. I Jar-området er det funnet en øks og enkle hakker.

Yngre steinalder

(3800-1800 f.Kr.)
Yngre steinalder var en tid med store endringer. Steinaldermennesket levde av jakt og fiske, og først mot slutten

Over: Kartet viser funn fra vår eldste historie som er omtalt i teksten.

av perioden gikk man over til jordbruk. For omlag 4700 år siden lå det en liten steinalderboplass vest for Sandvika. Boplassen lå den gang like ved sjøkanten, og funn tyder på at det ble laget pilspisser av skifer her. Ved Wøyen har arkeologene gjort et sjeldent funn av traktbegerkeramikk som indikerer at Wøyen er et område hvor jordbruket ble tidlig innført. Jordmassene keramikkskårene ble funnet i ble datert til 3700 f.Kr.

Bronsealder (1800-500 f.Kr.)
I bronsealderen ble jordbruket vanlig i Akershus. Bronsealdermenneskene har etterlatt seg flere spor, blant annet gravrøyser og helleristninger. De mest iøyenfallende er de fem røysene på Risfjellet. De ligger med flott utsikt ved en gammel ferdselsåre over til Holsfjorden. Størrelsen på røysene tyder på at høvdinger eller storfolk kan ha vært begravet her. Arkeologene har en teori om at bronsealderrøysene ble lagt ved veifar eller nær kysten, slik at reisende kunne se dem, og slik bidra til de dødes ettermæle eller beskytte dem som reiste.

I bronsealderen gikk menneskene over fra å lage verktøy av stein til å lage dem av bronse. Bronse er en blanding av kobber og tinn, og var svært kostbart. Metallet bidro til samfunnsendring og større skille mellom fattig og rik. De

Over: Skår av traktbegerkeramikk funnet ved Wøyen gård. Slike potteskår er funnet langs kysten fra Oslofjordområdet til Lista. Keramikken er den eldste type keramikk vi kjenner i Sør-Norge. Den kom til landet samtidig med at jordbruket ble innført i yngre steinalder. Keramikken har en traktbegerformet hals og en spesiell dekor som ble laget ved hjelp av en snor. © Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

Under: Skafthulløkser fra yngre steinalder, funnet på Evje. Øksene ble sannsynligvis brukt til rydding av land i forbindelse med jordbruk. Det er gjort en rekke funn av slike i kommunen. © Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

Nederst: Skålgroper er skålformede fordypninger i stein. De finnes gjerne i områder med helleristninger. Skålgropenes funksjon er ikke kjent, men de kan ha vært symboler med religiøst innhold. ALS

Automatisk fredete kulturminner

Alle kulturminner fra før 1537 og alle byggverk fra før 1650 er automatisk fredet etter kulturminneloven, og har en sikringssone på minimum fem meter omkring seg.

I Bærum er det registrert ca 350 automatisk fredete kulturminner. Blant de mest kjente av disse er middelalderkirkene Haslum og Tanum.

Staten har eiendomsretten til kulturminner som oppdages ved utgravninger, byggevirksomhet eller på annen måte. Den som finner løse kulturminner plikter å melde funnet til politiet, til Fylkeskommunen eller til Historisk museum. Slike funn kan for eksempel være våpen, mynter, smykker og redskaper. Det er forbudt å kjøpe og selge oldsaker i Norge.

Over: Smykker fra yngre bronsealder. Halsringen og spennen i bronse ble funnet på Hamang gård i 1869. Kvinnesmykkene ble funnet under en stein i en ur, og var kanskje gjemt unna for å sikre dem. © Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, fotograf Eirik Irgens Johnsen.

Under: Keramikk fra jernalderen funnet i grav på Tanum. © Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, fotograf Eirik Irgens Johnsen.

første bronsegjenstandene kom fra utlandet, men etter hvert lærte folk i Norge seg å smelte bronse selv. Det har hittil vært gjort svært få funn av bronsegjenstander i Akershus. Et funn som utpeker seg er bronsesmykkene fra Hamang. Et annet spennende funn er fra en gravrøys på Jong. Gravrøysen inneholdt spor etter to graver. I det ene gravkammeret lå det en urne med beinrester etter den avdøde. Beinanalyser viser at det har vært en voksen person på 40-50 år. Det ble ellers funnet en rakekniv og en helleristningsstein hvor to fotsåler var risset inn.

På Dalbo ligger det mest interessante helleristningsfeltet i Akershus. Feltet er lite i nordisk målestokk, men meget spennende ettersom det her er ristninger av omkring 40 skip. Ristningene viser utviklingen av skip og én av dem viser en robåt. Ristning av skip kan tolkes som et symbol på reise i dette og neste liv, eller som tegn på makt og prestisje.

Helleristninger og skålgropfelt finnes også på Gjettum, ved Bjerkelunden, Valler og i Lommedalen. Dateringene av ristningene kan strekke seg fra bronsealder og til jernalder.

Jernalder (500 f.Kr. - 1030 e.Kr.)
På Wøyen er restene etter flere hus fra eldre jernalder gravd ut. Dette kan være spor etter de eldste bygningene i kommunen. Det er også funnet bosettingsspor fra eldre jernalder på Gjønnes. I kommunen finnes flere gravhauger fra yngre jernalder. Gravhaugene på Tanum er de mest kjente, men det er også jernalderrøyser på Kalvøya og Høvikodden. Rundt Kolsåstoppen ligger det fire bygdeborger som antas å være fra folkevandringstiden.

Over: Gravhaug på Tanum. Bygningen til høyre er bygget inn i gravhaugen, noe som ikke ville blitt tillatt i vår tid. TG

Under: Fra utgravningene på Wøyen, der det ble funnet stolpehull etter langhus bygget for ca 2000 år siden. Langhus kjennetegnes ved at taket bæres av to langsgående stolperekker inne i huset. Dette huset har vært stort, hele 44 meter langt. Lengden og konstruksjonen tyder på at det er snakk om et hus fra eldre jernalder. LFM

En "gravrøys" er en haug av sand, grus og stein bygget over et gravsted. Røysene kan som regel dateres til bronsealderen. Gravstedene ligger ofte på en høyde ett stykke unna dyrket mark og gårdsbosetning.

En "gravhaug" består i tillegg til sand, grus og stein også av jord. På Østlandet kan de aller fleste gravhauger dateres til jernalderen. Gravhauger var som regel knyttet til konkrete gårder og ble plassert nær disse.

Både gravhauger og gravrøyser har som oftest en rund eller oval grunnflate, de kan inneholde en eller flere graver og ligge enkeltvis eller i felt. Det er ikke uvanlig å finne utstyr som våpen, smykker og redskaper i gravene.

Vikingtid (800 - 1030)
Vikingtiden regnes ikke som en egen historisk tidsepoke, men er siste del av jernalderen. Nordiske vikinger reiste på plyndringstokter og handelsferder. På sine ferder grunnla de også nye byer og riker. I vikingtiden samles Danmark, Sverige og Norge til hvert sitt land.

Middelalder (1030 -1537)
De hvitkalkede kirkene på Tanum og Haslum gir en god indikasjon på at Bærum produserte murkalk på 1100-tallet, selv om det ennå ikke er funnet rester etter kalkovner fra middelalderen her.

De første dokumenterte kalkleveransene man kjenner til fra kommunen ble gjort i 1528. Kalken ble ikke bare brukt lokalt, men også i Oslo-området og sørover langs kysten. Store byggeprosjekter som kirker, klostre og Akershus festning hadde behov for kalk. Kalken ble skipet ut fra Sandvika og Slependen.

De fleste kulturminnene fra vår eldste historie finner vi langs de gamle ferdselsårene som gikk "beneste" veien mellom gårdstunene og til de to middelalderkirkene Tanum og Haslum. Mange middelalderveier er fortsatt i bruk.

Tanum kirkeveier tilhører et av de eldste veisystemene og er derfor automatisk fredet. Spesielt verdifull er veiens beliggenhet i kulturlandskapet. Deler av kjøreveien er flere ganger blitt utbedret og fornyet, blant annet av Peder Anker på slutten av 1700-tallet. Vi kan likevel gå ut fra at vesentlige deler av veien går i den opprinnelige traséen.

I 1997 ble det merket en pilegrimsled fra Oslo via Bønsnes og til Trondheim. Anledningen var Trondheims tusenårsjubileum. Leden følger de vanligste ferdselsårene fra middelalderen, og er en vei som man tror pilegrimene kan ha vandret.

I Bærum går leden fra Lysaker forbi Haslum kirke, gjennom Lommedalen og Krokskogen.

Middelalderen regnes frem til reformasjonen i 1537.

Under: Hulvei på Gjettum. Hulveiene har blitt til ved naturlig slitasje der folk har gått eller ridd. Veiene ser ut som grøfter eller U-formede søkk i landskapet, og kan være flere meter dype. AM

Nederst: Urnesspenne fra middelalderen, funnet på østre Jong. © Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, fotograf: Ellen C. Holte.

Til venstre: Merking av pilegrimsleden. En pilegrim er en person som reiser til et sted som regnes som hellig for hans eller hennes religion. Målet med reisen er ofte å tilbe eller motta velsignelse fra religionens gud eller helgener. I Norge var pilegrimsvandring vanlig i middelalderen og frem til reformasjonen i 1537. Olav den Helliges grav i Nidaros var et av de viktigste pilegrimsmålene i Norden. Pilegrimene skal også ha valfartet til Bønsnes kirke på Ringerike. LFM

Under: Silhuett av gravhaug på Tanum. KMO

Nederst: Et gammelt sagn forteller at Tanum kirke egentlig var tenkt oppført på Kirkehaugen ved Wøyen. Materialene var kjørt frem til plassen. En natt ble alt fjernet og funnet igjen på Kirkerud. Men heller ikke her skulle kirken ligge, for en mørk natt noe senere ble byggematerialene på like forunderlig vis flyttet til toppen av Tanumåsen. Her ble kirken oppført. TJ

En viktig historisk kilde til middelalderen er biskop Jens Nilssøns Visitasbøker. Bøkene fikk han skrevet under sine mange reiser over hele Østlandet. De gir detaljerte beskrivelser av 1500-tallets Norge. Biskopen reiste i 1594 gjennom Bærum. Bispeleden er navnet på veien han fulgte.

2. Kirker og kirkegårder

Religiøse ritualer og samlingssteder har til alle tider hatt sin rolle i samfunnet. I Bærum finnes alt fra førhistoriske gravhauger til moderne gravlunder.

Middelalderkirker

De eldste spor etter religiøs aktivitet finnes på Tanum, der gravhauger fra eldre jernalder vitner om et gammelt, hedensk kultsted. De kristne tok ofte i bruk hedenske kultsteder og bygget sine kirkebygg der. Bøndene ble pålagt å bygge kirkene, som på den tiden var enkle trebygninger. Den katolske tro avløste åsatroen og ble eneste tillatte religion i Norge etter 1024. Men først i årene etter Olav den Helliges fall på Stiklestad i 1030 ble den nye troen den dominerende også i praksis.

I høymiddelalderen var Asker, Tanum og Haslum egne sogn. Da Asker og Bærum senere ble ett prestegjeld, ble Tanum og Haslum annekskirker under Asker.

Både Tanum og Haslum var opprinnelig langkirker. Tanum kirke er senere utvidet mot nord og vest, mens Haslum har blitt utvidet med tverrskip og fremstår i dag som korskirke. Både på midten av 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet ble Haslum bygget om og til med blant annet nytt kor, sakristi og våpenhus. Kirkenes interiør har gjennomgått store forandringer, særlig ved reformasjonen og ved hardhendte endringer på 1850-tallet.

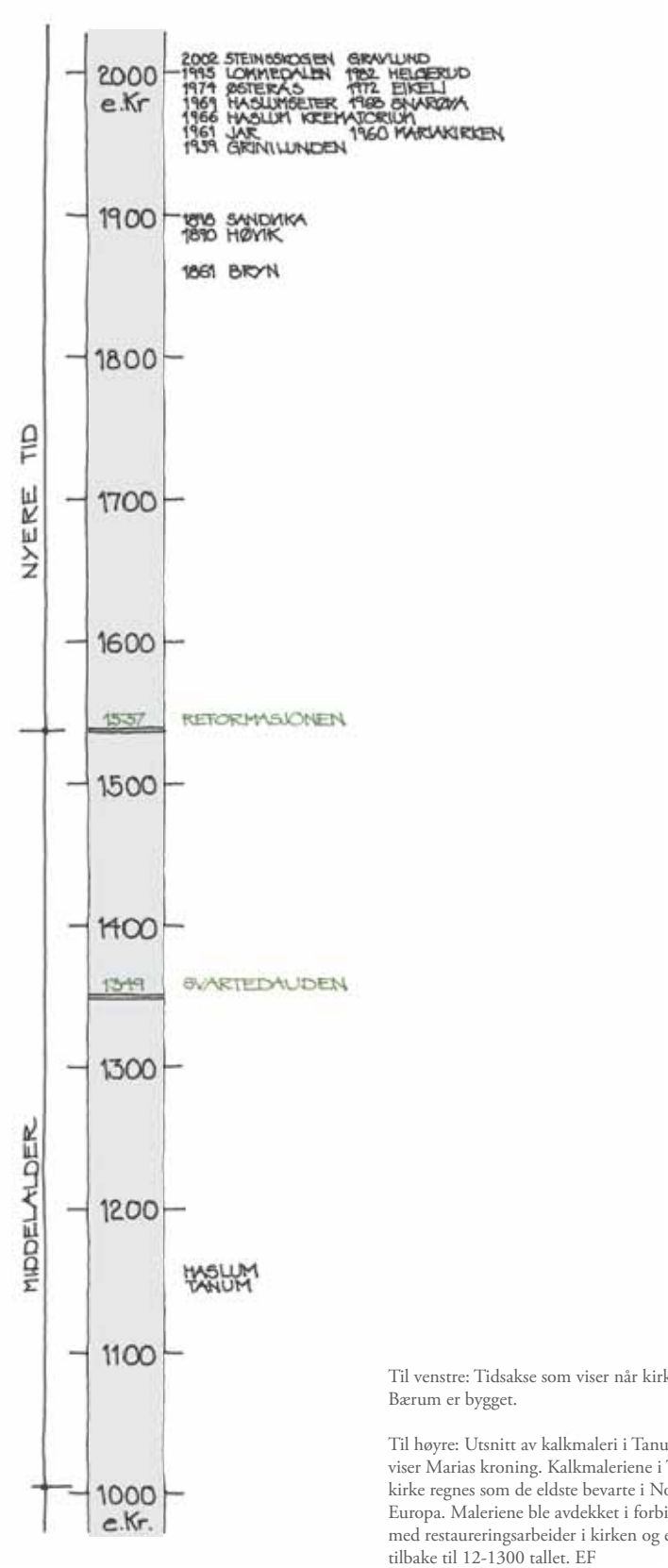

Til venstre: Tanum kirke (øverst) og Haslum kirke (nederst) er hvitkalkede steinkirker i romansk stil fra 1100-tallet, opprinnelig bygget med rektangulære kirkeskip. I løpet av middelalderen ble Haslum ombygget til korskirke. Tanum ble senere forlenget mot vest. ASB

Til høyre: Inngangsdøren til Haslum kirke. ASB

RIKSANTIKVAREN

Tanum og Haslum kirke
Middelalderkirkene er automatisk fredet etter kulturminneloven.

Til venstre: Tidsakse som viser når kirkene i Bærum er bygget.

Til høyre: Utsnitt av kalkmaleri i Tanum kirke viser Marias kroning. Kalkmaleriene i Tanum kirke regnes som de eldste bevarte i Nord-Europa. Maleriene ble avdekket i forbindelse med restaureringsarbeider i kirken og er datert tilbake til 12-1300 tallet. EF

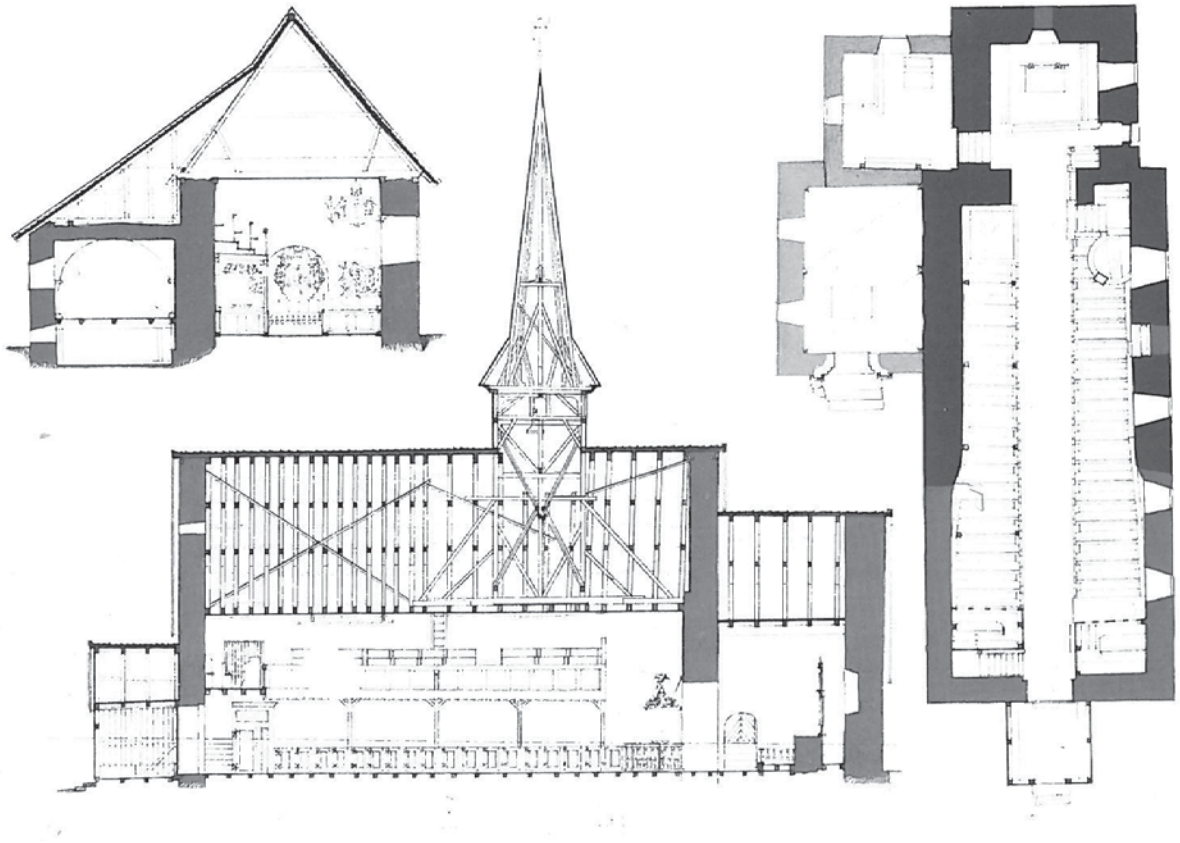
Om Haslum har det blitt fortalt at kirken har hatt 13 altre. Altrene hadde gjerne sidevegger og tak slik at det ble dannet flere små rom i det store kirkerommet. Disse rommene ble kalt stuker. Stuker vi kjenner fra andre kirker er rikt bemalt, og har vært utstyrt med skulptur og tekstil.

I 1646 kom Johan Krefting til Bærums Verk. Kreftingfamilien viste en så stor interesse for Tanum kirke at tiden fram til 1723 ofte er kalt for ”Den Kreftingske periode”. På nordsiden av koret bygget familien et sakristi med gravkammer under. Her er flere medlemmer av familien Krefting gravlagt.

Restaureringsarbeider i Tanum kirke på 1970-tallet avdekket rester av kalkmalerier. Kalkmaleriene blir betegnet som noen av de fineste i nordeuropeisk kunsthistorie.

I middelalderen fantes det sannsynligvis noen private kirker i Bærum. Gården Kirkeby i Lommedalen har trolig fått navnet sitt av at det har stått en kirke der. Det skal dessuten ha stått et kapell på Nordby i østre Bærum.

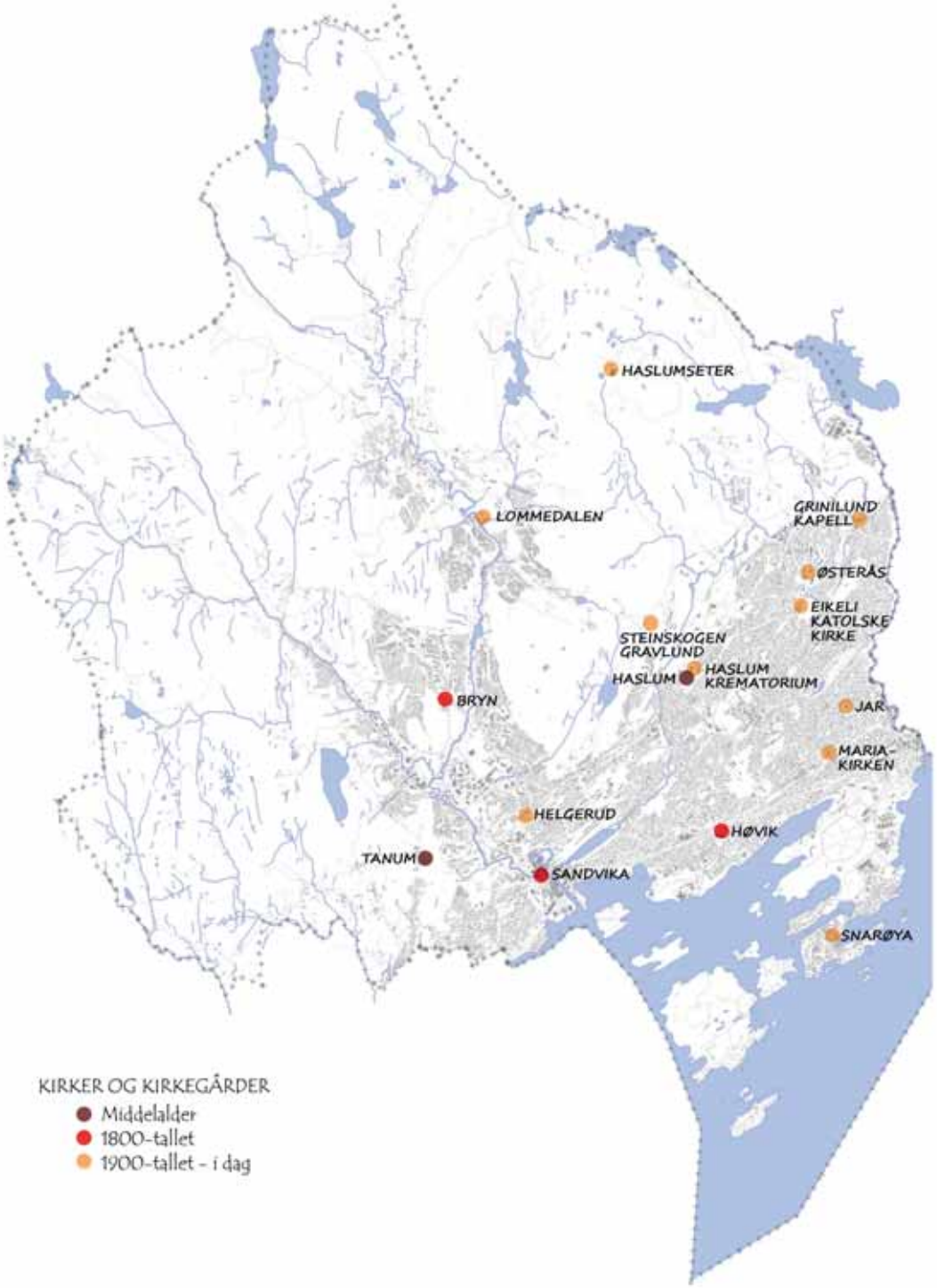

Over: Plantegningen av Tanum kirke viser hvordan kirken er blitt utvidet gjennom tidene. Den mørkeste fargen viser den eldste delen. Kirken ble oppmålt i 1899. Tegningene er utlånt av Riksantikvaren.

Til høyre: "Barnedåp i Tanum kirke" malt av Harriet Backer i 1892. Harriet Backer omtales som en av Norges viktigste kvinnelige malere på slutten av 1800-tallet. Hun var med i kretsen av Fleskum-malerne, og er særlig kjent for sine landskaps- og interiørmotiver. I maleriene viser hun sin evne til å komponere farger og skildre lys. Maleriet fra Tanum kirke regnes som et av hennes hovedverk. BB

HASLUMSETER
LOMMEDALEN
GRINILUND KAPELL
ØSTERÅS
EIKELI KATOLSKE KIRKE
STEINSKOGEN GRAVLUND
HASLUM
HASLUM KREMATORIUM
BRYN
JAR
MARIA-KIRKEN
HELGERUD
HØVIK
TANUM
SANDVIKA
SNARØYA
KIRKER OG KIRKEGÅRDER
Middelalder
1800-tallet
1900-tallet - i dag

Etterreformatoriske kirker

Denne betegnelsen brukes om kirker som ble bygget etter reformasjonen i 1537. Fra nå av fikk prekestolen en mer sentral plassering i kirkerommet, samtidig som kirkeskipet ble utstyrt med sittebenker. Det ble behov for mer lys for at menigheten skulle kunne delta i salmesangen, og de smale åpningene i kirkeveggen ble erstattet av større vinduer.
På midten av 1800-tallet var de to middelalderkirkene i følge prost Alexander Lange "stygge, forsømte, og det hele sjofelt". Tanum var blitt for liten og det ble foreslått riving til fordel for en ny kirke. Heldigvis ble Tanum bevart.
Det ble satt i gang arbeid for å få reist en ny annekskirke i vestre Bærum som skulle ligge på et mer sentralt sted. I 1861 stod Bryn kirke ferdig etter tegninger av Peter Høier Holtermann. Kirken er en nygotisk langkirke i tegl. Det ble skrevet etter åpningen at den nye kirke: "har en særdeles smuk Beliggenhet omtrendt i Sentrum af Den yndige Bærumsdal".

På slutten av 1800-tallet ble Bærum bygget ut langs jernbane og veier. Kirkene ble liggende utenfor de tettest befolkete områdene. Behovet for ny kirke i østre Bærum oppstod tidlig på 1870-tallet, og grosserer Frithjof Plahte tilbød tomt på Høvik, under forutsetning av at det ikke ble anlagt kirkegård der. Grunnsteinen til Høvik kirke ble lagt i 1885. Arkitekt var Henrik Nissen. Materialene kom med båt til Sarbuvollen og ble fraktet derfra med hest og vogn til byggeplassen. Kirken er et godt eksempel på historismen, der forskjellige klassiske stilelementer kopieres og settes sammen på en ny måte. Eksteriøret har motiver som himmelstrebende spir, spissbuete vinduer og trappegavl fra gotikken. Inne bæres galleriet av søyler med terningkapitéler i romansk stil. Søylene bindes sammen av historismens typiske flate buer. Den høytidelige innvielsen av kirken fant sted i 1898, og det ble skrevet i Aftenposten at det var "leveret et udmerket vellykket Arbeide."

I 1890 stod Sandvika menighetshus ferdig, et nygotisk trehus bygget og bekostet av Elise Brodtkorb på Kjørbo gård. Huset ble innviet som menighetshus for Tanum kirke og ble i tillegg brukt som kirke og forsamlingshus, blant annet til kinoforestillinger. I 1921 ble huset vigslet og omgjort til kapell (annekskirke). Den lille trekirken i Sandvika ble solgt til Pinsemenigheten i 1982.

Over: Bryn kirke har et rektangulært skip og et høyt tårn ved vestgavlen. Alter, altertavle, prekestol og fem glassmalerier er utført av billedkunstneren Emanuel Vigeland. Vigeland er kjent for sine utsmykninger av kirkebygg, og er bror av Gustav Vigeland. AMA

Midten: Høvik kirke har en sammensatt bygningskropp som domineres av det assymmetrisk plasserte tårnet og trappegavlene. ASB

Under: Pinsekirken i Sandvika. Bygningen ble oppført som menighetshus i 1890. Først i 1921 ble huset vigslet til kirkelig bruk, og samme år ble kirketårnet bygget. ASB

Arbeidskirker

På 1950-, 60- og 70-tallet ble det oppført en ny type kirker i Bærum. Arbeidskirkene fremtrer i mer beskjedne former enn tradisjonelle kirkebygg. Idéen var å kombinere det sakrale rommet med aktivitetsrom for menighetens praktiske virksomheter.

Grinilund kirke i betong og tre ble opprinnelig oppført som menighetshus etter tegninger av kommunearkitekt Jan H. Jahnsen. Tomten var en gave fra Grini gård. I 1959 ble menighetshuset vigslet og senere omtalt som Grinilund kapell. I 1976 ble kapellet offisielt godkjent som kirke. Kirkeklokkene henger i et frittstående klokketårn (støpul). Alterutstyr og prekestol er fra 1959, og er skåret av snekkermester Fossum på Bekkestua etter tegninger av Maria Vigeland.

Jar kirke sto ferdig i 1962 og var tegnet av arkitektene Morseth Wiel Gjedde og Quam, som vant arkitektkonkurransen i 1938. Byggearbeidene ble forsinket på grunn av 2. verdenskrig. Altertavlen er en glassmosaikk med Kristi lidende ansikt, utført av Sigurd Winge.

Snarøya kirke ble tegnet av arkitektene Harald Hille og Odd Østby, og sto ferdig i 1968. Den ble oppført i betong og glass. Bygningen er utformet med et lavt bygningsvolum for ikke å komme i konflikt med flytrafikken på Fornebu. Arkitektene ble tildelt arkitekturprisen Betongtavlen i 1985.

Haslumseter kapell ble oppført i laftet tømmer på Haslumsetervollen i Bærumsmarka i 1969. Arkitekt var Anton Poulsson. "Sjelens matstasjon" er blitt et populært utfartssted for turfolk, som blir møtt av både orgelbrus, fuglesang og nystekte vafler. Som et bidrag til finansieringen ble det solgt postkort med tegninger av skogskapellet.

Østerås kirke i tegl ble innviet i 1974. Arkitekter var Viggo Kippenes og Ashish Krishna som vant arkitektkonkurransen. Altertavlen er et kristogram av Else Hagen.

Over: Til venstre klokketårnet ved Grinilunden kirke som har et lukket og enkelt formspråk. Til høyre klokketårnet ved Jar kirke som reflekterer kirkens form og materialbruk. ASB

Under: Snarøya kirke har en enkelhet i konstruksjon og materialer. Det er lagt stor vekt på samspill mellom bygg og natur, og forholdet mellom ute og inne. GM

Nederst: Østerås kirke har en strengt geometrisk plan, med et sirkelformet, innadvendt kirkerom. Kirken er en arbeidskirke, hvor fleksibilitet i bruk har vært vektlagt. ASB

Helgerud kirke fra 1982 er en arbeidskirke i tre og tegl, tegnet av arkitekt Harald Hille. Alterteppet "Jul, påske og pinse" er vevet av Synnøve Thorne etter kartong av Håkon Stenstadvold. Kirken har et orgel med blant annet horisontale spanske trompeter i fasaden.

Etter initiativ fra Lommedalens Vel i 1920-årene, og storstilte dugnadsarbeider, sto Lommedalen kirke klar i 1995 etter tegninger fra arkitektgruppen Lille Frøen. Kirken er i hvit betong, rektangulær og moderne i uttrykket. Lommedalen kirke er plassert høyt og fritt i dalen, på samme måte som kirkene i middelalderen ble plassert. Kirken er utformet som et symbolbygg. Søren von Übisch har hatt hovedansvaret for utsmykking av kirkerommet.

Andre trossamfunn

Asker og Bærum katolske menighet har to kirker i Bærum, Mariakirken på Stabekk og Eikeli katolske kirke. Menigheten har over 2600 medlemmer fra 60 forskjellige land. Jehovas vitner holder til i Rikets sal på Hosle. På Stabekk ligger Baptistenes teologiske seminar, med seminarbygg fra 1978. Den evangelisk-lutherske frikirke Jesu Kristi kirke (mormonene) holder til i Sandvika i nytt kirkebygg fra 1992. På Vøyenenga er gamle Bærums Meieri og Handelsforening i bruk som moské.

Krematoriet

Haslum krematorium ble oppført i 1966 etter arkitektkonkurranse, vunnet av John Engh. Bygget er lavt og modernistisk med langstrakte murer i naturbetong. Krematoriet består av et stort og et lite seremonirom, der de store glassflatene slipper naturen inn og bidrar til å skape et livssynsnøytralt preg.

Øverst: Jar kirke markerer seg med de høye gavlveggene i gul tegl, og det grønne kobbertaket. ASB

Over: Helgerud kirke er en arbeidskirke der kirkerommet er utformet med en åttekantet plan. Kirken er mye brukt til konserter. ASB

Under: Lommedalen kirke er et moderne kirkebygg med formmessig relasjon til tradisjonelle kirker. Det dominerende volumet er formet som et langskip og plassert i øst-vest retning. ASB

Over: Haslum krematorium står på en internasjonal liste (DOCOMOMO) over de ti viktigste byggverkene i Norge fra perioden 1945-1979. Arkitekt John Engh tegnet krematoriet i 1966. Anlegget regnes som et sjeldent rent og gjennomført arkitekturverk. ASB

Under: Haslum kirkegård er anlagt i et rettvinklet rutenett med store, gamle trær i rekker langs grusgangene. Den nyere delen mot sør er anlagt som et amfi. AMA

Kirkegårder og gravlunder

Kirkegårdene er som historiebøker der man kan lese om enkeltpersoner, slekter og hele samfunn. De forteller om vekslende verdier og holdninger.

Middelaldergravleggelsene ble organisert etter rang. På Tanum og Haslum kirkegårder er de geistlige begravet inne i kirken, folk av høy byrd nærmest kirkeveggen, deretter odelsbonden med familie. Trellene ble gravlagt ytterst ved kirkemuren. Lovløse og hedninger ble begravet på utsiden av muren. Det var kun storfolket som fikk gravplater og minnesmerker. Gravene til folk flest var bare tuer med gress, kanskje markert med et trekors.

Haslum er den største av kirkegårdene i Bærum med i underkant av 13 000 graver. Det antas at kirkegården har vært i kontinuerlig bruk siden middelalderen. Middelalderkirkegården ligger innenfor dagens kirkegårdsmur. De eldste gravminnene som er bevart er fra 1600-tallet. Knud Frandssen på Kjørbo fikk i 1689 et gravkammer under kirkegulvet mot at kirken fikk en andel i gården Haug. På kirkegården finner vi den røde sandstensplaten over ekteparet Vold, den siste død i 1728, som hadde skjenket lysekronen til kirken.

Tanum kirkegård er anlagt mellom store trær og bergknauser, omkranset av skog. Den har også trolig vært i bruk siden middelalderen, og har blitt utvidet i flere etapper. Kirkegården ble i år 2000 tildelt estetisk råds diplom for på en forbilledlig måte å ivareta stedets historiske, kulturelle og naturgitte verdier. Kirkegården ligger innenfor det prioriterte kulturvernområdet Tanumplatået, som er svært rikt på kulturminner, deriblant gravhauger og gravrøyser fra bronse- og jernalder.

Bryn kirkegård har vært i bruk siden kirken var ny i 1861. De eldste gravene ligger nærmest kirken.

I 1853, under den store koleraepidemien, døde 49 personer i Bærum. En kongelig forordning fra 1848 "Om Choleraligs Begravelse" angir at begravelse kan skje på den vanlige kirkegård, eller på en egnet begravelsesplass, helst på et høyt og frittliggende sted. Vi vet at en av de døde ble begravet ved Tanum kirke og en på Oustøya. På en morenerygg drøye 500 meter sør for Østernvannet ligger "Kjerrgårn". Her finner vi flere gravrøyser som kan være minner fra en kolerakirkegård.

En gravlund skiller seg fra en kirkegård ved at den ikke er tilknyttet en kirke.

Steinsskogen gravlund ble anlagt i 2002 som ny hovedgravlund i østre Bærum og er tegnet av Grindaker Landskapsarkitekter. Gravlunden ligger vakkert til ved Ankerveien, som en del av et tur- og rekreasjonsområde. Det er blitt lagt stor vekt på å beholde det opprinnelige landskapet med gamle rydningsrøyser, rester etter kalkutvinning, fossiler og vegetasjon.

Det finnes noen private gravsteder i Bærum. Fridjof Nansen har gravsted på Polhøgda, familien Mustad på Sjøholmen og ekteparet Sonja Henie og Nils Onstad på Høvikodden.

Familien Oust fikk tillatelse til gravplass på Oustøya i 1825 på grunn av den lange og vanskelige veien til Haslum.

Under til venstre: Enkelte gravminner på Haslum kirkegård er utformet med skulpturer. Denne skulpturen er laget av billedhuggeren Arne Durban i 1950. ASB

Under til høyre: Det eldste gravstedet på Bryn kirkegård tilhører 15-årige Caroline Skollerud fra Lommedalen og har et stort, vakkert jernkors. Dette og andre gravminner i støpejern er laget på Bærums Verk. GM

Nederst: Klokketårnet på Steinsskogen gravlund er et landemerke, godt synlig fra Haslum kirke. Den buede formen og klokken vender seg mot gravlunden.Tårnet er tegnet av arkitektkontoret Stein Halvorsen. EML

Øverst: Ringi gård er en av våre eldste gårder, med god, lettdrevet jord. Navnet kommer av at den ligger på en høyde formet som en ring. Gården har vært drevet i samme familie siden 1661. Øvre og nedre Ringi ligger rundt samme tun. Øvre Ringi lanserte i 2001 produksjon av gårdspresset eple. LFM

Over: Wøyen gård rundt 1950. Gården er gammel, og arkeologiske utgravninger viser de hittil eldste sporene etter gårdsbruk i kommunen. Bygningene på vestre og østre Wøyen danner et felles gårdstun. "Libanon" er trolig den eldste bygningen på tunet, og er fra første del av 1700-tallet. Taksteinen er produsert på eget teglverk. "Vinkelgården" og "Hurumgården" er fra slutten av 1700-tallet. BB

3. Landbruk

Frem til midten av 1800-tallet var Bærum en bygd med store landbruksareal og skogområder. I løpet av 1900-tallet har mer enn halvparten av det produktive landbruksarealet måttet vike for utbygging.

Kulturlandskapet med gamle gårdstun dominerer fortsatt sonen mellom bebyggelsen og Marka. Gårdstun som ligger inneklemt i boligområdene vitner om endringer i samfunnet. Godt bevarte husmannsplasser finnes flere steder i kommunen. Ved siden av jordbruk og husdyrhold drev bøndene i Bærum binæringer som eksempelvis kalk- og teglbrenning, fiske, skogsdrift og småindustri. Setertufter, kølabonner og rydningsrøyser er spor etter landbruket i Marka. Med unntak av leilendinger under Bærums Verk og Fossum Bruk var bøndene selveiere.

Kulturlandskap og bygninger

Gården som vi kjenner den i dag, med permanente tun og faste åkrer, oppsto ved overgangen fra flyttjordbruk til fast bosetning i bronse-/ eldre jernalder.

Ved fjorden var landbruk og fiske også livsgrunnlag for den første bosettingen, og mange av øyene var knyttet til gårdsdrift. Dette gjenspeiler seg i navn som Kalvøya og Kjeholmen.

I yngre steinalder bodde folk og husdyr sammen i langhus. På Wøyen gård ble det i 2007 gravet frem stolpehull etter en slik konstruksjon, som kan dateres tilbake til 3700 f. Kr. Det ble også funnet rester etter hus og redskap fra eldre jernalder.

Ved overgangen til middelalderen endret byggeskikken seg. Gårdstunene ble ofte plassert på høydedrag og besto av flere mindre, laftede bygninger med hvert sitt bruksformål. I Bærum ble det vanlig å organisere bygningene rundt et åpent, firkantet tun, som på Kveise, Tanum og Bjørum. Badstua, smia og kjona (korntørke) ble plassert i utkanten av tunet på grunn av brannfaren.

Svartedauden kom til Bærum høsten 1349, og ble etterfulgt av flere epidemier. Tre fjerdedeler av alle gårdene ble lagt øde. Folk flyttet fra de små og avsideliggende gårdene til de store da disse ble forlatt. Lommedalen synes å ha vært nesten tom for folk, og vest i bygda bodde det bare folk på Haug, Grini, Tanum og Ringi. Først et par hundre år senere begynte folketallet igjen å stige.

Wøyen gård

Fem bygninger på Wøyen ble fredet i 1939: Vinkelgården, Fjøs- og stallbygningen, Hurumgården, Stabburet og Libanon.

På midten av 1700-tallet var åkerbruket karakteristisk på gårdene. På By var det til sammen minst 40 åkrer. Åkerstykkene var små og med uregelmessig fasong, avgrenset av naturlige hindringer som stein og myrlendt mark.

På 1800-tallet endret driftsformen i landbruket seg. Nye, hestetrukne redskaper ble tatt i bruk, dette sammen med gjødsling og vekselsbruk ga økt avkastning og et frodigere jordbrukslandskap. Jordstykkene var oppdelt av naturlige linjedrag, og belter med vegetasjon fulgte stier, bekker og myrdrag. Bygningene på gården ble færre og større, med våningshus i sveitserstil og store røde enhetslåver. Jernovnene ble allemannseie, og gjorde det mulig å varme opp store bolighus. Naturalhusholdningen forsvant gradvis. Produksjon for salg ble viktigere og rundt år 1900 ble det dyrket mer grønnsaker, frukt, bær og blomster. Flere steder preget drivbenker og drivhus landskapsbildet.

Fra slutten av 1800-tallet har det foregått en økende utbygging i Bærum. Mens befolkningen har fordoblet seg, er jordbruksarealet mer enn halvert siden 1949. Etterhvert har landskapet endret seg, og veksler nå mellom store åkerenheter og tett granskog. De gamle vegetasjonsbeltene er fjernet ved planering og bekkelukking. Enhetslåven på mange gårder har blitt overflødig fordi husdyrholdet er lagt ned og dyrkingen effektivisert.

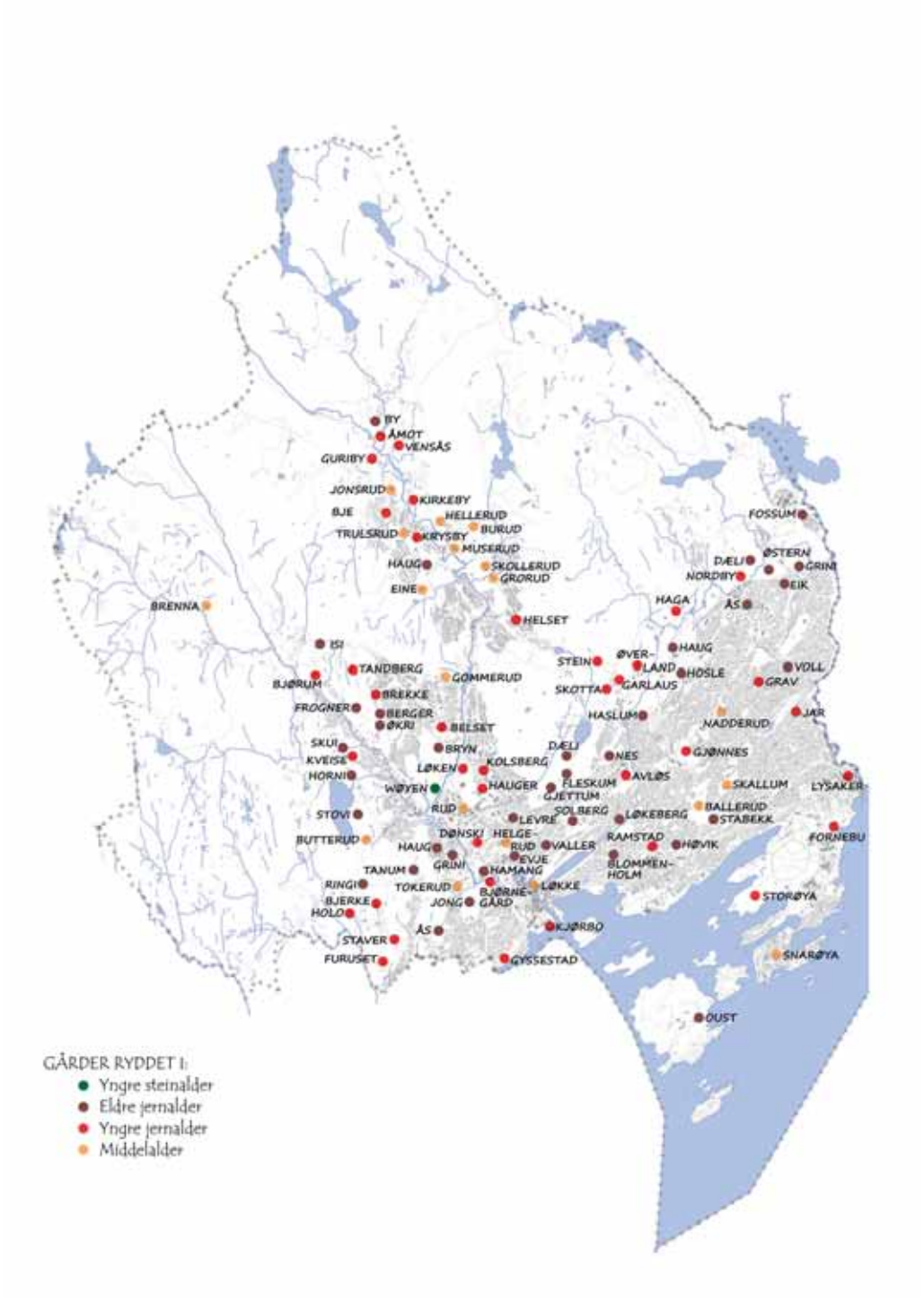

Øverst: Høyonn med hest ved husmannsplassen Malin på Fossum. BB/ TC

Over: Den røde enhetslåven på Listua tilhører Fossum Bruk. I 1941 huset låven blant annet 18 hester, 150 storfe og 100 griser. ASB

Under: Bjørumgårdene danner et dobbelt firkanttun med mange bevarte kulturminner. Bjørum var i Bærums Verks eie i nesten 100 år under familien Krefting.

Gårdsnavn kan være med på å tidfeste og lokalisere en gård. De eldste gårdene har som regel enkle navn som By, som betyr gården, Haug, Nes eller Ås. Gårdsnavnene kan også være sammensatt, som Nordhaug og Kirkeby.

De fleste -heim og -vin-gårdene er fra eldre jernalder. Eksempler på dette er Tanum og Haslum, Grini og Ringi. -Stad-navn knyttes til yngre jernalder, som Ramstad, og -rud-navn til middelalderen. Vi finner særlig mange -rud-navn i Lommedalen. Rud betyr rydning og ble gjerne satt sammen med et navn, som i Jonsrud og Trulsrud.

Gårder

De første gårdene var de største og hadde den beste og mest lettdrevne jorden. De største gårdene hadde også den mest allsidige driften og utnyttet naturgrunnlaget.

Fram til reformasjonen var Kirken og Nesøygodset to viktige grunneiere. Senere ble Nordmarksgodset en stor grunneier.

Noen av de eldste gårdene i vestre Bærum er Berger, Tanum og Ås. Det finnes en teori om at disse ble skilt ut fra en opphavsgård Bergheim (Bærum). Denne kan ha ligget i sørvesthellinga av Kolsås. Fra de første gårdene ble det skilt ut nye gårder. I eldre jernalder var det minst 22 gårder i vestre Bærum. I Lommedalen var det bare to eller tre, der By er den eldste. På samme tid i østre Bærum var det 21 gårder. Valler, Ås (Østerås) og Stabekk er de eldste.

Berger har i eldre jernalder sannsynligvis disponert store arealer mellom Isielva og Lomma. Navnet på oldnorsk er Bergar, flertall av Berg og kan være eldre enn selve gården. Mye av Berger gikk inn i utbyggingen av Rykkinnfeltet, der man flere steder kan finne gamle steingjerder som delte opp jordbrukslandskapet. En av Berger-gårdene driver i dag med fruktdyrking og ligger fortsatt vakkert til i kanten av utbyggingsområdet.

Øverst: Søndre Berger gård ligger i det prioriterte kulturlandskapet Frogner-Tandberg. Landskapet grenser til boligområdet på Rykkinn. ASB

Over: Vestre og østre Vensås gård ligger høyt og fritt innerst i Lommedalen, i et større, bevart landbruksområde. GM

Under: Nadderud gård har bevart et romslig hageanlegg til tross for at gården ligger innklemt i boligbebyggelsen. ASB

Nederst: Småbruket Rølles i Dælivann-området. Våningshuset fra midten av 1800-tallet har stiltrekk fra senempire. GM

Motsatt side: Kjørbo gård sett fra Kadettangen. ASB

Arkeologiske funn på Wøyen kan tyde på at dette har vært det eldste gårdsbruket i kommunen. Frem til 1627 var Wøyen en del av Nesøygodset og en periode tilhørte gården familien Krefting på Bærums Verk. Gården hadde en svært allsidig drift med eget teglbrenneri, mølle, kvern, sagbruk, fiskerettigheter, skog, husdyr, frukthage og dyrket mark. Gårdsanlegget markerer seg i dag med sin størrelse og mange ulike kulturminner fra gårdens storhetstid. Vinkelgården, som ble påbegynt i 1650, er sammen med fire andre bygninger på gården fredet.

Gravhaugene og rydningsrøysene ved Tanum-gårdene forteller om stedets lange historie. Gården ble delt i 1730-årene og er i dag rene jord- og skogbrukseiendommer. Det gamle fjøset er bygget på stein fra gravhaugene.

Etter at Kjørbo ble skilt ut fra Nesøygodset ble den etter hvert hovedgård og bolig for en rekke fremtredende menn i landets historie, deriblant stattholder Christopher Urne. Gartner Johan Reinhold Grauer anla et mønsterbruk på Kjørbo tidlig på 1800-tallet og var blant de første som dyrket poteter i stort omfang i Norge. Kjørbo tok også i bruk Kalvøya og Borøya til dyrking og beite. Gårdens tårnbygg ble tegnet av arkitekt Henrik Grosch i 1853.

Jernaldergården Stabekk rådet opprinnelig over store deler av østre Bærum, fra Jar til Sandvika. I dag er det flere Stabekkgårder; Øvre (østre) Stabekk, Skallum, Ringstabekk og Store Stabekk, der sistnevnte er den eldste. I 1874 ble Store Stabekk kjøpt av gartner Peter Lorange. Hans etterkommere driver fortsatt gården. Våningshus og låve er fra ca. 1670. Utløen er en av få bevarte utløer i Bærum.

Bærums jernverk ble grunnlagt på Gommerud gårds grunn. I Peder Ankers tid (1791-1824) ble Bærums

RIKSANTIKVAREN

Kjørbo gård, peis

Kleberstenspeisen i hovedbygningen er fra ca. 1695. Peisen ble fredet i 1939.

Nesøygodset er en betegnelse på flere eiendommer som fra 1350 til 1600 tilhørte eierne av Nesøya gård i Asker. Eierne var norske og danske adelsfamilier, riddere og riksråder. Flere gårder i Bærum har i perioder tilhørt Nesøygodset, blant annet Kjørbo, Wøyen og Blommenholm.

Vinsvoll-loftet

Loft opprinnelig fra Telemark, fra ca 1795. Fredet 1941. Flyttet til Stovi gård i 1943.

Verk en del av Nordmarksgodset som omfattet Bogstad gård, flere jernverk og sager. Godset strakte seg fra Hakadal til Ringerike. Bærums Verk har spilt en viktig og stor rolle for sysselsetting innenfor skogsdrift og teknisk produksjon.

Husmannsvesenet

Først et par hundre år etter svartedauden begynte folketallet å stige. Nyryddingen tok fart. Mellom 1671 og 1770 ble det begrenset adgang til å dele gårdene i flere bruk og husmannsvesenet oppsto. Husmennene arbeidet for bøndene mot å disponere en husmannsplass. Mange hadde ikke arbeidskontrakter og kunne ved uenigheter med eieren bli oppsagt på kort varsel. Flere husmenn hadde i tillegg arbeid ut over arbeidsavtalen, som kjøring, kalkbrenning og vedhogst.

Husmannsplassene kunne være på mellom 5 og 6 mål. Plassene ble anlagt på marginale områder og hadde en liten stuebygning med jordkjeller og en eller to uthusbygninger. De store gårdene kunne ha mange husmannsplasser. Det lå for eksempel 16 plasser under Wøyen. Langs Tanumveien ligger husmannsplassene tilknyttet Tanumgårdene på rekke og rad, Åsheim, Syltløkka, Hellerud, Fjellheim og Lagerud. På plassen Jonasberget ble Tanum skole bygget i 1899.

Øverst: Vinsvoll-loftet. Beitskiene har utskårne felt med konge- og dronningmotiv. AM

Over: Griseberget ved Bærums Verk er en typisk husmannsplass med en liten stue og et lite fjøs. ASB

Under: Husmannsplassen Søndre Lathus på Fossum, gammelt bilde fra før uthuset ble satt i stand. AM

Nederst: Slaggsteinsmur på husmannsplassen Sleiverud. Slagget, som ble til overs etter at jernet var smeltet ut, ble støpt i former og brukt blant annet til muring. Disse spesielle murene finner vi fortsatt i flere bygninger på Bærums Verk. LFM

Ved fjorden, på øyer og på holmer bodde strandsittere. De var husmenn som bygslet jord ved sjøen og ofte hadde småhandel og fiske som sin viktigste inntekt. Vanligvis eide de husene selv.

Husmannsloven av 1851 førte til mer ordnede forhold. I denne perioden var antallet husmenn på det høyeste, med til sammen 231 husmenn og håndverkere i Bærum. På slutten av 1800-tallet ble det lettere å få arbeid, ny industri kom i gang, og mange husmenn fikk kjøpt plassene sine. Husmannsvesenet opphørte i 1928.

I kommunen finner vi mange bevarte husmannsstuer, som Hansebakken i Vestmarka og Strømstad på Fossum. Andre plasser er revet, innebygd eller ombygd til det ugjenkjennelige.

Seterdrift

Seterdriften oppstod for å utnytte beitet og for å avlaste innmarka. Kinning og ysting var vanlige måter å bruke melken på. Seterbygningene hadde en enkel standard beregnet på sommerbruk. Noen setrer hadde fjøs. På slutten av 1800-tallet avtok naturalhusholdet og stadig færre gårder sendte buskapen til seters.

Stovisetra er en av våre eldste, bevarte setervoller. Den var seter for gårdene Stovi, Kveise, Skui og Butterud. I dag står det to bygninger på vollen. Seterhuset antas å være oppført en gang før 1800. Seterdriften på Stovivollen ble nedlagt i 1935.

Vensåsseter var tidligere seter for flere gårder i Lommedalen. Det eldste huset på setervollen er Annestorhuset. Setringa her tok slutt rundt 1960, en av de siste setringene i Nordmarka.

Nedleggelsen av seterdriften har ført til en endring i kulturlandskapet. Åpne beiteområder og artsrike enger gror igjen.

Skogsdrift

Skogen har bestandig vært en viktig ressurs for gårdene. Seterbruk, jakt, fangst og fiske hadde skogen som utgangspunkt. Tømmerhogst ga byggematerialer og ved til brensel. Produksjon av trekull til verkene var en viktig del av skogsdriften i kommunen. Tømmerhogst foregikk stort sett om vinteren. På våren ble tømmeret trukket ut med hest og fløtet på elvene.

I forbindelse med kullbrenning, fløting og hogst ble det bygd koier som overnattingssteder. Disse var svært enkle bygninger, med tømmer av dårlig kvalitet.

Finneplasser

Finnene kom til Østlandet på 1600-tallet. De slo seg ned i skogsområder hvor de hogg og sved av store arealer. I den næringsrike asken dyrket de rug. Jorda ble imidlertid fort utpint og nye skogsområder ble ryddet og dyrket. Mellom finner og nordmenn oppstod en kamp om skogen, noe som førte til at finnene levde ganske isolert fram til slutten av 1800-tallet.

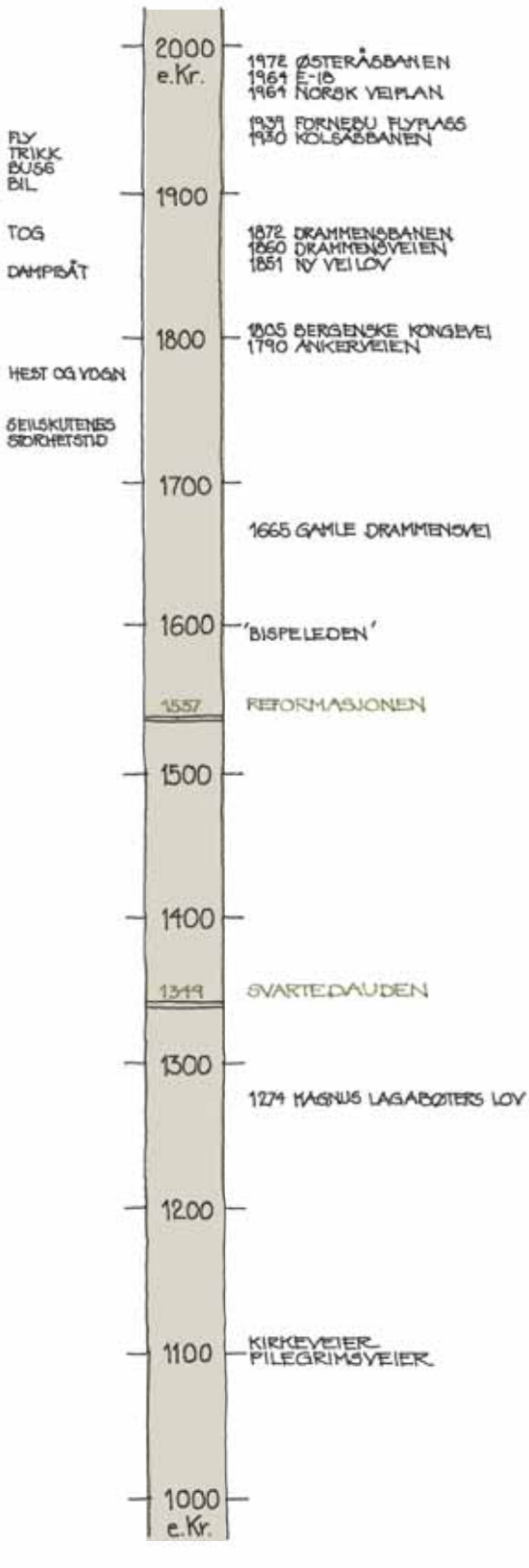
Det finske bolighuset, røykstua, var dominert av en stor røykovn i det ene hjørnet av stua. Ovnene kunne utgjøre opp mot en fjerdedel av rommet. Finneplassene i Barlinddalen nord for Burudvann og Danielsbråten på Krokskogen er kulturminner fra denne folkevandringen for drøyt 300 år siden.

Til venstre: Bygninger og kyr på Stovivollen i Vestmarka. PB.

Til høyre: Rester etter mur på finneplassen Tranby i Vestmarka. TJ

2000 e.Kr.
1978 ØSTERÅSBANEN
1964 E-18
1961 NORSK VEIPLAN
1939 FORNEBU FLYPLASS
1930 KOLSÅSBANEN
FLY
TRIKK
BUSS
BIL
1900
1872 DRAMMENSBANEN
1860 DRAMMENSVEIEN
1851 NY VEILOV
TOG
DAMPSKIP
1800
1805 BERGENSKE KONGEVEI
1790 ANKERVEIEN
HEST OG VOGN
SEILSKUTENES STORHETSTID
1700
1665 GAMLE DRAMMENSVEI
1600
'BISPELEDEN'
1537
REFORMASJONEN
1500
1400
1349
SVARTEDAUDEN
1300
1274 MAGNUS LAGABØTERS LOV
1200
1100
KIRKEVEIER
PILEGRIMSVEIER
1000 e.Kr.

4. Samferdsel

Siden 1600-tallet har noen av landets viktigste transportårer gått gjennom Bærum. Kongeveien fra Kongsberg til Christiania, nå E18, ble anlagt i 1665. Ringeriksveien, nå E16, ble anlagt i 1860.

I 1872 kom jernbanen. Fly, trikk, buss og bil gjorde sitt inntog på 1900-tallet. På Fornebu lå hovedflyplassen for Østlandet i 60 år.

Lengst til venstre: Tidsakse som viser utviklingen av kommunikasjon og infrastruktur.

Over til venstre: Brynsveien over Løken bro ble bygget for hest og kjerre på begynnelsen av 1900-tallet. Dekket var av grus og langs veien sto det stabbesteiner. BB

Under til venstre: Antall personbiler og tungtransport økte kraftig i 1960-årene. Ny Drammensvei gjennom Sandvika fra 1965 fikk motorveibetegnelsen E18 og er i dag Norges mest trafikkerte veistrekning. TG

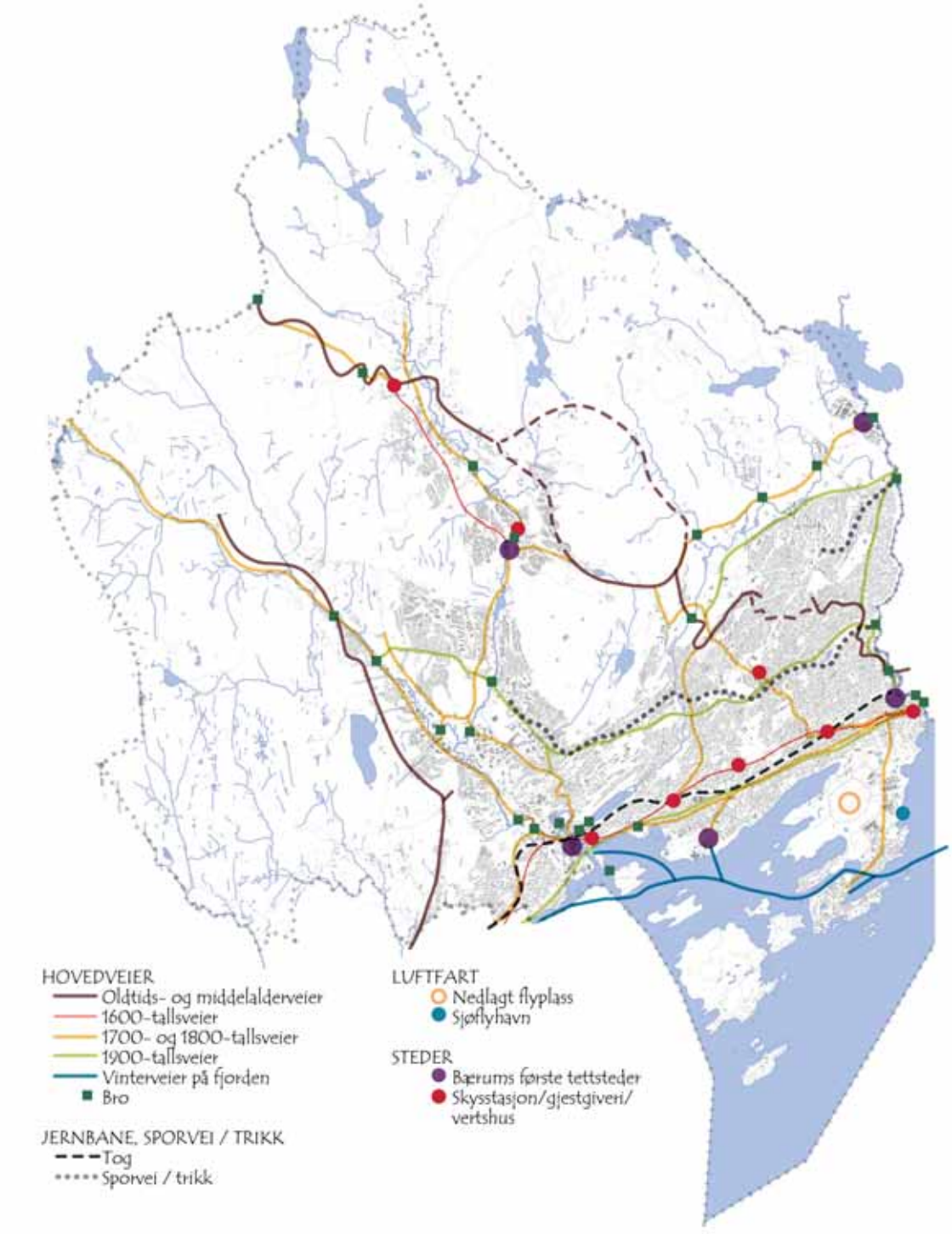
I Bærum finnes flere spor etter gamle veifar. Ved overgangen til bronse-/jernalder begynte folk å drive jordbruk. De ble bofaste og det oppsto tråkk mellom gårder og utmark. Få hadde hest og frem til slutten av 1700-tallet utgjorde tråkkene de vanligste veiene. Veifarene kalles hulveier og sees i dag mange steder som forsenkninger i terrenget, særlig i skråninger eller på myk jordbunn. Hestekjøretøy ble først vanlig mot slutten av 1700-tallet.

Oldtidsveier

Oldtidsveiene er ett av fellesnavnene på de gamle ferdselsveiene mellom det sentrale Østlandet og andre deler av landet. På Tanumplatået og i Hornimarka finnes spor etter gammel setervei og etter oldtidsvei fra Wøyen til Holsfjorden. Tanum kirkeveier er et fellesnavn på alle de gamle traséene som førte til kirken. Langs veiene ligger det gravhauger, gårder som ble ryddet i bronsealderen og dyrkingsspor fra tidlig middelalder. Det finnes også kølabonner, steingjerder, skjerp, gruver fra tidlig 1600-tallet og tufter fra nyere tid. Veien opp Haugskleiva og frem til gravhaugene ble fredet i 1987.

Middelalderveier

Middelalderens pilegrimer vandret gjennom Bærum fra Mariakirken i Oslo på vei til Bønsnes kirke på Ringerike. Trolig gikk de over Lysakerelva ved Faabro, videre til Haslum kirke og gjennom

HOVEDVEIER
Oldtids- og middelalderveier
1600-tallsveier
1700- og 1800-tallsveier
1900-tallsveier
Vinterveier på fjorden
Bro
JERNBANE, SPORVEI / TRIKK
Tog
Sporvei / trikk
LUFTFART
Nedlagt flyplass
Sjøflyhavn
STEDER
Bærums første tettsteder
Skysstasjon/gjestgiveri/
vertshus

Lommedalen til Amtsbrua ved Langebrutjern. Dette er en gammel ferdselsåre som biskop Jens Nilssøn brukte på visitasreisen i 1594. En kilometer av Bispeleden, mellom Hosle og Haslum (Hoslegata), er automatisk fredet.

"Pilegrimsleden", som var merket til kulturminneåret 1997, er lagt så nær opp til Bispeleden som mulig.

1600- og 1700-tallsveier

I Frostating- og Gulatingsloven fra før 1100-tallet, og i Magnus Lagabøters Landslov fra 1274, er det bestemmelser om at veiene skal ha en viss minimumsbredde. Etter middelalderen kom en kongelig forordning om forbedring av allfarveiene. Veiene skulle planeres med et dekke av stein, sand, grus eller bark. Bøndene ble pålagt å utføre arbeidet, og så dette som en byrde. Ikke alle møtte til arbeidet og noen betalte andre for å gjøre det for seg. Mot slutten av 1700-tallet ble veiene delt inn i roder, med rodemestere som kontrollerte at bøndene overholdt sin plikt.

Fra 1660-årene ble enkelte veifar utbedret til kjøreveier, og fra slutten av 1700-tallet ble det bygget grusveier som svarer til våre dagers riksveier. Det ble plassert stolper av stein, senere jern, langs veien med kongens initialer. Rodestolper av tre var også en del av veimiljøet. Lov av 1824 bestemte at veiene skulle kalles hovedveier.

Til venstre: De viktigste hovedveier, jernbane og sporveier i Bærum. Broer, skysstasjoner og andre steder tilknyttet samferdsel er markert. Kartet viser at hovedtraséene gjennom kommunen går i øst-vest-retning, mellom Oslo og Drammen, og med forbindelsen mot nord til Ringerike.

Over: Larshavna er et kulturlandskap med spesielt høy verneverdi, med flere automatisk fredete kulturminner i form av gravrøyser, dyrkningsspor og veifar. Gjennom Larshavna går Bispeleden, et gammelt veifar som biskop Jens Nilssøns beskrev etter sin visitasreise i 1594. Veifaret består av blant annet hulveier fra jern- og middelalder. Hulveiene ser ut som grøfter eller U-formete søkk. AM

Under: Milesteiner ble satt opp langs veiene. Avstanden ble målt fra det gamle rådhuset i Christiania, som var byens administrative midtpunkt. Ved Gamle Drammensvei på Blommenholm finnes ennå denne milesteinen med innskrift "1Miil fra Christiania". Milesteinen har gitt navn til en husmannsplass og etterhvert bussholdeplassen. TG

Over: Gjennom hele 1990-tallet har det vært foretatt etappevise restaureringsarbeider av Kongeveien over Krogskogen, i nært samarbeid med Riksantikvaren. Veistrekningen fremstår i dag som en svært godt bevart vei fra begynnelsen av 1800-tallet, der veien stedvis er lagt på en fylling av tørrmur over terrenget. Skadete og ødelagte tørrmurer og stikkrenner er istandsatt. Nye stabbesteiner er plassert der de opprinnelige var borte. ASB

Under: Lege Fr. Chr. August Schmidt på sykebesøk med hest og vogn. BB

Gamle Drammensvei, senere Kongevei, er en del av hovedveien mellom Oslo og Kongsberg som ble bygget på bakgrunn av sølvfunnet på Kongsberg i 1623. Den er en av Norges første ingeniørkonstruerte veier, og en av Bærums viktigste, historiske ferdselsårer. Gamle Drammensvei bærer i dag på flere strekninger preg av å være en gammel vei, både hva angår dimensjonering og plassering i terreng.

I 1860 ble ny Drammensvei, nå Sandviksveien, bygget syd for Gamle Drammensvei. E18, som er tredje generasjon Drammensvei, åpnet i 1964.

Veien over Krokskogen, betegnet som

Amtsbrua og Øverlandsbrua er gamle steinhvelvbroer. Byggemåten var trolig kjent i Norge helt fra middelalderen, men det er først på 1600-tallet at vi finner teknikken brukt i brobygging. Med bruk av hvelv- eller buekonstruksjoner kunne man oppnå større spenn, i tillegg til at bæreevnen til broen ble betydelig bedre.

Øverst: Amtsbrua, som ligger på grensen mot Buskerud, ble bygget i 1807 og restaurert i 1995. Broen er fundamentert på en flåte av tømmerstokker lagt tett inntil hverandre. ASB

Nederst: Øverlandsbrua ligger på det opprinnelige brostedet over Øverlandselva hvor biskop Jens Nilssøn red på sin visitasreise i 1594. Broen ble oppført i 1838. ASB

Den Bergenske Kongevei fra 1805, ble fra 1600-tallet brukt til å frakte kull fra kølamilene på Krokskogen til driften av Bærums Verk. Veien er på enkelte strekninger sammenfallende med Bispe- og Pilegrimsleden. Fra Christiania gikk den i samme trasé som Gamle Drammensvei frem til Stabekk. Derfra fulgte den et gammelt veifar til Haslum kirke og videre frem til Bærums Verk. Strekningen fra Bærums Verk til Øvre Jonsrud gård fikk navnet Gamleveien da ny Ringeriksvei ble lagt over Skui.

Krav om bedre veistandard mellom Christiania og Ringerike førte til at Peder Anker som generalveiintendant for det søndenfjeldske i 1791 utbedret strekningen. Veien ble offisielt åpnet i 1805, og var frem til 1858 en del av hovedveien mellom Christiania og Bergen. Veien er bygd etter det franske rettlinjede prinsipp. I Bærum ble resultatet en rett vei i stedvis oppbygget "berg- og dalbanelandskap", med flotte tørrmurer. Flere steder er det bevart stabbesteiner og murer. På grensen mellom Akershus og Buskerud ligger en steinhvelvbru som kalles Amtsbrua.

Ringeriksveiene gikk fra Malmskrivergården i Sandvika, og fulgte trolig i samme trasé frem til Rud gård (Rudsveien). Her delte veien seg til Bærums Verk og Wøyen.

Modernisering av næringsliv, økonomi og ny veilov av 1851 førte til stort oppsving i veibyggingen. Bygging av ny hovedvei gjennom Sandvika i 1858 var et ledd i dette.

I 1790 årene bygget jernverkseier Peder Anker Ankerveien for transport mellom sine bedrifter Bærums Verk, Fossum Verk og Hammeren i Maridalen. Ankerveien er anlagt etter samme prinsipp som Kongeveien over Krokskogen. Langs veien er det bevart murer, brokar, stabbesteiner og askekaller. Ved Øverland går Ankerveien og Den Bergenske Kongevei i samme trasé frem til Bærums Verk.

Vinterveier

Med frost og snø ble det ferdsel på fjordisen, vann og myrstrekninger. I Marka ble det fraktet tømmer og trekull på vinterveiene.

På midten av 1800-tallet var trafikken på fjordisen så stor at det ble etablert oppsyn med isveiene. Vinterveien fra Christiania til Asker og Bærum hadde to hovedløp. Indre Slæbevei gikk over Frognerkilen og Bestumkilen til Lysaker, med forbindelse til Drammensveien. Ydre Slæbevei gikk forbi Bygdøy, mellom Fornebulandet og Snarøya, ut Koksa, til Høvik Verk og videre til Kadettangen eller Slependen. I dag merker Isoppsynet ruter for friluftslivet.

Veier etter 1888

I 1888 ble det utarbeidet en samlet veiplan for utbygging av kommunens veinett. Det ble stilt krav om bedre veiforbindelse til Sandvika fra "utkantstrøkene" og de andre tettstedene. Rundt 1900 ble det bygget mange nye veier, og fra 1907 overtok Bærum kommune veivedlikeholdet av de lokale veiene.

Veksten i bilparken etter 1960 eksploderte da salget av biler ble frigitt, og veinettet i Bærum har vært under kontinuerlig utbedring og

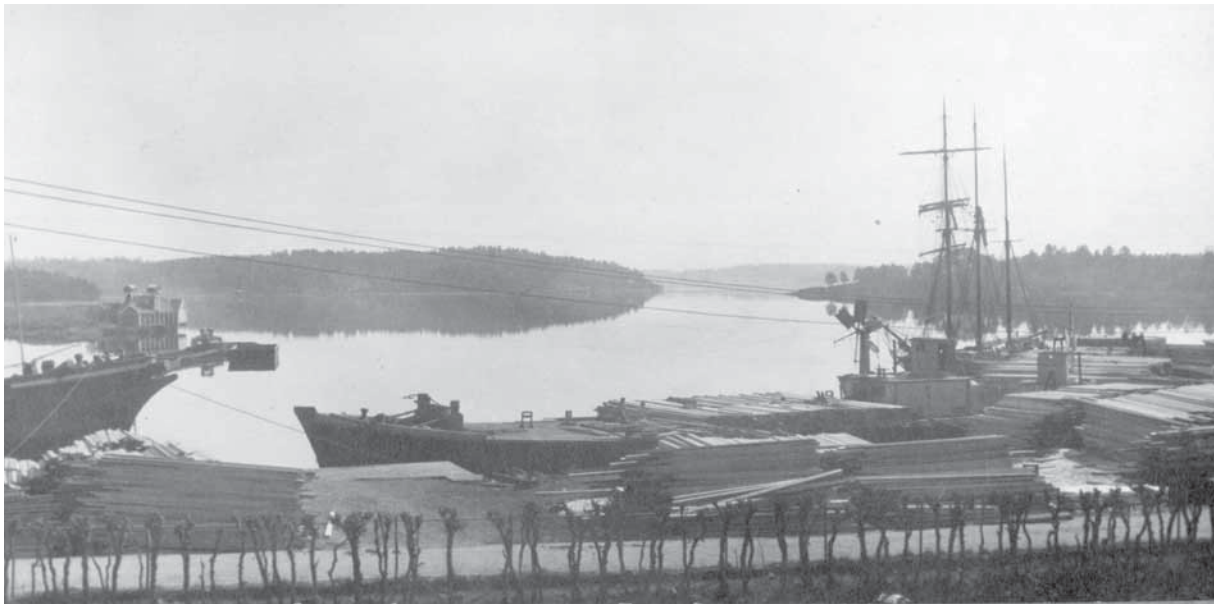

RIKSANTIKVAREN

En del av Ankerveien ble fredet i 1962. Den fredete strekningen er ca 1 km lang og går fra Murenveien til Stein gård. Veien regnes som et viktig teknisk-industrielt kulturminne fra slutten av 1700-tallet.

Til venstre: Ankerveien ble istandsatt i 2005, med blant annet nytt dekke av muldholdig morenegrus. Asketrærne ble styvet. LFM

Under: Sandvika Havn tidlig på 1900-tallet. Kalk, malm og trelast var blant de mange varene som ble lastet og losset. BB

standardheving siden den gang. Mange kulturminner har gått tapt og er sterkt truet i forbindelse med utbygging av veinettet.

Skysstasjoner og hoteller

Langs hovedveiene ble det etter hvert etablert gjestgiverier hvor de reisende kunne overnatte og kjøpe mat og drikke. Helt fra 1600-tallet hadde bøndene plikt til å skysse offentlighetspersoner gratis, mens andre reisende måtte betale en viss godtgjørelse. Sandvika fikk sitt første gjestgiveri i 1665 og på Lysaker ble det etablert et gjestgiveri hundre år senere. På begynnelsen av 1800-tallet ble skysstasjoner lovfestet. I Bærum ble slike etablert på Østre Stabekk, i Sandvika og på Øvre Jonsrud. Vertshus uten bevilling fantes også langs hovedveiene, som Gullbakken på Høvik og Milesten på Blommenholm.

Harreschou og Walles hotell i Sandvika og Stabekkhøi hotell på Stabekk ble etablert på slutten av 1800-tallet. Sheraton hotell i Sandvika, nå Thon Hotels Oslofjord, ble bygget 1984.

Over: Lysaker gjestgiveri fikk tidlig på 1800-tallet kongelig privilegium for gjestgivervirksomhet. Med Riksantikvarens støtte har gjestgiveriet blitt gjenreist på Norsk Vegmuseum ved Lillehammer. BB

Båttrafikk

Fjorden og kysten i Bærum har vært arena for fiske, sjøfart, handel, industri og næringsvirksomhet. Sjøen var en viktig ferdselsåre for mennesker og varer før veiene kom. Ved elvemunningene, fossene og kysten vokste virksomheter og deretter tettstedene opp. Til Sandvika kom seilskutene med malm og ferdige produkter ble skipet ut.

Christiania og Omegns Dampskibsselskab hadde anløpsbrygge og administrasjonsbygg på Kadettangen fra 1857. Båten gikk mellom Christiania og Asker med stopp på øyene i Vestfjorden og fastlandet. Det var et sikkert vårtegn når båttrafikken startet i mai. På 1950-tallet gikk dampskipstrafikken til og fra Oustøya sommer som vinter.

Under: Bussruter ble etablert på 1920-tallet, her den første Lommedalsbussen, fotografert 1930. BB

Kysten og øyene lokket barn og voksne til ferie og fritidsaktiviteter. Dette har ført til et mangfold av brygger, båt- og bygningstyper, som blir nærmere omtalt i avsnittet om ferie og fritid.

Broer

Frem til siste halvdel av 1700-tallet var brobygging et håndverk basert på erfaring. Det vanligste var trebroer, men det ble også bygget steinhellebroer og steinhvelvbroer. På 1800-tallet ble støpejern tatt i bruk. I Sandvika ligger støpejernsbroen Løkke bro, støpt på Bærums Verk og oppført over Sandvikselva i 1829. Senere ble den flyttet til dagens plassering. Broen er kjent fra Claude Monets berømte maleri "Løkke bro" fra 1895.

I 1860 regner man med at det fantes ca 15 broer på hovedveiene og snaut 300 mindre broer og klopper. Behov for nye og bedre broer førte til at de gamle broene ble borte. Broer som lå utenfor allfarvei ble bevart, noen i sin helhet og noen bare brokarene. I Bærum er Faabro over Lysakerelva det eldste kjente brostedet. Amtsbrua og Øverlandsbroen er flotte steinhvelvbroer.

Over: Løkke støpejernsbro i Sandvika sto ferdig 19. desember 1829, og erstattet en gammel trebro over Sandvikselva. Broen var en del av hovedferdselsåren for hest og kjerre til Drammen og Ringerike. Senere ble den brukt for biltrafikk, frem til 1978 da ny bro ble bygget. Løkke bro er motivet i flere av Claude Monets malerier. Monet var en anerkjent fransk impresjonist maler. Han var opptatt av hvordan lys og skygge påvirket landskapet. Vinteren 1895 bodde han på Bjørnegård i Sandvika og malte flere motiver fra Bærum. Maleriet av Løkke bro er et av de mest kjente av disse. BB

Midten: Lysaker jernbanebro ble bygget i tre i 1872 i forbindelse med åpningen av Drammensbanen. BB

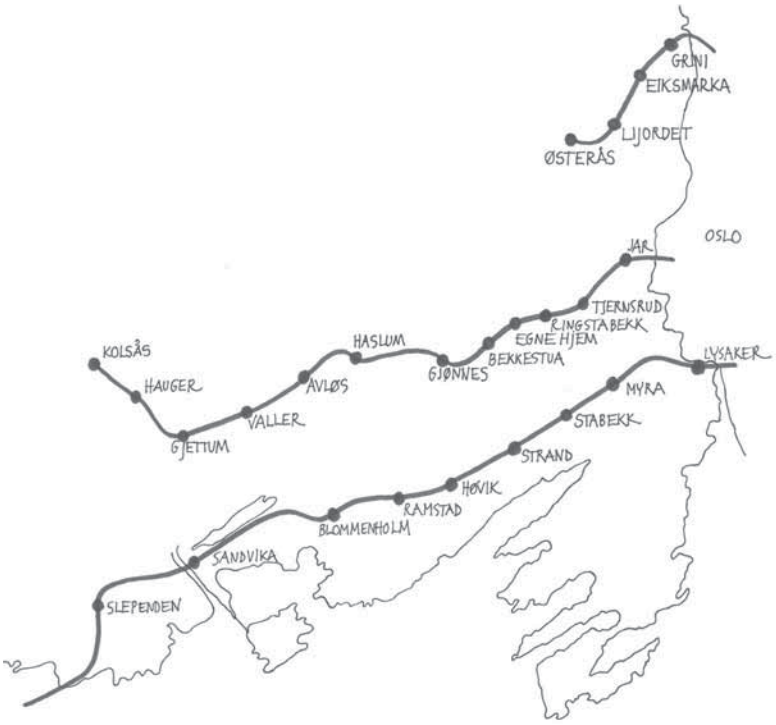
Under: Folanger bro har navn etter Folangen, det gamle historiske navnet for Engervannet. Broen ble bygget i 1992. Arkitektene Knutsen & Lundevall AS, Arne Henriksen og Ing. A. Aas-Jacobsen AS ble tildelt prisen "Betongtavlen" i 1994 for fremragende byggekunst i betong. TG

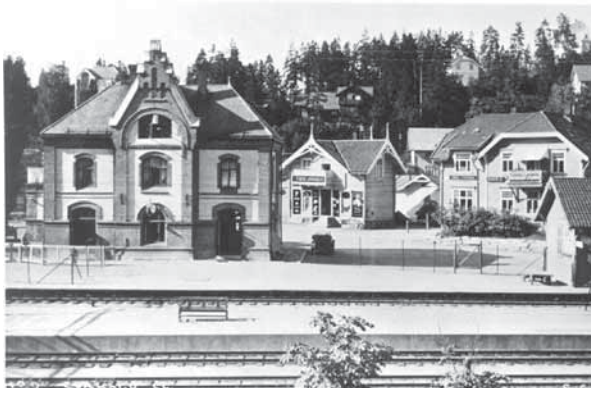
Jernbane og sporveier

Drammensbanen ble åpnet i 1872. I Bærum ble jernbanen finansiert ved at kommunen og privatfolk kjøpte aksjer. Ved åpningen var bare Sandvika og Lysaker stasjoner ferdig bygget. Høvik og Slependen stasjoner åpnet raskt etter mens Stabekk stasjon åpnet først i 1884. Blommenholm stasjon kom etter århundreskiftet. På grunn av sterk øking i trafikken og hensynet til sikkerhet, ble Drammensbanen bygget om til dobbeltspor i 1922. Toget ble brukt til å frakte gods og til arbeids- og fritidsreiser. Det ble bygget sidespor til industribedriftene som hadde etablert seg nær jernbanen, som Granfoss Bruk, Hamang fabrikker og kalkovnen på Slependen.

Jernbanestasjonene fikk symbolverdi som nasjonale byggverk. De første stasjonsbygningene var ofte i sveitserstil. Av disse står bare Sandvika stasjon igjen. Stabekk stasjon ble oppført i 1904 med en blanding av elementer fra historisme og jugendstil, og ble tegnet av arkitekt Paul Due.

Arkitekt Arne Henriksen har tegnet ny Slependen stasjon, ny stasjon i Sandvika, nye stasjoner langs Østeråsbanen og ny stasjon på Bekkestua.

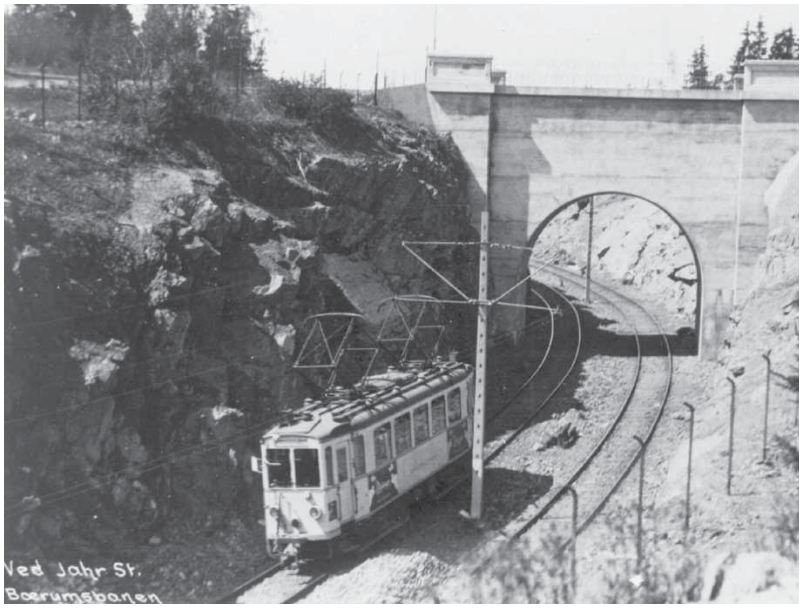

Over: Illustrasjon som viser jernbanens og T-banenes traséer. Alle stasjoner, også nedlagte, er inntegnet.

Midten: Stabekk stasjon på Drammensbanen ble åpnet i 1884 med en enkel ekspedisjons-bygning. I 1902 tegnet arkitekt Paul Armin Due den nåværende stasjonsbygningen. Jernbanen førte etter hvert til en senterbebyggelse med butikker, postkontor, lege, tannlege osv. Jern-banen kjøpte opp tomter fra de omkringliggende gårdene til banetraséen, og utparsellerte disse senere til jernbanens ansatte når trasévalget var klart. Tomtene lengst fra stoppestedene var de billigste. BB

Under: Lysaker stasjon sto ferdig i 2009 og er tegnet av arkitektkontoret Snøhetta. Den nye stasjonens overordnede grep er å tydeliggjøre retninger, forsterke stedets identitet og å skape bedre orienterbarhet på Lysaker. ASB

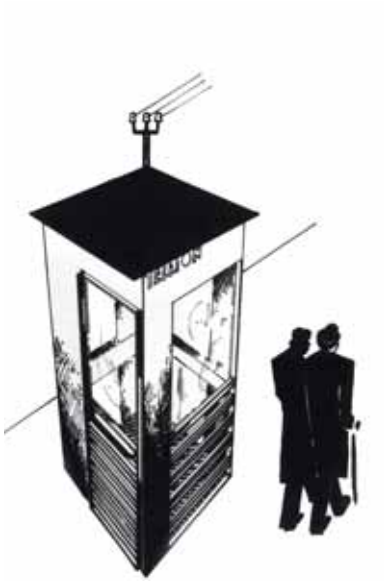

Over: Ved Jar stasjon 1930. Bærumsbanen la grunnlaget for boligutbyggingen på Jar, Bekkestua, Haslum og flere steder frem til Kolsås. BB

Under til venstre: Arkitekt Georg Fredrik Fastings tegning av telefonkiosken "Riks" fra 1932. Fasting vant førstepremien i Oslo Telefonanleggs arkitektkonkurranse om ny telefonkiosk for hovedstaden. Fra juryens begrunnelse for valg av forslag kan vi lese:

> "Nr. 80 «Riks». Utkastet viser en helt frapperende enkel løsning av opgaven, såvel teknisk som estetisk set vel gjennemarbeidet. Det løser alle programmets fordringer på en tilfredsstillende måte. Såvel i planløsning som opbygning har forfatteren truffet midt i blinken. Utkastet har en sådan form at en kiosk med denne utførelse kan opstilles nær sagt hvorsomhelst. Brugs-anvisningen kan med fordel anbringes over apparatet, men også den foreslåtte ophengning kan godkjennes. Døren må slå utad." Tegning utlånt fra Telemuseet.

Under til høyre: Den røde telefonkiosken på Stabekk er en av fem vernede kiosker i Akershus. Verneplanen omfatter 100 røde kiosker rundt omkring i Norge. Til sammen har det vært produsert ca 6000 eksemplarer. TG

Etablering av sporveiene førte, på samme måte som med jernbanen, til en rask boligutbygging langs linjene. Bygda Bærum og byen Kristiania ble knyttet tettere sammen med moderne kommunikasjon. På 1920-tallet ble Lilleakerbanen forlenget til Haslum og hadde verkstedbygning og vognhall på Avløs. I 1930 ble Bærumsbanen forlenget til Kolsås, kun med enkeltspor det siste stykket da det ikke var økonomi til dobbelspor før i 1942.

Røabanen var ferdig til Røa i 1935, og ble etappevis utbygget frem til Østerås dit den kom først i 1972.

Telekommunikasjon

Moderne samfunn er avhengig av velfungerende telekommunikasjoner. Telefonkioskene ble et selvfølgelig innslag ved trafikknutepunkter og butikker. Det er utarbeidet en landsomfattende verneplan for telefonkioskene. Kiosken ved jernbanestasjonen på Stabekk er en av 100 telefonkiosker oppført på vernelisten.

Luftfart

I 1934 kjøpte Oslo kommune flere hundre mål på Fornebu for å anlegge flyplass. Tidligere lå Oslos offisielle lufthavn på Gressholmen. To rullebaner ble anlagt. Det ble bygget en ekspedisjonshall, hangar og verkstedbygg til flyplassens offisielle åpning 1. juni 1939.

Den 12. april 1940 ble flyplassen bombet av britiske fly, uten nevneverdige skader på bygningene. Det tyske flyvåpenet hadde sin base på Fornebu frem til krigens slutt, og flere større og mindre bygg ble oppført.

Etter krigen startet sivil flyving igjen på Fornebu. I 1950-årenene ble rullebanene forlenget og dermed forsvant det meste av Koksa og Storøen gård samt to bevaringsverdige villaer på området.

I 1964 ble ny ekspedisjonsbygning åpnet og hangar 1 og 2 sto ferdige, tegnet av arkitekt Odd Nansen.

Lufttrafikken økte stadig og flyplassen ble utvidet flere ganger. Fornebu var hovedflyplass for Østlandsområdet til den ble flyttet til Gardermoen i 1998.

Over: De eldste flyplassbygningene på Fornebu. Den sirkelrunde bygningen var den eneste bygningen som sto ferdig da flyplassen ble åpnet 1. juni 1939. Den fungerte da som ekspedisjon, kontor og restaurant. Bygningen er tegnet av arkitekt Odd Nansen. Odd Nansen tegnet også tårnet og hangar med verksted, som ble påbegynt før 2. verdenskrig, men fullført av tyskerne under krigen. Etter krigen ble deler av bygningen påbygget med en kontorfløy.

Midten: Kai Fjell og Snorre Andersens veggmaleri fra 1967 i den tidligere avgangshallen til Oslo Lufthavn. Kai Fjell var bosatt på Lysaker. Han er kjent for sine malerier med delvis geometriske og delvis naturalistiske menneskeskikkelser. Ekspedisjonsbygningen er tegnet av arkitekt Odd Nansen. AM

Under: Sjøflyhavna på Fornebu ble åpnet 16. april 1939. Bygningen som står idag er fra 1948, og er tegnet av Det Norske Luftfartsselskaps Byggekontor. Fortsatt er det flytrafikk til den gamle sjøflyhavna. TG

5. By og tettsteder

Det første tettstedet i Bærum vokste fram rundt Bærums Verk og jernproduksjonen. Sandvika var samferdselsknutepunktet som etterhvert ble administrasjonssenter og fikk bystatus i 2003.

Over: Sandvika sett fra luften. Da formannskapet anbefalte handelssøknaden til Anders Ramstad i 1838 ble uttrykket "Ladestedet Sandvigen" brukt, og formennene mente at det var "grundet paa Christiania Byes Privilegier af 1749, Cpt 19, at Sandvigen som tilhører Slæbens Tolddistrict, er berettiget til at erholde Handels rettighet i Lighed med de øvrige Ladepladse, som bemeldte Privilegier opnævne". TK

Under: "Sandvika" malt av Otto Sinding i 1873. Sinding er først og fremst kjent for sine malerier fra Lofoten. Hans landskapsbilder er ofte dramatiske, preget av den tyske, senromantiske stilen. På slutten av 1800-tallet bosatte Sinding seg på Lagåsen, og ble en del av Lysakerkretsen. Her laget han blant annet illustrasjoner til Fridtjof Nansens bøker. Maleriet "Sandvika" gir et tidsriktig bilde av stedet. BK

Fra 1890-årene vokste det fram flere nye steder i Bærum, både som et resultat av at jernbanen ble utbygget rundt 1872 og at det ble bygget mange nye hovedveier. Langs forstadsbanene kom en ny generasjon småsteder i mellomkrigstiden, der det ble etablert butikker, postkontor og bank ved stasjonene.

Sandvika

Den første bosettingen i Sandvika var knyttet til omkringliggende gårder. Navnet Sandvika henspeiler på sandstrendene langs Sandvikselvas utløp. Sandviksstrendende var rike fiskeplasser. Stedet ble en viktig utskipingshavn for kalk, jern og trelast. Den fredete Malmskrivergården fra ca 1640 regnes for å være den eldste bygningen.

Fiskere, jakteskippere og håndverkere bosatte seg i Sandvika, og det ble etablert skysstasjon og gjestgiveri på 1600 tallet. Senere ble det bygget hoteller. På hele 1800-tallet ble Sandvika kalt et "ladested" eller "lasteplass" fordi det ble solgt mat, drikke og varer til de reisende. Stedet var ikke ladested i juridisk forstand, det vil si en liten by underlagt en kjøpestad, men hadde mange av ladestedets rettigheter.

I 1835 fikk Sandvika dampskipsforbindelse med Christiania, og det ble bygget dampskipsbrygge og administrasjonsbygg på Kadettangen. Mot slutten av 1800-tallet flyttet folk fra hovedstadens middelklasse til Sandvika, og folketallet økte. Leger, kjøpmenn, hotellfolk og håndverkere slo seg ned.

Drammensbanen, som ble bygget i 1872, bidro til økt handel. En rekke ulike industribedrifter etablerte seg, Caspar Donato Brambani anla flere av disse. Han var en foregangsmann for etablering av næringsvirksomheter og for velferd for innbyggerne.

Sandvika ble etterhvert det administrative og kulturelle sentrum i bygda. Etableringen av Asker og Bærum Budstikke i 1898 med redaksjon og trykkeri fikk stor betydning. Arkitekt Magnus Poulsson hadde en visjon om at Sandvika skulle bli "den hvite byen ved fjorden". Han tegnet rådhuset som ble oppført i 1927, og utvidet i 1960.

Mye av den gamle trehusbebyggelsen i Sandvika ble revet fra 1960-årene for å gi plass til moderne bygg. I 1990 tegnet arkitektene Narud, Stokke, Wiig nytt bygg for kommunens administrasjon. I 1993 ble Storsenteret i Sandvika bygget. Sammen med bygging av Kommunegården, kinoen og Kulturhuset ble tyngdepunktet i Sandvika flyttet vestover.

Bærums Verk

Jernverket utviklet seg som en tidlig industribedrift i Norge etter at det i 1603 ble funnet jernmalm i "Vestre Bergum", antagelig ved Gommerud og Tanum.

Bærums Verk ble i 1800 ansett som et stort tettsted med 400 av kommunens totalt 2800 innbyggere. Stedet hadde arbeiderboliger, skole, vertshus, drifts-

Malmskrivergården

Hovedbygningen, bryggerhuset og fjøset ble fredet i 1973. Eiendommen var bolig for malmskriveren ved Bærums verk.

Over: Bildet viser slektskap i utforming mellom Rådhuset til høyre og Brambanigården til venstre. ASB

Under: Malmskrivergården. Malm kom med seilskuter fra Sørlandet og ble losset i Sandvika før den ble transportert med hest og kjerre til Bærum Verk. Den eldste delen av den laftede bygningen er trolig oppført på 1640-tallet. Tilbygget i vinkel er fra den tid da bygningen ble tatt i bruk som skysstasjon. Ved siden av hovedbygningen ligger bryggerhuset og fjøset. Fjøset har vegger av slaggstein fra Bærums Verk, mens stalldelen av bygget er oppført i bindingsverk. I bryggerhuset finnes en stor bakerovn. LFM

og administrasjonsbygg, bakeri, mølle og sagbruk. Matvarene ble til dels produsert på verkets egne gårder.

”Slottet” på Bærums Verk ble oppført i 1840-48 som bolig for verkseieren. Den nye hovedbygningen ble tegnet av arkitekt Johan Herman Nebelong i nyromansk stil.

Bærums Verk-støperiet ble nedlagt i 1964, og driften omlagt til trevareindustri med blant annet produksjon av dører. Boligutbygging rundt Bærums Verk i 1980-årene bidro til en ny fase i stedets historie. Deler av den eldre bebyggelsen ble

Over: Fra Verksgata på Bærums Verk. Hovedbygningen sees til venstre i bildet, og øvre og nedre Portnerstue til høyre. Bygningene har valmet tak med svartglassert takstein og hjørnekasser med kvadersteinsimitasjoner. Hovedbygningen ble oppført i 1764 i Anna Kreftings tid. Sørfløyen og del av nordfløyen ble revet i 1896 da Lommedalsveien ble flyttet. De to portnerstuene er plassert symmetrisk foran hovedbygningen og er oppført i 1775. TG

Midten: Bolighuset ”Diget” ligger sydvest for Glitredammen. Bygningen er en midtkammerbygning oppført i laftet tømmer. Utvendig er den kledt med stående kledning. Fasaden mot tunet er symmetrisk med en sentral portal. Bygningen er trolig oppført på slutten av 1700-tallet. ASB

Under: Vertshuset er et laftet tømmerhus med barokk preg fra ca 1640. Huset var samlingssted for jernverksfolket, langveisfarende bønder og handelsmenn. Vertshuset hadde også en funksjon for de vanskeligstilte i lokalsamfunnet; avgiften fra brennevinsalget gikk ikke til kongen, men til Verkets fattigkasse. I 1987 ble Vertshuset totalrestaurert og åpnet som serveringssted. TG

RIKSANTIKVAREN

Bærums Verk
Fem bygninger på Bærums Verk ble fredet i 1939: Vertshuset, Hovedbygningen, øvre og nedre Portnerstue og ”Diget”.

restaurert og supplert med ny. Verkets gamle produksjonslokaler ble bygget om i 1997. Store deler av det gamle jernverksmiljøet med skolebygningen fra 1700-tallet, produksjonsbygninger og Verksgata med arbeidsboligene er bevart. Flere nye bygninger er tegnet av arkitekt Niels Torp, og ble tildelt Statens Byggeskikkpris i 1988.

Jernverksområdet fremstår i dag som et særpreget og levende senter for handel, håndverk og historie.

Mektige kvinner

I mer enn 100 år eide familien Krefting Bærums jernverk. Johan Kreftings enke, Anna Felber Krefting, drev Verket til hun døde i 1701. Hun kjøpte en del av Nesøyagodset og flere andre Bærumsgårder, og sikret tømmer til Verket fra egen skog. Anna Vogt Krefting, svigerdatter til den første Anna, drev Verket i ca 50 år. Hun opprettet skole for barn av jernverkets ansatte, og bidro til restaureringen av Tanum kirke. Prekestol, døpefont og lysekrone ble gitt som gaver til kirken. Familien Krefting har eget gravkapell ved kirken.

Lysaker

Kongeveien fra Kongsberg og Drammen til Christiania sto ferdig i 1665. På Lysaker ble det etablert gjestgiveri med servering og overnatting. På midten av 1700-tallet vokste det frem industri på begge sider av Lysakerelva ved Fåbrofossen. Først ble det etablert spikerfabrikk, pudder og stivelseproduksjon. Senere kom bl.a. teglverk, celluloseproduksjon, kjemisk- og næringsmiddelindustri. Ny Drammensvei ble bygget i 1859, og sammen med etablering av jernbanen ble Lysaker rundt 1900-tallet et knutepunkt med kolonial, postkontor, apotek, lege og et variert forretningstilbud.

Fra 1980-tallet er det etablert en rekke næringsvirksomheter og forretninger på Lysaker. Utbygging av jernbane, vei og Lysaker som tettsted har ført til at svært lite av det gamle er bevart.

Over: Arbeidsdagen er slutt, på Høvik Verk, ca 1900. De fleste ansatte bodde nær fabrikkområdet, og det var en sterk følelse av fellesskap mellom menneskene som bodde der. Arbeiderboligene hadde etter tidens målestokk god standard. I 1929 ble det lagt inn vann i boligene, men fremdeles var det utedoer. BB

Fossum

Fossum Jernverk ble etablert som et underbruk av Bærums Verk. Etter at jernverket ble nedlagt, ble det bygget en ny sag ved fossen. Sagbruket ble modernisert, utvidet flere ganger, og i 1960 flyttet opp til Bogstadvannet. Langs Ankerveien ble det oppført arbeiderboliger som sammen med husmannsplassene under Fossum dannet et lokalsamfunn.

Området er i dag et sammensatt kulturmiljø med fragmenter fra industrivirksomheten på begge sider av Lysakerelva. Den opprinnelige bruken av bygningene er endret og skolen er nedlagt. Deler av området ble utbygd med boliger på 1980-tallet.

Høvik Verk

Glassverket ble anlagt på Høvikstranden i 1855 av engelskmannen Thomas Graham Smyth. I 1910 var Høvik Verk Bærums nest største bedrift med mellom 200 – 300 ansatte. Verket dannet et eget samfunn med arbeidsplasser, arbeiderboliger og direktørbolig, til sammen ca 800 mennesker. Arbeiderboligene hadde god standard og det fantes skole, bibliotek og turnlokale.

Høvik Verk som et tettsted forsvant da produksjonen ble lagt ned omkring 1970. Til tross for at største delen av bygningsmiljøet er revet kan man ennå fornemme litt av det gamle verkets miljø.

Skui

Ringeriksveien gjennom Skui ble bygget i 1858. På begynnelsen av 1900-tallet var den gamle gården Skui delt i fire større gårder, mange småbruk og et sammenhengende boligområde fra Kalveløkka til Sølvhølen. Skui skole ble bygget i 1901 og omtrent på samme tid ble det oppført vertshus, landhandleri, meieri og sagbruk. Rundt husmannsplassen Smedstad ble det tidlig et senter med hjulmakerverksted, smie og kafé.

Stabekk

Østre Stabekk var skysstasjon og hotell. Stabekk togstasjon åpnet i 1884 som et enkelt stoppested med ekspedisjonsbygning. Stabekk ble etter hvert et møtested for reisende.

I 1890 årene startet Østre Stabekk gård utparsellering av eiendommer som i hovedsak ble utbygget med store villaer. Senterbebyggelsen ved jernbanestasjonen "smeltet" etter hvert sammen med området rundt husmannsplassen Svingen i krysset mellom Gamle Drammensvei og Gamle Ringeriksvei. Stabekk fikk eget landhandleri i 1891, senere ble det blant annet etablert butikker, bank, barneskole, lege, postkontor, bibliotek, kro, og politistasjon. Stabekk gymnas og Stabekk kino er fra 1920-årene.

På 1990-tallet var det en stor utbygging av nedre Stabekk med boliger og sykehjem.

Bekkestua

Bærumsbanen ble forlenget til Bekkestua i 1924. Området var bygget ut med Egne Hjem-bebyggelsen rundt 1910.

Bekkestua fikk på midten av 1900-tallet et småstedspreg med butikker, bank og brannstasjon. En større utbygging på 1990-tallet la med vekt på kollektivtrafikk og høyere utnyttelse med boliger og forretninger. I dag er Bekkestua sentrum i østre Bærum, med bussterminal, ny T-banestasjon, forretninger, bibliotek, tannleger, leger, banker, vinmonopol, serveringssteder og mye mer.

Øverst: Forretningsbygget på nedre Stabekk, kalt Stabekkhuset, er tegnet av arkitekt Henrik Nissen i 1931. Bygget er oppført nær stasjonen og omkranser delvis Østre Stabekk gård. GM

Over: Bekkestua har sitt navn fra husmannsplassen Bekken, som lå langs veien mellom Stabekk gård og Presterud gård. I dag ligger en forretningsgård der plassen lå, og gjennomgangstrafikken er ført utenom sentrum. GM

Til høyre: Smågardistene på broen på Bekkestua, laget av billedhugger Nina Sundbye i 1997. De åtte små gardistene står mot hverandre på hver sin side av veien, og spiller sine instrumenter. GM

6. Forsvar og krigsminner

I dansketiden ble Norge trukket inn i kriger mot Sverige. Norge var nøytralt under 1. verdenskrig, men ble sterkt involvert i 2. verdenskrig.

Forsvar og varsling

Bygdeborgene er vanligvis tolket som forsvarsanlegg. Andre mulige tolkninger er at de kan ha vært brukt seremonielt eller at de har vært brukt som utkikksposter. Bygdeborgene ligger på markerte høyder og koller i terrenget, med bratte skrenter på flere kanter, slik at de bare var tilgjengelige fra en side. Der de var lettest å komme til ble det bygget murer som ble forsterket av trekonstruksjoner (palisader). Bygdeborgene antas å være fra jernalderen.

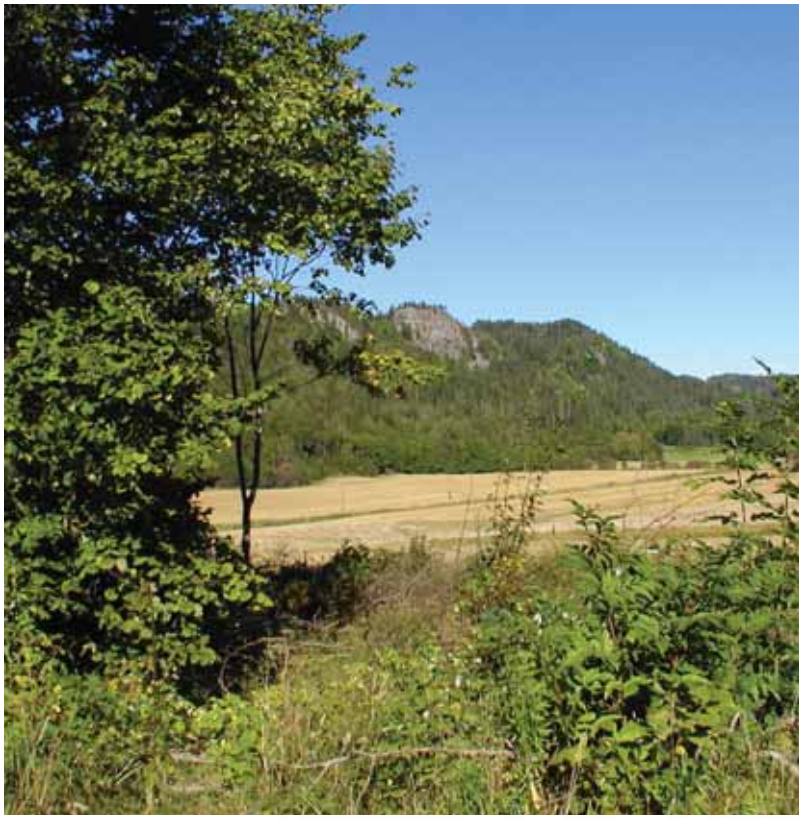
Bærums fire bygdeborger ligger på Kolsås, og er kjent under navnene Gråmagan, Tyvenborn, Kløverkollen og Levrekollen. En mulig bygdeborg er også Skuta ved Brunkollen.

I nærheten av bygdeborgene var det plassert varder som skulle tennes når innbyggerne hadde mistanke om at angrep utenfra truet bygda. På Kolsåstoppen finnes et vardested. Man antar at bygdeborger og varder kan ha fungert sammen i en varslings- eller forsvarsmessig enhet. I Skandinavia ble vardevarsling trolig benyttet i eldre jernalder, men kan ha vært i bruk tidligere.

I år 1200 planla kong Sverre et slag mot baglerne i Bjørvika. Før slaget samrådde han seg med bondehæren på Engervannsisen. Veinavnet Sverrestien i Sandviksåsen er knyttet til denne begivenheten.

Over: Da det tyske angrepet på Norge kom 9. april 1940 tok de få flyene Norge hadde opp kampen, men måtte raskt gi tapt for de overlegne fiendtlige flystyrkene. Fornebu var en viktig flyplass for tyskernes administrasjon av Norge under krigen. Bildet viser tyske transportfly på Fornebu. BB

Under: Fra Grini fangeleir 8. mai 1945. Bildet viser den siste oppstillingen på appellplassen før fangene kunne forlate leiren og delta i feiringen av friheten. Utlånt fra Stiftelsen Grinimuseet

I 1716 ble det tent en varslingskjede fra svenskegrensen til Akershus festning. Etter at den svenske kongen Karl XII hadde tapt for østersjøprovinsene i den store nordiske krig, prøvde han i to felttog å erobre Norge. Under hans ledelse slo 300 fiendtlige soldater leir i Bærum Jernverks område. Lokalbefolkningen ga svenskene motstand med geværer utlånt av verkseier Anna Krefting. En liten myr i østenden av Østernvann har fått navnet "Svenskehølet" etter at bærumsbønder gjemte seg der i frykt for fienden.

2. verdenskrig i Bærum

Bærum ble involvert i 2. verdenskrig da Norge ble okkupert natt til 9. april 1940. Beboerne på Langodden opplevde ved åttetiden om morgenen at vinduene ble knust av det voldsomme lufttrykket fra tyske bomber som eksploderte i Koksabukten 3-400 meter unna. De tyske troppestyrkene ankom Fornebu utover dagen, okkuperte flyplassen, overtok alle offentlige bygninger i Oslo og flere skoler i Bærum. 10. april evakuerte Oslos befolkning på grunn av bombetrusler. De som flyktet til

Øverst: Bygdeborgen Gråmagan ruver over Dalbo gård i Kolsås - Dælivann landskapsvernområde. Et fellestrekk for bygdeborger er at de ligger i bratte terrengformasjoner. LFM

Over: Kadettangen i Sandvika har fått sitt navn etter at Krigsskolen kjøpte den ytre delen av tangen og brukte den til sommerleir og øvelser fra 1869-1896. BB

Til høyre: Informasjonsskilt satt opp av Bærumsmarkas Venner og Skiforeningen. Skiltet forteller historien om Svenskehølet ved Østernvann. Bærumsmarkas Venner ble opprettet for å verne Bærumsmarka mot utbygging. Foreningen arbeider også med kulturminnevern og naturopplevelser. GM

vestre Bærum reiste fra asken til ilden. De første trefningene mellom nordmenn og tyskere fant sted på Smestad ved Skui 11. april og en norsk vaktmann ble drept. Tyskerne beskjøt Skui skole og i løpet av dagen var ytterligere tre nordmenn skutt. Kampene fortsatte i området Ullbråten, Brenna og Skoglund før fienden forflyttet seg videre til Ringerike. Det norske forsvaret ble raskt nedkjempet og landets militære ledelse flyktet til Storbritannia, hvor forsvaret ble gjenoppbygget.

Tyskerne annekterte offentlige bygninger i Bærum, blant dem mange skoler. Godthaab rekonvalesentsenter ble annektert i 1942 for Lebensborn, Norwegische Abteilung. Lebensborn var en nazistisk velferdsorganisasjon for ugifte mødre som hadde barn med tyske soldater. Fødehjemmene skulle bidra til en trygg oppvekst for ariske barn, slik at den ariske rasen fremsto mest mulig fulltallig og ren.

Wøyen guttehjem ble rekvirert og måtte fraflyttes i 1944 da 150 mann fra Arbeidstjenesten skulle innkvarteres der. Jarhuset var forsyningskontor for rasjoneringskort. Boliger ble annektert, blant annet på Langodden som var nær flyplassen. I tillegg tok tyskerne gårder som Ringstabekk og Skallum. Skallum ble åstedet for dramatiske hendelser i frigjøringsdagene våren 1945 da norske Milorgjegere inntok gården. Justisminister Sverre Riisnæs overga seg, mens politiminister Jonas Lie og statspolitisjef Henrik Rogstad ble funnet døde.

Tyskerne oppførte flere bunkere og forsvarsstillinger på Fornebu og Snarøya. Flere av disse eksisterer fortsatt. På Langodden hadde tyskerne huler og tunneler til bruk som ammunisjonslager eller tilfluktsrom, og de hadde forsvarsstillinger i Holteskogen, luftvernskyts på Ringstabekk, ammunisjonslager i Stubberud naturreservat ved Nordhaug og kjøretøylager på Øverland gård.

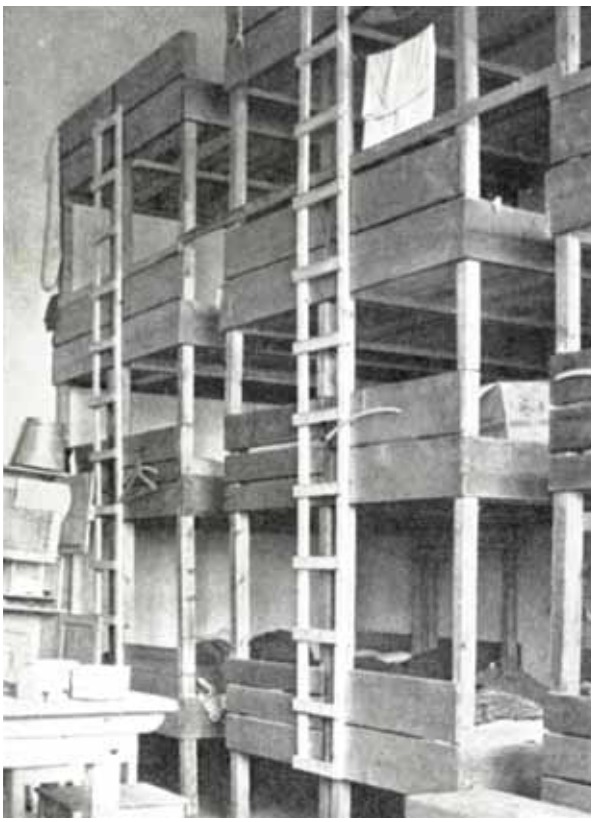
Ved Store Stabekk gård lå ett av Oslo-områdets fire store luftvernbatterier "Grossbatterie Bertha". Rikskommisær Terboven, som bodde på Skaugum, satte opp en tømmerhytte på Båtstøstranden på Høvik. Hytta er tatt ned, men grunnmurene står fortsatt.

Milorg var en del av den norske motstandsbevegelsen. I Oslo- og Bærumsområdet trente milorgkarene i Marka. Mange hytter og seterbuer ble brukt til illegal virksomhet og til møtesteder for "gutta på skauen". Milorgkarene drev sabotasje mot virksomheter som kunne tjene tyske interesser, bl.a. Høvik skole, Lysaker stasjon og Brødrene Christiansens Verksted og Bensinstasjon i Sandvika. Det var ni illegale radiostasjoner i Bærum. De ble stadig flyttet for ikke å bli peilet inn og tatt. Mot slutten av 1944 og vårparten 1945 var det mange flyslipp i Marka for å skaffe proviant og våpen til motstandsbevegelsen.

Over: Fangeleiren på Oksenøya var en filial til Grini. Her satt også russiske krigsfanger. Ved snøfall måtte fangene tråkke rullebanene på flyplassen. BB

Under: På Grini ble fengslets gymnastikksal omgjort til "dødscelle". Her satt 56 fanger som hadde fått eller ventet på å få dødsdom. Rommet hadde køyer i 4-5 etasjer. "Fallskjermen på Grini" var sammen med Akershus festning den mest kjente "dødscellen" i tysk fangenskap i Norge. IF

Et av slippstedene var på Kryssbymyra mellom Aurevann og Setervann. Mange hytter og seterbuer i Marka ble brukt i illegal virksomhet.

Grini

Ila landsfengsel for kvinner ble bygget i perioden 1937-1939, og tyskerne tok det i bruk som konsentrasjonsleir i 1941.

Grini fangeleir var den største leiren for politiske fanger i Norge. Til sammen satt 19 788 menn og kvinner som politiske fanger på Grini i kortere eller lenger tid. Av disse ble åtte henrettet på Grini og 3402 ble deportert til fengsler og konsentrasjonsleire i tyskokkuperte områder. De senere statsministrene Einar Gerhardsen og Trygve Bratteli var blant mange kjente nordmenn som satt fengslet på Grini. Rundt fengselsbygningen ble det oppført en "brakkeby" med over 30 brakker for innkvartering, verksteder, sykesaler osv. Den indre leiren var omgitt av vakttårn, høye elektriske gjerder og piggtråd. I den ytre leiren hadde den tyske administrasjonen tilhold, delvis i personalboliger oppført for kvinnefengslet og delvis i egne brakker. Til den ytre leiren hørte småbrukene rundt Ila som sammen med Nordli gård ble rekvirert av tyskerne. Her hadde mange fanger sitt daglige arbeid. Veien til fangenes utekommandoer fikk navnet Fangeveien. På Oksenøen gartneri opprettet tyskerne en underavdeling til Grini.

Etter at freden kom 8. mai 1945 ble fangeleiren tatt i bruk som fengsel for landssvikere og omdøpt til Ilebu fengsel. På det meste satt det 3400 fanger på Ilebu. Den russiske fangen Alexey Zaitzow utsmykket i perioden 1947 til 1948 fengslets kapell. Utsmykkingen har lengsel som motiv og består av smijernsarbeider og store relieffer skåret i murte flater med potetskrellere. Landssvikfengslet ble avviklet i 1950.

Øverst: Motstandsmannen Oluf Reed-Olsen koder telegrammer på Holmevasshytta. Reed-Olsen var telegrafist og etterretningsagent. Motstandsbevegelsen jobbet i det skjulte og kommunikasjonen foregikk hovedsakelig med hemmelige radiosendere og kurérer. BB

Over: Under 2. verdenskrig måtte eieren av Skallum gård flykte til Sverige. Den nazistiske regjeringen rekvirerte gården. Bildet viser skarpskyttere som holder vakt mens Milorg inntar gården ved krigens slutt i mai 1945. BB

Under: Frigjøringen 8. mai 1945. Etter at tyskerne kapitulerte kunne de væpnede hjemmestyrkene marsjere i gatene. BB

Nederst: Under 2. verdenskrig mottok motstandsbevegelsen i Norge flyslipp med utstyr og mannskap fra England. Containerne inneholdt våpen, ammunisjon og annet utstyr. Denne containeren ligger ved Rudsmyr i Vestmarka. TJ

Etterkrigstid

Materialmangelen etter krigen førte til at fangebrakkene på Grini ble tatt ned, flyttet og brukt til andre formål. En av brakkene, som sto på Kadettangen, ble i 2010 flyttet tilbake til Ila. Brakka skal brukes som en del av Grinimuseet. Idag holder museet til i den gamle kommandantboligen.

Krigsminnesmerker

Utenfor Ila Fengsel og Forvaringsanstalt står et monument som er reist til minne om alle som "satt på Grini" under 2. verdenskrig. "Nei-støtten" er en byste av motstandsmannen Lauritz Sand. Øvre og Nedre rettersted i skogen nær fangeleiren minnes fanger som ble skutt av tyskerne.

I Sandvika markerer Tronstad-monumentet Leif Tronstads innsats under krigen. Arnold Haukelands rytterstatue "Frihet og liv er ett", ved siden av rådhuset i Sandvika, er reist for våre falne i 2. verdenskrig. Haslum, Tanum og Bryn kirker har minnetavler over Bærums falne. Det finnes lokale minnesmerker, bl.a. på Øverland gård og i Vollsveien.

Den kalde krigen

Norsk etterretningstjeneste i Bærum før krigen dreide seg først og fremst om å overvåke Lufthansafly fra Fornebu.

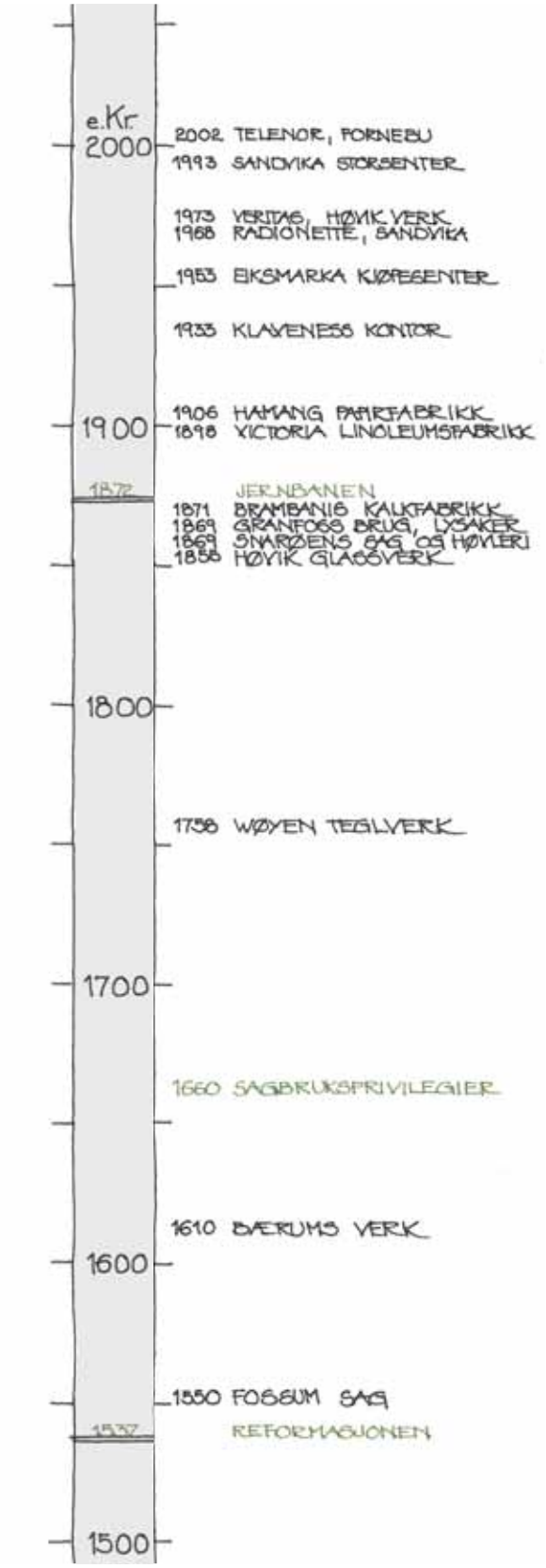
Norge forlot sin nøytrale linje etter krigen og ble medlem av NATO-alliansen. NATO skal garantere medlemslandenes sikkerhet, frihet og uavhengighet og har spilt en avgjørende rolle for norsk sikkerhet gjennom hele etterkrigstiden. NATOs nordkommando etablerte seg på Kolsås i 1954. Leiren besto av store anlegg både i dagen og i fjellet under Kolsåstoppen. Etter at Warszawapakten ble oppløst og Berlinmuren åpnet i 1989, ble NATOs nordkommando flyttet til Stavanger. I dag brukes Kolsås leir av det norske forsvarets logistikkorganisasjon.

Over: På avtalt sted ved eika la Grinifanger, som arbeidet på jordet, fra seg små papirlapper eller hentet beskjeder andre hadde lagt der. Jordet heter Bjønnestykket, men ble kalt Øst-Preussen av fangene. LFM

Midten: Frigjøringsdagen 8. mai. Den årlige markeringen finner sted ved Grinimonumentet på Ila. ASB

Under: Nedre Rettersted. Her ble to gutter skutt 5. juli 1944. Syv av kameratene deres ble skutt på Trandum dagen før. De ni var medlemmer av en kristen Milorg-gruppe som holdt til i nærheten av Hokksund. Billedhogger Nic. Schjøll har laget minnesmerket. LFM

e.Kr.
2000
2002 TELENOR, FORNEBU
1993 SANDVIKA STORSENTER
1973 VERITAS, HØVIK VERK
1968 RADIONETTE, SANDVIKA
1953 EIKSMARKA KJØPESENTER
1933 KLAVENESS KONTOR
1900
1906 HAMANG PAPIRFABRIKK
1898 VICTORIA LINOLEUMSFABRIKK
1872
JERNBANEN
1871 BRAMBANIS KALKFABRIKK
1869 GRANFOSS BRUG, LYSAKER
1869 STARØENS SAG OG HØVLERI
1858 HØVIK GLASSVERK
1800
1758 WØYEN TEGLVERK
1700
1660 SAGBRUKSPRIVILEGIER
1610 BÆRUMS VERK
1600
1550 FOSSUM SAG
1537
REFORMASJONEN
1500

7. Næring, industri og vassdrag

De eldste næringene var knyttet til landbruket. Ved siden av ble det drevet flere binæringer, som kalkbrenning og isskjæring. Naturgrunnlaget ga muligheter for verksdrift og industri.

Lengst til venstre: Tidsakse som viser hovedtrekk i etablering av næringsvirksomhet i Bærum.

Over: Bondekalkovnen på Ringi. Gårds-kalkovnene ble bygget opp av gråstein og leire, og ofte plassert i en skråning. Kalkstein ble stablet i ovnen fra oversiden og lagt slik at det ble dannet et lite brennkammer i bunnen. Når ovnen var fylt med kalkstein ble veden lagt inn i brennkammeret og tent fra en åpning nede på siden. Ovnen brant i litt over et døgn før den ble avkjølt og kalken kunne tas ut. LFM

Midten: Blåveisen trives på kalkrik grunn. TJ

Under: Fossum sagbruk. Bildet er tatt mens det fremdeles var drift her. Den første sagen ble etablert rundt 1550, og var en oppgangssag. ASB

Vannkraften var en forutsetning for de gamle kvernene, sagene og møllene, for Bærums Verk og Fossum Verk, og etter hvert for fabrikkene.

Murer etter bekkekverner og senere damanlegg for møller og sager er de eldste sporene etter tidligere tiders virksomhet som utnyttet vannkraften.

Første halvdel av 1800-tallet fantes det bare en håndfull bedrifter i Bærum. I siste halvdel av 1800-tallet skjedde en voldsom vekst, og rundt 1900 var det etablert omkring 50 industribedrifter. I 1918 var Bærum landets niende største industribygd. Siden har industrien gått sterkt tilbake, og andre typer næring, som handel og kontor, har i stor grad overtatt. Flere steder har de gamle industribygningene fått ny bruk.

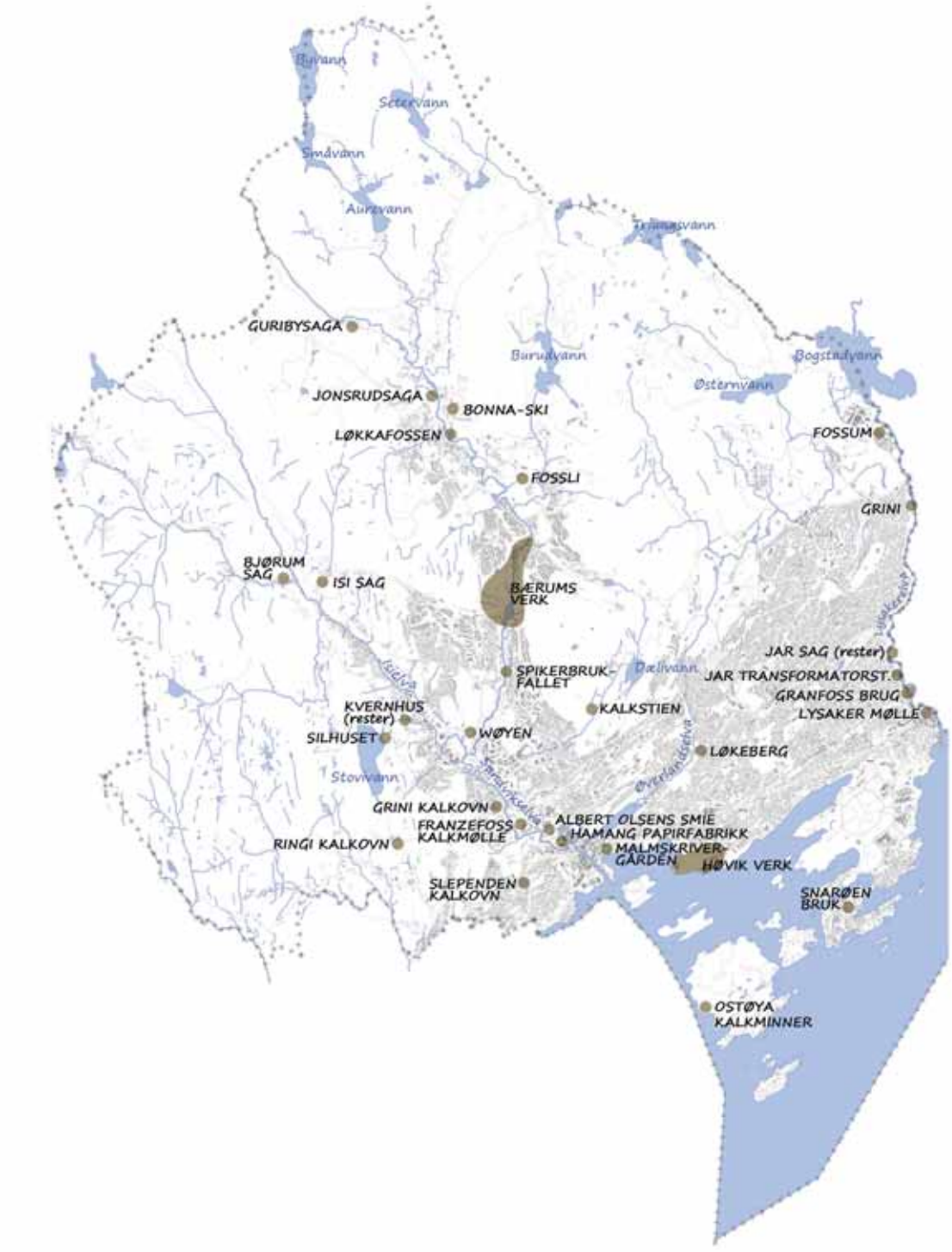
Kalkbrenning

har tradisjon i Bærum tilbake til før middelalderen og har vært en viktig binæring for gårdbrukerne. Bærums geologi var grunnlaget. Mange steder kan vi finne spor etter kalkbrudd. I Kolsås-Dælivann-området er det skiltet en kalksti med informasjonstavler om kalkutvinningen.

Kalken ble hovedsakelig brukt til muring, og har i perioder med høy byggevirksomhet vært svært ettertraktet. Kalk fra Asker og Bærum har sannsynligvis vært brukt til kirker og klostre i Bærum og Oslo fra 1100-tallet. Senere ble kalken brukt blant annet til Akershus Festning og ved oppbyggingen av Christiania etter brannen i 1624.

Bondekalkovnene var i bruk helt fram til slutten av 1800-tallet. Disse ovnene varierte i størrelse, de eldste ovnene ser ut til å ha vært de minste.

På slutten av 1800-tallet utviklet kalkbrenningen seg til industri. Caspar Donato Brambani var foregangsmannen som fikk oppført to store kalkfabrikker i Sandvika og en

Over: Kartet viser steder tilknyttet næring og industri som er omtalt i teksten.

på Brønnøya i Asker. Hver industriovn kunne på det meste levere opptil 25 tonn kalk pr dag.

Franzefoss kalkmølle, grunnlagt i 1919, ble drevet med vanndrevne turbiner og var i drift til etter 2. verdenskrig. Det ble produsert kalksteinsmel til landbruket og knust stein til bygg og anlegg. Kalksteinsbruddet på Franzefoss er fra 1930. Nytt pukkverk og betongfabrikk ble oppført i 1948.

Andre tidlige næringer

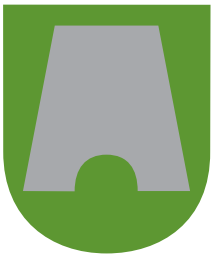
Saltkokingen antas å ha røtter svært langt tilbake i tid. En stor del av bøndene i Bærum hadde "saltskyld" og saltkoking må derfor ha vært vanlig. Fremstillingen skjedde ved å koke sjøvann. Minner om saltkokingen har vi i dag blant annet i navnet Sarbuvollen på Høvik. Navnet er en forvanskning av "Saltbuvollen".

Om våren og sommeren leverte enkelte gårder i Bærum is til folk som hadde råd og behov. På Stovivannet ble det drevet isskjæring frem til 1950. Bonden på Nordre Stovi averterte:

> "Exstra fin staalis fra Staavivandet i blokker av størrelse 23 x 23 x 14 leveres i Sandviken og nærmeste omegn hver tirsdag og fredag til en pris af kr. 1,50 pr blokk…".

Ishuset på Bærums Verk er fra siste del av 1700-tallet og ble restauret på 1980-tallet. I huset ble det lagret isblokker til bruk som kjøleskap om sommeren. De tykke steinveggene og sagflisen som ble lagt rundt isblokken hindret at isen smeltet.

Øverst: Bærum kommune har en stilisert kalkovn i kommunevåpenet, tegnet av Stein Davidsen. Kommunevåpenet har "heraldisk godkjenning" og skal bare brukes av kommunal myndighet.

Over: Kalkovnen på Slependen ble bygget for "Slæpenden Kalkverk" i 1914 og var i drift fram til slutten av 1930-årene. Ovnen er den eneste bevarte industriovnen i Bærum, og et viktig industrielt kulturminne fra 1900-tallet. I 1994 ble ovnen istandsatt.
Det var ansatt 12 arbeidere og en formann ved kalkverket. Ovnen gikk i kontinuerlig drift der 6 arbeidere jobbet på skift, de øvrige jobbet i kalkbruddene. Kalksteinen kom fra lokale brudd, og ble fraktet med hest og vogn til ovnen. Deler av Tanumveien går i et slikt brudd. Kull og kalkstein ble heist opp i vinsj og påfylt ovnen fra toppen. Når temperaturen i ovnen kom opp i mot 1000 grader ble kulldioksiden i steinen frigjort og man fikk brent kalk. Gjennom luker i bunnen av ovnen ble kalken tatt ut og fraktet videre med jernbanen. GM

Til venstre: Isskjæring på Stovivann rundt 1920. BB

Til venstre: “Den grønne bonn” er en kølabonn nord for Østernvann. Rundt en midtstokk, kalt ”kongen”, ble det stablet ved. Veden ble dekket med granbar, torv og jord. Et bål ble tent på toppen av milen og glørne ble skuffet gjennom en kanal ned til bunnen. Milen brant til all veden var gjennomglødet og forkullet. For å slokke milen ble det kastet på mer jord. Når milen var blitt kald kunne trekull tas ut. En mile kunne være ca 10 -20 meter i dia-meter og 1-3 meter høy. LFM

Under: Sportsfiskere langs Sandviksvassdraget. I 1855 ble det fra “Departementet for det Indre” satt i gang tiltak for å bøte på en markant nedgang i laksebestanden i elvene. Det ble etablert klekkerier ved mange av de lakseførende elvene. I 1857 sto Klekkeriet på Hamang klart. Klekkeriet var ett av tre langs Sandviks-elva. Tidligere var det mest laks som ble klekket ut, i dag er det halvparten laks og sjøørret, til sammen ca 400 000 yngel. I de senere år har stangfiske etter sjøørret tatt seg markert opp i Oslo-fjorden. Slik kan vi hele året nyte godt av fisken som er blitt klekket på Hamang og har vokst opp i Sandviksvassdraget. MM

Bærum hadde en gang mange små og store bekker som rant ut i elvene. Vannkraften i bekkene ble også utnyttet, blant annet til drift av bekkekverner. Senere har nesten alle bekkene i byggesonen blitt lagt i rør.

Wøyen gård fikk i 1758 kongelig privilegium for å drive teglverk på eiendommen, og ”ingen annen måtte anlegge teglverk i 1,5 mils omkrets i 4 år”. Teglverket ble drevet i over 100 år, og leverte et betydelig kvantum murstein og takstein. På Grini i østre Bærum anla Peder Anker rundt 1790 et teglverk for hovedsakelig å produsere mur - og takstein til Bogstad gård. I 1876 ble teglverket avløst av et nytt og moderne med egen vannturbin. Teglverket ble nedlagt i 1902. Trebygningen nord for Grinidammen, ”Verket”, tjente som bolig for arbeiderne på teglverket.

Ringvoll teglverk ble anlagt ved Vøyenenga og Brambani anla tegl- og taksteinsfabrikk i Sandvika. Pottemakeriet Løkeberg Lervarefabrikk ble etablert på Nedre Løkeberg gård på slutten av 1800-tallet med leiruttak øst for gården. Ingen av teglverkene er bevart.

Fra begynnelsen av 1600-tallet fikk bøndene et krav fra kongen om å skaffe kull til Bærums Verk. Jernverket trengte store mengder trekull til driften av masovnene.

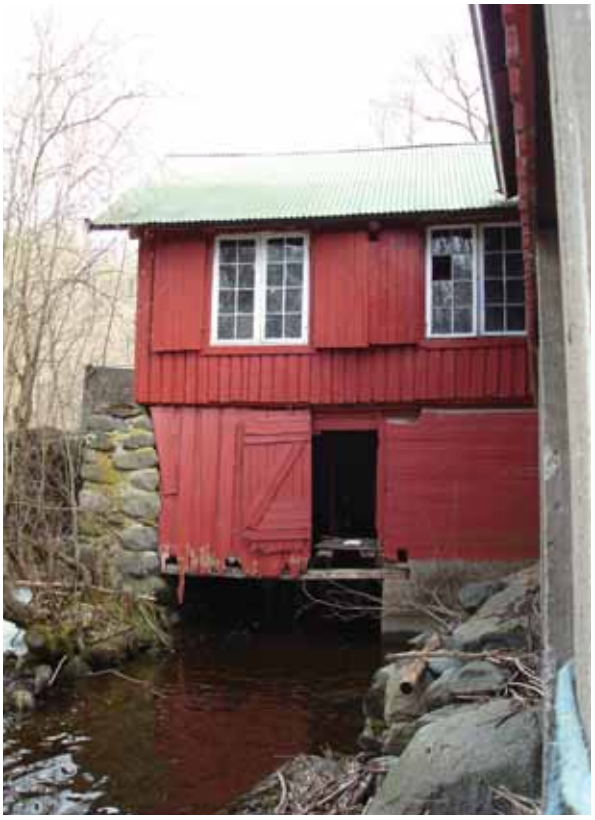
I 1779 ble det registrert at totalt 247 gårder i Bærum, Asker, Hole og Ringerike leverte trekull til verket. Kullet ble brent i miler, som måtte plasseres med tilgang både på jord og vann. Vi finner i dag rester etter slike kullmiler, som kalles ”kølabonner”, i store deler av Bærumsmarka. Kullbrenningen i Lommedalen tok slutt i 1946 etter ca 350 år. På slutten var brenningen modernisert med bruk av stålmile.

Saltvannsfiske ble i lang tid drevet som selvstendig næringsvei av fiskere bosatt langs fjorden. Laksefiske i Sandvikselva og i fjorden ved Sandvika har lang historie. På Hamang ligger ”Klekkeriet” fra 1857 som er Norges eldste klekkeri i drift. Det har også vært fanget ål i Sandviksvassdraget.

I Engervannsoset finner vi ennå pæler etter et forsøk på å drive fiskeoppdrett i Engervannet på slutten av 1800-tallet.

Over: Kvernhuset ved Wøyen mølle sto tidligere ved Øverland. Bekkekvernen skal være bygget på slutten av 1700-tallet og er fra Valle i Setesdal. BB

Over: Albert Olsens smie, lås og sykkelverksted var en familiebedrift i tre generasjoner. Smia ble nedlagt før 2. verdenskrig, mens verkstedet var i drift til 1996. Verkstedet er bevart med alt det gamle utstyret fra 1890-årene intakt. Albert Olsen (1872-1939) var en ivrig fisker og engasjert i arbeidet med fiskekultivering i Sandvikselven. LFM

Maling av korn ble fra gammelt av utført på mindre bekkekverner. Kvernhuset som står ved Wøyen mølle gir et bilde av hvordan man malte kornet i gammel tid. I bekken som renner fra Stovivannet er det registrert fem fundamenter etter bekkekverner i tillegg til at det er funnet kvernsteiner. På Haga finnes deler av grunnmuren til en kvern.

Fra 1800-tallet ble maling av korn i det vesentligste utført på de større bygdemøllene på Jonsrud, Bærums Verk, Wøyen, Jar og Lysaker. Lysaker mølle og sag lå ved det nederste fossefallet i elva, også omtalt som Sagfossen. På Jar finnes tufter både etter mølle og sag. Det har stått to møller her, nevnt allerede på 1600-tallet. Den ene brant ned i 1807, den andre ble revet 1860. Ved Grinidammen var det også sag og mølle. I 1916 ble mølla ombygget til kraftstasjon for å skaffe elektrisitet til Fossum Bruk. Kraftstasjonen ble nedlagt ca 1950.

Navnet Mølladammen i Lommedalen bærer historien om mølla som lå der skolen ligger i dag. Damanlegget finnes fortsatt. Mølla var i drift frem til første verdenskrig. Mølleren bodde på Møllaplassen som ligger på andre siden av Lommedalsveien.

Navnet Smedstad på Skui viser til at det har vært smie her. Smiene ble lokalisert til vassdragene fordi de var avhengige av vann til kjøling og til drivreimer.

Fra den tidlige industrien er Albert Olsens smie, lås og sykkelverksted i Bjørnegårdsvingen. Den eldste delen er fra 1896. Smia fikk kraft fra en selvlaget turbin i Sandvikselven. Olsen var en lokal ”tusenkunstner”. Verkstedene er de eneste som står igjen av den gamle småindustrien langs elva.

Jernverk

Bærums Verk er vår eldste industribedrift. Virksomheten startet opp på begynnelsen av 1600-tallet og har spilt en betydelig rolle i Bærums historie. Til å begynne med ble jernmalmen utvunnet fra gruver i distriktet. De første malmfunnene ble kjørt til Christiania og smeltet i jernhytter langs Akerselva. I 1610 bygget kongens bergverksmann Paul Smelter en jernhytte i Bærum, trolig på Wøyen eller Økri.

Jernverksdriften flyttet senere til Bærums Verk der forholdene ved elva var gunstige. Masovnen som ble bygget i 1621 innledet en ny epoke, og ble brukt hovedsakelig til produksjon av kanonkuler. Fra 1640 fikk man malm fra gruver ved Arendal. Malmen ble fraktet sjøveien til Sandvika, registrert av malmskriveren og kjørt med hest og kjerre opp til Verket.

Familien Krefting overtok senere jernverket og drev det i over 100 år. Anna Krefting hadde ansvaret i 54 år. På hennes tid ble jernverket regnet som det største i Norge. I 1773 overtok den 18-årige Conrad Clausen driften av Bærums Jernverk og utvidet med Fossum Jernverk. Han innførte nye driftsformer, noe som blant annet førte til at masovnen kunne brenne hele året. Verket skiftet eiere flere ganger før Peder Anker overtok i 1791.

Produksjonen har blant annet omfattet ovner, redskaper, kanonkuler og spiker. Større elementer som balkonger var også en del av utvalget. Løkke bro i Sandvika er støpt på Bærums Verk i 1829.

Fossum Jernverk var en filial av Bærums Verk, forbundet med Ankerveien. På Bærumssiden av Lysakerelva lå en stangjernshammer som det ikke finnes synlige rester av i dag. På Oslosiden finnes fortsatt rester etter en masovn og slagghauger.

Jernverkene hadde gode tider fram til 1860. Etter dette ble konkurransen særlig stor fra England, noe som førte til at norsk jern ikke lenger kunne konkurrere verken i pris eller kvalitet. Bærums Verk gikk en periode over fra å være jernverk til å bli støperi og mekanisk verksted, der også sagbruk og høvleri ble en viktig side av virksomheten.

I fossen Spikerbrukfallet i Lomma lå spikerhammeren, en vannhjulsdrevet hammer for utsmiing av spiker. Rundt 1840 produserte den 1-3 mill. spiker årlig. Spikerbrukhammeren ble nedlagt på 1880-tallet. Spikerbrukfallet kraftstasjon ble oppført på stedet i 1914 og var starten til Bærums Verk Elektrisitetsverk.

Over: Jernovnene var til å begynne med svært kostbare. På 1800-tallet ble de billigere og etterhvert allemannseie. Ovnene var et stort fremskritt for å holde varmen i vinterkulda. Denne etasjeovnen står på Wøyen gård. BB

Over til høyre: På Bærums Verk ble trolig Norges første masovn for smelting av jern bygget rundt 1620. Den "moderne" teknologien gjorde det mulig å bruke flere typer jernmalm og jernet ble lettere å støpe. Maleri av C.F. Lorentzen. BB

Til høyre: Løkke bro ble støpt på Bærums Verk i 1829. Broen inngikk tidligere i hovedveiforbindelsen gjennom Sandvika, men ble flyttet da veistandarden ble oppgradert i 1978. Den fredete Fostveit bro ved Tvedestrand er en kopi av Løkke bro og ble støpt ved Næs Jernverk i 1837. LFM

Glassverk

På Høvikstranda ble det bygget en glasshytte i 1855. Der ble det først produsert glass til flasker og krukker. Høvik Verk ble etter hvert overtatt av AS Christiania Glasmagasin og fikk et større produktutvalg med alle slags drikkeglass, karafler, vaser, mugger, stettefat osv. Glassproduksjonen omfattet etter hvert også belysnings-glass, og dessuten begynte man å fremstille klunkeflasker og lommelerker, beregnet på en dram i "ny og ne".

Etter at glassproduksjonen ble nedlagt i 1933 konsentrerte man produksjonen om lamper. Høvik Lys ble etablert, og skulle etterhvert bli en anerkjent lampeprodusent. Rådhuset i Sandvika har flere lamper som er spesialdesignet og laget på Høvik Verk. I 1947 startet produksjon av kontorinnredning og stålvarer.

All produksjon på Høvik verk ble lagt ned i 1971.

Over: Flasker produsert på Høvik Verk i den tidligste perioden. Flaskene ble funnet i for-bindelse med utbyggingen av Veritasanlegget. Glasset ble produsert i glasshytter, hvor sand ble smeltet under høy temperatur. BB

Over: I 1880-årene var Høvik Verk det eneste glassverket her i landet som laget belysningsglass. I 1888 begynte man fremstillingen av de hvite lampekuplene, beregnet til hengelamper, som skulle vise seg å bli svært populære. Lampene ble brukt i nesten hvert eneste hjem landet over. Bildet viser en bordlampe med hvit glass-kuppel. BB

Under: Arbeidsstokken på Høvik Verk 1929. Rundt 1910 var glassverket Bærums nest største bedrift med mellom 200 og 300 ansatte. BB

Skogsdrift og sagbruk

Bærum har fra gammel tid vært en skogbygd. Trevirke ble benyttet til husbygging og oppvarming, til kalkovnene og jernproduksjonen. Fra 1530-årene ble oppgangssaga kjent i Norge, og det gikk ikke lang tid før sagbruk ble vanlig i alle vassdragene.

Fra 1660-årene ble det restriksjoner på sagbrukene, noe som antakelig skyldtes frykt for uthugging av skogen. Trelasthandel med utlandet ble et privilegium for byborgere, og senere et monopol for enkelte. Monopolet la grunnlaget for kjøpmannsaristokratiet utover i 1700-årene. I Bærum ble det eierne av følgende sager som nøt godt av privilegiene: Wøyen, Vigfoss (ved Mølladammen), Jonsrud, Grini, Fossum, Jar og Lysaker. Øvrige sager i distriktet kunne bare skjære til eget bruk. På slutten av 1800-tallet kom dampsagene.

Fra hogstplass til sagbruk kunne avstanden være opptil femten mil. Tømmeret ble fløtet på elvene i vårflommen. Fløtingen var et tungt og til tider svært farlig arbeid.

Vi har flere sagbruksminner i vassdragene. Isi sag ved Brubråtbekken var opprinnelig en oppgangssag. Senere ble den flyttet, modernisert og drevet med dampkraft.

Opp gjennom tidene har det vært mange sager på Fossum. Den første oppgangssaga lå trolig ved Osdammen rundt 1550-tallet. Omkring 1800 eide Peder Anker (på Bogstad) hele syv sager langs Lysakerelva. Sagene lå samlet nedenfor Hammardammen i

Over: Tømmerkjøring med hest vinterstid. Tømmeret ble kjørt fra hogstplass til elvene. BB

Midten: Tømmerfløting på Isielva. En tømmervase har satt seg fast i elveløpet. BB

Under: Dykdalbene i Bogstadvann er spor etter tømmerfløtingen. Dykdalbenes funksjon var å være feste for tømmerlensene slik at tømmeret ikke fløt inntil land eller satte seg fast i grunner. Fløtingen i vassdraget opphørte tidlig på 1960-tallet. ASB

1888. Ved dammen finnes luke etter inntak av tømmer. Sagbruket ble modernisert og utvidet flere ganger. I 1960-årene ble sagbruket flyttet opp til Bogstadvannet.

En stor del av næringsvirksomheten i Lommedalen var, ved siden av landbruket, tilknyttet skogsdriften. Det finnes ennå kulturmiljøer som vitner om de mange små, allsidige bedriftene i dalen. Sagbruk i Lommedalen som er omtalt i bygdeboka, er sagene på Vigfoss, Jonsrud, Vensås, Åmot og Guriby. I tillegg var det mindre sager tilknyttet de fleste gårdene. På Jonsrud har det vært drevet sagbruk siden 1636. Senere ble Lommedalen Kasse- og Trævarefabrikk etablert her. Kassefabrikken fremstilte kasser, vinterkjøretøyer og ski, senere også dører, vinduer, trapper og kjøkkeninnredninger. På 1970-tallet ble produksjonen innstilt.

Guribysaga i Lommedalen ble bygd i 1850-årene med en oppgangssag til sommerbruk. Senere ble en dampsag installert, og i 1926 et moderne høvleri med eget turbinanlegg. I 1963 ble et nytt sagbruk med elektrisk maskineri oppført til erstatning for den gamle dampsagen. Ordinær drift ble innstilt i 1986. Guribysaga står i dag som et godt eksempel på sagbruksdrift opp gjennom tidene, med intakte bygninger, maskineri og demning.

I 1905 startet dreieverkstedet Fossli Skaftefabrikk. Fabrikken fremstilte skaft til økser, hakker, slegger og hammere, samt sparker, kjelker og ski. Rundt 1938 var 6 personer ansatt og produksjonen var på ca 10.000 dusin skaft i året. Bedriften ble nedlagt 1966.

Over: Sirkelsag på Øvre Ringi, ca 1908. BB

Midten: Guribysaga i Lommedalen. LFM

Under: Tømmerlunne på Fossum sagbruk. ASB

Bonna-Ski startet opp i 1939 under navnet Lommedalen Skifabrikk. Det ble produsert fjellski, tur- og langrennsski, hopp og slalåmski. Først i heltre, så laminerte treski og endelig glassfiberski. Produksjonen ble i 1971 lagt ned og flyttet ut av Bærum.

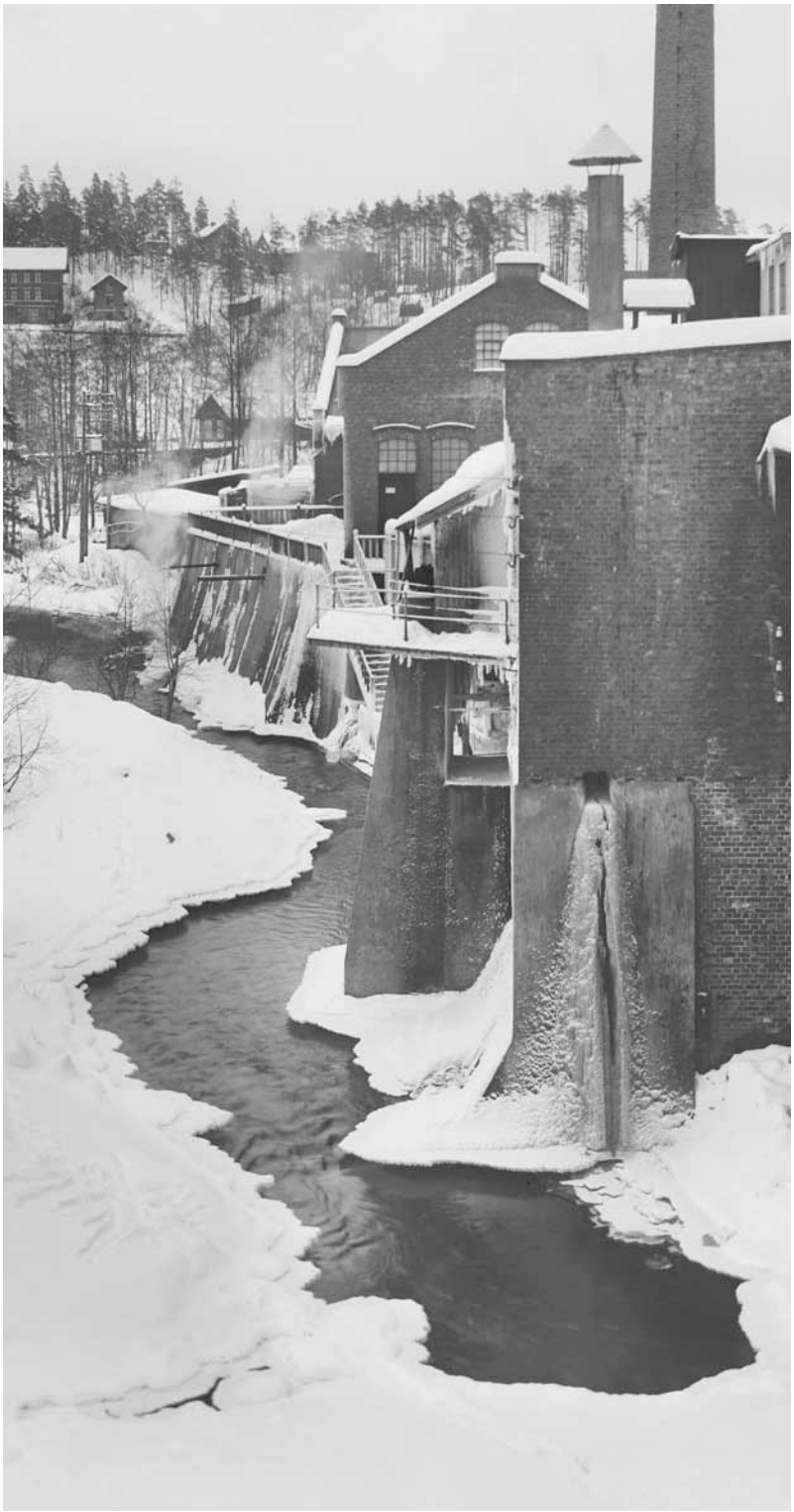
Snarøens Høvleri og Sagbruk var i drift fra 1869 til 1907. I en periode var bedriften Bærums største arbeidsplass med nærmere 300 ansatte. Det ble produsert høvlet "glattkant" og kassebord som ble eksportert til England, Frankrike, Australia, Argentina og andre oversjøiske havner. Maskinene ble drevet av dampkraft. Råmaterialene kom i slepebåter. I dag er området bygd ut med boliger. De eneste minnene vi finner etter bruket er i veinavn, som Bruksveien og Fürstveien.

Fabrikker

Under den industrielle revolusjonen i siste halvdel av 1800-tallet ble det etablert mange fabrikker i Bærum, spesielt i Sandvika og på Lysaker. I Sandvika grunnla Caspar Donato Brambani både kalkfabrikk, kjemisk fabrikk og blikkfabrikk. På Lysaker fantes blant annet Lysaker Kjemiske fabrikk, som produserte svovelsyre, og Barnengen, som produserte hygieniske og kosmetiske produkter.

Med tilgang på kraft fra elvene ble det etablert to papirfabrikker. Granfoss Brug Ltd ble anlagt i 1869 ved Fåbrofossen og var en betydelig cellulose- og papirfabrikk med 150 ansatte. Hovedproduktet var toalettpapir og tørkeruller. I startfasen ble tømmeret fløtet fra Bogstad ned Lysakerelva. Granfoss fikk bygget eget sidespor til jernbanen for frakt med toget. Bruket ble drevet av vannkraft og senere dampmaskiner.

Hamang Papirfabrikk A/S ble grunnlagt i 1906 ved Sandvikselva. Bedriften produserte finere papir-kvaliteter for boktrykk og skrivepapir i tillegg til pergoloidpapir for pakking

Over: Granfoss Papirfabrikker, fotografert av Anders Beer Wilse. Wilse var en pionér på landskaps-fotografiets område i Norge. Han bodde på Jar, og var initiativtaker til å opparbeide et parkanlegg langs Lysakerelva. Wilse har fått en vei på Jar oppkalt etter seg. Foto: A.B. Wilse/ Oslo Museum.

av smør og fetevarer. Under krigen ble det produsert seddelpapir på Hamang Papirfabrikk. Sedlene gikk under navnene "quislinger" og "uslinger". Fabrikken hadde eget sidespor til jernbanen for frakt. Bedriften var i sin tid den største arbeidsplassen i Sandvika med opptil 270 ansatte.

Begge papirfabrikkene ble nedlagt i 1981, og lokalene omgjort til næringsarealer.

Victoria linoleumsfabrikk i Sandvika ble oppført i 1898, egen kontorbygning ble tilbygget i 1912. Victoria var landets eneste linoleumsfabrikk. Bedriften beskjeftiget på slutten av 1930-tallet 30 ansatte. Etter at kunstproduktet PVC (vinyl) ble introdusert rundt 1960 sank produksjonen. I 1968 stengte fabrikken. Bygningene ble revet i 2006.

Radiofabrikken Radionette AS startet sin virksomhet i Oslo i 1927, og er spesielt kjent for sin suksessmodell Kurér. Radiofabrikken produserte også båndopptagere, stereo- og høyttaleranlegg og TV-apparater. Produksjonshallen i Sandvika sto ferdig oppført i 1968, tegnet av arkitekt Guttorm Bruskeland. Bygningens skalltakkonstruksjon vakte i sin tid oppsikt for sin store spennvidde. I 1972 ble selskapet overtatt av Tandbergs Radiofabrikk og samme år kom produksjonen av farge-tv i gang for fullt. Sterk konkurranse fra utlandet førte til at virksomheten ble nedlagt i 1978.

Vannverk

I 1897 bygget Brambani vannledning fra Stovivannet til sine bedrifter i Sandvika. Før dette hentet man drikkevann fra to brønner i Sandvika. Etterhvert overtok Bærum kommune det private vannverket og oppførte da trolig Silhuset ved Stovivann, Bærums første vannverksbygning. Inne i bygningen finnes flere støpte kummer med siler laget av trerammer med netting. Silhuset brukes ikke lenger som vannverk, men huset ble restaurert i 2003.

Flere av vannene innover i Marka er demmet opp og har vært eller er del av drikkevannsforsyningen til kommunen.

Øverst: Victoria Linoleumsfabrikk i Sandvika. På stedet er det i dag oppført boligbygg under navnet Victoriagården. BB

Over: Radionettebygget. Nå er bygget en del av Sandvika storsenter. BB

Under: Østernvann var tidligere drikkevannskilde for Bærum. Idag er det flere fine badeplasser langs vannet. ASB

Nederst: Fra Silhuset ved Stovivann. Elever fra Nesbru videregående skole satte i stand huset i 2003. GM

Øverst: Tjernsmyr Landhandleri i Professor Kohts vei ble etablert 1912. Butikken lå i første etasje, med boligdel over, noe som var vanlig på denne tiden. Bygningen ble revet i 1986. BB

Over: Handelsstedet Bærums Verk, tegnet av Niels Torp arkitekter. Statens byggeskikkpris ble tildelt arkitekt og byggherre for prosjektet i 1988. GM

Under: Bildet viser utvidelsen av Sandvika Storsenter fra 2007, tegnet av Hille Melbye arkitekter. Senteret har 190 butikker, ca 25 000 besøkende pr dag, og regnes som Norges største kjøpesenter. ASB

Handel, håndverk og kontor

På 1800-tallet ble små håndverks- og husflidsbedrifter etablert. Det fantes spesialiserte håndverk som garvere, bøkkere (tønnemakere), salmakere, pottemakere og gjørtlere (arbeidet med messing), i tillegg til smeder, hjulmakere, skreddere og skomakere.

Etter at handelsrestriksjonene ble opphevet rundt 1850 økte antallet landhandlere i Bærum sterkt. Varespekteret var først bredt, siden spesialisert. Den første spesialforretningen i Bærum var en klesforretning som kom i 1897 i Sandvika.

I lokalsentrene som vokste fram rundt jernbanestasjonene oppstod sentrumsbebyggelse med forretninger, kontorer og leiligheter i samme bygg. Forretningsdrivende og håndverkere slo seg også ned langs hovedveiene i kombinerte bolig- og forretningshus. I Sandvika ble handel og håndverksbedrifter etablert langs innfartsveiene og på Løkketangen.

Dagligvareforretninger ble etablert i boligområdene. Butikkene lå i første etasje, vanligvis med boliger i etasjen over. Fagertun (Østre Bærums Kooperative Selskap) ble bygget som butikk, men ble i 1902 brukt som skole for barna på Egne Hjem.

Eiksmarka senter åpnet i 1953 og er kjent som det første kjøpesenteret i Norge. Etter hvert kom flere kjøpesentre, som Østerås og Rykkinn. Utover på 1980-tallet ble Bærums Verk gjort om til handelssenter og Bekkestua utviklet seg til et større handelssenter i østre Bærum. I 1993 ble første trinn av Storsenteret i Sandvika bygget, tegnet av arkitektene Aakerøy og Moe.

I 1933 flyttet skipsreder Klaveness inn i sin karakteristiske sirkelrunde kontorbygning på Lysaker. Bygget er tegnet av arkitekt Magnus Poulsson i en nøktern internasjonal, funksjonalistisk stil. Av de rene kontorbyggene er Klavenessbygget et av de første i Bærum.

Tilbakegangen for industrien på 1960- og 70-tallet falt sammen med økende behov for kontorlokaler og handelsvirksomhet. De gamle fabrikklokalene fikk ny bruk. På Høvik Verk etablerte Det Norske Veritas sitt nye hovedkvarter.

Kontorbebyggelsen preget etterhvert Lysaker, Sandvika og korridoren langs E 18.

Nyere næringsområder

På 1970-tallet ble nye områder lagt ut til industri: Østerndalen i østre del av kommunen og Rud og Vøyenenga i vestre del. Transporten på hovedveiene la premissene for lokalisering, i motsetning til hundre år tidligere da lokalisering ved elvene og jernbanen var en forutsetning.

Deler av det tidligere flyplassområdet på Fornebu er blitt utbyggingsområde for næring. Her er det et mål å etablere ca 15 000 arbeidsplasser innenfor offentlig og privat sektor.

Fornebu-området bygges ut etter en visjon om samspill mellom boliger, næring og rekreasjon, og med et høyt ambisjonsnivå både når det gjelder arkitektur, uteområder og kunst.

Over: Klaveness kontorbygg på Lysaker, tegnet av Magnus Poulsson. Bygget viser funksjonalismens sans for rene, geometriske former. Inngangspartiet er markert med et relieff inspirert av nasjonalromantikken. BB

Under: Det Norske Veritas hovedkontor på Høvik Verk. Kontoranlegget er bygget i flere trinn, tegnet av Lund+Slaatto arkitekter. Bildet viser bygge-trinn 1 fra 1973 med fabrikkbygningene til det gamle glassverket til høyre. GM

Nederst: Statoils nye regionkontor på Fornebu er et kontorbygg med 2500 arbeidsplasser. Bygget består av fem lameller sammensatt som en romlig skulptur. Hver lamell har tre etasjer. Tegnet av a-lab arkitekter. ASB

8. Samfunnsinstitusjoner

Sandvika er Bærums politiske og administrative senter, med rådhus, politi og domstoler, kulturhus og kino. Kommunen har en rekke helseinstitusjoner og har vært en foregangskommune når det gjelder skoler.

Til venstre: Rådhuset er oppført i hvitkalket tegl med ornamenter i finhugget stein og i smijern. Bildet viser rådhustårnet med hyldningsbalkong, baldakin og ur. Smijernsarbeidene er utført av smedmester Hertzenberg i Bærum. I 1930 ble rådhuset og arkitekten tildelt Houens Fonds diplom som er Norges fremste utmerkelse for god arkitektur. ASB

Fleskum-malerne

I rådhuset finnes flere malerier laget av Fleskum-malerne. Betegnelsen er satt på en gruppe kunstnere som sommeren 1886 bodde på Fleskum gård. Seks kjente malere var gjester på gården hos Maggie og Christian Skredsvig. Her var Erik Werenskiold, Harriet Backer, Kitty Kielland, Gerhard Munthe og Eilif Petersen. Flere av Fleskum-malerne flyttet senere til Lagåsen og ble en del av Lysakerkretsen.

Offentlig administrasjon

Sandvika har siden 1837 vært Bærums politiske og administrative senter. I Løkkeåsen ligger kommunens første herredshus, tegnet av slottsarkitekt Hjalmar Welhaven. Herredshuset er i nasjonalromantisk stil og inneholdt opprinnelig kommunestyre- og formannskapssal. I bakgården var det stall og utedoer. Senere ble det politistasjon med arrestlokaler i kjelleren. Etter at politiet flyttet ut har bygningen hatt ulike funksjoner, og var en periode rivingstruet, før den ble restauret og benyttet til kommunalt fritidstilbud.

Bærum rådhus ble tegnet av arkitekt Magnus Poulsson og stod ferdig i 1927. Første byggetrinn besto av østfløyen og det 31 meter høye tårnet. To nye fløyer ble oppført i 1960. De tre fløyene og tårnet danner et velproporsjonert anlegg rundt den vakre borggården. Arkitekten hentet inspirasjon til utformingen av anlegget fra italienske middelalderrådhus. Ornamentikken har gotiske forbilder. Rådhuset er et viktig symbolbygg som uttrykker autoritet og representativitet.

Utsmykningen av rådhuset er en del av kommunens kunstsamling. De fleste Fleskum-kunstnerne er representert i rådhuset, som i vigselsrommet, der det henger et uferdig maleri av Harriet Backer. "Munthe-rommet" inneholder syv malerier av Gerhard Munthe, opprinnelig malt til en stue i Lier i 1916. I kommunestyresalen henger et stort billedteppe

på fondveggen og seks felter i intarsia langs fronten av podiet, tegnet av Håkon Stenstadvold. Fontenen "Elementene" av Arnold Haukeland i borggården er et tidlig eksempel på abstrakt skulptur i det offentlige rom i Norge.

Rådhuset, Brambanigården, Budstikkegården og Sandvika kino (i dag Sandvika teater) er bygd i tråd med arkitekt Magnus Poulssons visjon om Sandvika som "den hvite byen ved fjorden". Utbyggingen på 1970-tallet bryter med tanken om den hvite by. Trygdegården hadde synlige konstruksjoner i rå betong og fasader kledd med natursteinsplater etter tegninger av arkitekt John Engh.

Befolkningsveksten i kommunen medførte økt kommuneadministrasjon. Kommunegården ble tegnet av arkitektkontoret Narud, Stokke, Wiig og stod ferdig i 1990. Det store bygningskomplekset er brutt opp i flere volumer og tilpasset visjonen om Sandvika med sin lyse fargetoner. Kristin Jarmund arkitekter har tegnet "Skattens hus" (2007), som er det foreløpig siste administrasjonsbygget i "den hvite byen".

Justisbygg

Politiet og domstolene i Asker og Bærum holder til i Sandvika. Politiet overtok det gamle herredshuset i Løkkeåsveien da Rådhuset stod ferdig bygget. I 1949 ble Asker og Bærum eget politikammer, og i 1974 flyttet politiet og tingretten inn i de nye justisbyggene i Malmskriverveien.

Tinghusets lukkede preg understrekes av bygningens form og bruk av

Over: I Rådhusets borggård står skulpturen "Elementene" av Arnold Haukeland. ASB

Midten: Kommunegårdens fasade mot elven. ASB

Under: Tinghuset i Sandvika, tegnet av arkitekt John Engh. På samme tid tegnet kontoret Kreditkassegården og Trygdegården. ALS

råbetong. I 2009 var politiet igjen på flyttefot til nye lokaler på Kjørbo.

Ila fengsel og forvaringsanstalt ble opprinnelig bygget som kvinnefengsel, og stod ferdig i 1939. Da krigen kom tok tyskerne fengselet i bruk og opprettet Grini fangeleir. Fangeleiren er beskrevet nærmere i kapitlet Forsvar og krigsminner. I perioden 1945-1951 gikk stedet under navnet Ilebu fengsel, og ble bruk som arrest for landssvikere. Etter 1951 er Ila fengsel og forvaringsanstalt stadig modernisert og utvidet, og benyttes til langtidsfanger med særlig behov for oppfølging.

Skoler

"Den gamle skolen" var autoritær og all kunnskap kom fra læreren. I dag er skolen i stor grad fokusert på å sikre opplæring for alle. Elevene skal få god basiskunnskap og bakgrunn for å kunne oppspore kunnskap. De mange reformene og gradvise endringene har gitt skolebyggene svært ulik utforming.

De første lovpålagte skoler i Bærum var omgangsskoler. Tre lærere reiste rundt og holdt skole på gårdene. Ordningen med omgangsskoler varte fra 1744 og frem til 1860. Parallelt med dette fikk vi de første folkeskolene tilknyttet verksvirksomheten på Bærums Verk og Fossum. Skolen ved Bærums Verk ble omtalt som en "mønsterskole". Etter at lov om fast skole ble innført i 1860 ble det på midten av 1860-årene bygd seks nye skoler i Bærum: Evje, Haug, Lommedalen, Lysaker, Økri og Snarøya.

Evje, Haug og Lommedalen skoler ble oppført etter tegninger av baron Harald Wedel-Jarlsberg. Haug skole er den eneste av disse som er bevart i sin opprinnelige form; en lav hvit trebygning med klasserom og lærerbolig. På Evje ble det på 1900-tallet oppført flere nye bygninger, deriblant et folkebad for skolebarn og lokalbefolkning. Få boliger hadde innlagt vann, så det var et godt tilbud for skolebarna som nå kunne bade hver 14. dag! Badet ble ombygd til vaktmesterbolig på 1940- tallet. Bygningen ble restaurert og åpnet som Evje Skolemuseum i 1989.

Øverst: Bærums Verks første skole ble bygget i 1773. Bildet viser storskolen (til høyre) og småskolen fra 1900. Storskolen brant i 1934, og småskolen har fått ny bruk. BB

Over: Til venstre den nyere skolebygningen på Haug, som ble bygget i 1905 med to klasserom, oppført etter tegninger av arkitekt Olaf Boye. Til høyre sees litt av den eldste skolebygningen. ASB

Under: Stabekk skole fotografert ca 1915. Før skolen ble bygget i 1905 hadde barn i området måttet gå den lange veien til Haug skole ved Griniveien. BB

Nederst: Lesterud skole består av fire frittliggende bygninger lagt oppover i det skrånende terrenget langs "et gateløp". Barneskolen er bygget med plass for 6-åringer, SFO og egne arbeidsplasser for lærerne. GM

Over til venstre: Eikeli kommunale høyere almenskole, idag Eikeli videregående skole. Skolen sto ferdig i 1960, og ble sett på som den flotteste og mest moderne høyere skolen i Akershus. Skolen er tegnet av kommunearkitektens kontor v/ Baard Hjelde og Harriet Flaatten. Anlegget er sammensatt av rektangulære volumer, plassert langsgående i det skrånende terrenget, der hvert volum har sin funksjon og sitt formmessige og materialmessige uttrykk. ASB

Til venstre: I den nye ungdomsskolen på Ringstabekk (2005) er det lagt vekt på at en fleksibel planløsning skal kunne tilpasses ulike undervisningsformer. Div A. Arkitekter ble tildelt Betongelementprisen for 2005 for bygget. ASB

Over: Storøya grendesenter (2009) huser en av de nyeste skolene i kommunen. Her er blant annet skole, barnehage og flerbrukshall samlokalisert. Miljø og lavenergi har vært viktige premisser i prosjektet. Grendesenteret er tegnet av arkitektkontoret Kvadrat. ASB

Tilflyttingen til kommunen skjøt fart på slutten av 1800-tallet og barnetallet økte raskt. Rundt århundreskiftet fikk vi nye skoler på Skui, Høvik, Stabekk, Grav og Tanum. Høvik skole ble tegnet av arkitekt Olaf Boye og bygget som en to etasjes høy murbygning med loft. Skolen hadde da den ble tatt i bruk i 1897 en lærer og 22 elever. Allerede tre år senere var elevtallet økt til 100, og i løpet av skolens første tiår var skolen utvidet to ganger.

På 1930-tallet sank barnetallet og først på 1950- og 60-tallet økte elevtallet kraftig. Eiksmarka skole var den første barneskolen som ble bygget etter krigen (1952-53), etterfulgt av Bryn, Eikeli og Blommenholm.

I 1959 ble det innført obligatorisk 7-årig skolegang og 10 år senere ble grunnskolen utvidet til 9 år. Realskolen, som hadde kvalifisert til gymnaset, og framhaldsskolen, som var et mindre teoretisk alternativ til realskole, ble erstattet av ungdomsskole. Det ble tatt i bruk nye arbeidsformer i skolen, hvor tanken var at det skulle jobbes på tvers av klasser og årstrinn. Bjørnegård ungdomsskole (1971) og Berger barneskole (1974) ble de første skolene i Bærum med åpen planløsning.

Grunnskolen ble 10-årig i 1997 og samtidig ble det innført skolestart for seksåringer. Ikke bare har lengden på pliktig skolegang endret over tid; planer og reformer endrer undervisningen og måten skolen planlegges og bygges på. Lesterud skole ble tegnet av arkitektgruppen Lille Frøen i 1990. Klasserom for hvert klassetrinn er samlet i paviljonger med egne innganger. Spesialrom, lærerværelser og administrasjon er samlet i et separat bygg.

I tilegg til undervisningsform har energi- og ressursforbruk blitt tillagt større betydning i planlegging av skoler i nyere tid. Skolene har blitt mer kompakte. Div. A arkitekter har tegnet ny Ringstabekk ungdomssskole (2006) og Hundsund grendesenter (2007) hvor ungdomsskole, nærmiljøsenter, barnehage og idretts- og svømmehall er samlet i samme bygningskompleks.

Over: Bjerketun har vært et institusjonsmiljø siden 1839. Bygningsmiljøet besto opprinnelig av 14 bygninger. Bildet viser bygningene stabburet, "Tunet" og "Borgen". ASB

Videregående skoler

Den første undervisning på videregående nivå startet på Valler gård i 1888 og skolen fikk navnet Bærum private middelskole. Åtte år senere fikk skolen egne lokaler i Sandvika i bygningen som senere ble kalt "Rønna". Etterhvert kunne skolen, som i mellomtiden var blitt kommunal, flytte inn i ny funksjonalistisk skolebygning på Valler. Stabekk skole, som ble bygget i 1923, hadde opprinnelig et nordisk, nybarokk preg med bratt saltak og var tegnet av arkitekt Ivar Næss. Etter en brann i 1954 ble skolen påbygd og mistet samtidig noe av sitt opprinnelige preg. Først i 1958 fikk vi Bærums tredje "kommunale høyere almenskole" på Nadderud.

Den høyere almenskolen, senere kalt gymnas, førte frem til examen artium som gav grunnlag for videre studier på universitetet. Undervisning rettet mot håndverk og mer praktiske fag ble samlet på yrkesskoler. Forløperen til yrkesskolen i Bærum var en teknisk aftenskole opprettet i 1914. I 1937 fikk kommunen fast yrkesskole i eget bygg i Sandvika, og i 1972 flyttet denne skolen til Rud.

Også den videregående opplæring har gjennomgått mange reformer som påvirker hvordan skolene planlegges. Reform 94 ga alle rett til tre års videregående opplæring og betegnelsen yrkesskole og gymnas ble etter hvert avskaffet. Kunnskapsløftet i 2006 deler skolene inn i studieforberedende og yrkesfaglige utdanningsprogram. Flere av de eldre skolene er bygget om og til for å tilpasse seg endringene. Den nye Nadderud videregående skole er tegnet av Arkitektgruppen Lille Frøen AS i 2004.

Andre skoler

Før de offentlige skoletilbudene var godt utbygget og tilgjengelig, fantes flere private pensjonatskoler i Bærum. Stabekk pensjonatskole for gutter var i drift fra 1918-28 og ga undervisning på middelsskole og gymnasnivå. Munch pensjonatskole ved Sandvika ble anlagt i en tidligere prestebolig og var i drift fra 1914 til 1945. Under den 2. verdenskrig søkte mange seg til Munchs skole for å unnslippe den nazistiske ledelsen på Stabekk høyere almenskole.

Steinerskolen i Bærum etablert seg på Grav gård i 1971. Rudolf Steiner utviklet en filosofisk og antroposofisk pedagogikk som skolen er basert på.

RIKSANTIKVAREN

Bjerketun

Seks bygninger på Bjerketun ble fredet i 2012: "Tunet", "Borgen", "Granum", vognskjulet, stabburet og stallen.

Statens lærerindeskole i husstell startet sin virksomhet på Ringstabekk gård tidlig på 1920-tallet. De eldste undervisningsbygningene er tegnet av arkitekt Ivar Næss.

En av de første lærerskolene i Norge holdt til på Bjerke gård på Tanum fra 1837 til 1898 og ble kalt Asker skoleseminar. Etter 1904 fikk skolen navnet Bjerketun og ble tatt i bruk som skolehjem.

Øverst: "Kasernen", senere kalt "Guttehjemmet Vårsol" på Høvik Verk huset opptil 60 gutter i alderen 14 til 18 år. Guttene jobbet på glassverket, og hadde kost, losji og vask av klær i tillegg til lønnen. Bygningen ble revet i 1977. BB

Over: Når guttene på Wøyen guttehjem ikke var på skolen, arbeidet de på gården. Arbeidsoppgavene var blant annet luking, fjøsstell og hagearbeid. Guttene på bildet brenner bråte (1953). BB

Under: Marie Plahtes Minde ble bygget som et tuberkulosehjem i 1907. Tuberkulose var en folkesykdom i Norge fram til slutten av 1940-årene, og ble behandlet med hvile og god ernæring på egne tuberkulosehjem. Den klassisistiske bygningen er tegnet av arkitektene Biong og Nissen. BB

Sosial

Fra middelalderen ble de fattige og de uforsørgede plassert på legd. Legd var en ordning som etter tur påla gårdene å sørge for at de fattige fikk husly og mat. De fattige ble ofte kalt "innerster" da de gjerne fikk det innerste rommet. Fattigloven, som kom i 1900, førte til slutten på legdordningen. I 1879 kjøpte Bærum kommune Dønski gård og anla fattiggård der. Fattiggården skiftet navn til Bærum fattig- og pleiehjem, og i 1910 ble det satt av seks rom som skulle brukes til behandling av syke. Dette var oppstarten til Bærum sykehus. Fattiggården på Dønski var det eneste pleiehjemmet i Bærum frem til 1954. I 1991 ble gården revet.

For å avhjelpe den akutte bolignøden på begynnelsen av 1900-tallet oppførte kommunen to bygninger med ett-roms leiligheter for husløse; ett på Løkeberg og ett på Levre. Senere er tilbud av boliger til de som ikke klarer å skaffe seg tak over hodet utvidet og inngår ofte som del av annen boligbebyggelse.

De første barnehjem i Norge ble etablert på 1600-tallet, og skulle ivareta foreldreløse barn. Barnevernloven kom i 1896 og gjaldt barn med adferdsproblemer. I Bærum ble Bjerketun brukt som skolehjem for vanskeligstilte piker og senere til ungdomspsykiatrisk behandling. Pikehjem var det også på Høgevarde på Stabekk. Guttehjemmet på Wøyen gård var i drift fra 1918 til 1956, og her bodde det til enhver tid mellom 80 og 100 gutter. Guttehjemsbarna var lett gjenkjennelige i blå cordfløyelsbukser og med snauklippet hår. Høvik verk hadde sitt eget hjem for gutter som arbeidet på glassverket. På småbruket Lillehagen ble Bærums første kommunale barnehjem åpnet i 1918.

Ønske om å redde "falne piker fra et syndefullt liv" var grunnlaget for stiftelsen av Kvindehjemmet på Grini i Vestre Bærum (1900-1946). Hjemmet skulle hjelpe kvinner som hadde kommet på kant med samfunnet til å få en ny start.

Frelsesarmeen er en viktig bidragsyter til sosial inkludering. I 1925 fikk de sitt eget hus i Sandvika. Her driver de blant annet varmestue og tilbyr matservering. På Vestre Hauger gård åpnet kommunen i 2010 et dag- og natthjem for personer med rusrelaterte problemer. Bygningene danner et lite tun og er tegnet av arkitektkontoret Landsbyarkitektene.

Helse

På slutten av 1800-tallet ble vakre omgivelser og frisk luft tillagt helsebringende betydning, og Bærum var et attraktivt sted for helseinstitusjoner. Nord for Sandvika ligger Bærum sykehus, Martina Hansens Hospital og Marie Plahtes Minde.

På slutten av 1800-tallet var folk som ble smittet av tuberkulose pålagt å søke behandling. Fru Plathe ga

økonomisk støtte til opprettelse av et tuberkulosehjem på Dønski etter at hennes datter Marie døde av sykdommen. Arkitektene Biong og Nissen tegnet den lave, hvite trebygningen som stod ferdig i 1907. Hjemmet er senere utvidet og har vært brukt til alders- og pleiehjem. Mariehaven bo- og behandlingssenter ble oppført på samme eiendom i 2009.

Bærums første sykehustilbud lå på Dønski og besto av Marie Plathes Minde, Dønski pleiehjem og epidemisykehusene (1908). Bærum Sykehus ble åpnet i 1924. Arkitektene Morgenstierne og Eide vant arkitektkonkurransen om sykehuset med et utkast preget av nordisk nybarokk. Bygningen er formet rundt en "borggård" og har et markant klokketårn som er et landemerke. Den eldste del av sykehuset er landets mest velbevarte eksempel på 1920-tallets sykehustenking hvor romantisk arkitektur kombineres med moderne sykehusplanlegging. De nyere delene av sykehuset har en enkel, modernistisk utforming.

Emma Hjorth startet Norges første pleiehjem for psykisk utviklingshemmede i Asker i 1898. Fem år senere flyttet institusjonen til Tokerud gård i Bærum. Hjemmet hadde avdelinger for kvinner og menn fra hele landet. I 1915 forærte Emma Hjorth institusjonen til staten og i 1994 ble den lagt ned. Området ble bygget ut med private boliger. 40-50 av hjemmets beboere ble værende og bor i dag side

RIKSANTIKVAREN

Bærum sykehus

Den eldste delen av Bærum Sykehus ble oppført i 1924 og fredet i 2012. Fredningen omfatter Gamle Bærum sykehus, fyrhuset og Portnerboligen.

Til venstre: Tårnet på den gamle delen av Bærum Sykehus. Bygningene i nordisk nybarokk stil ble tegnet av arkitektene Morgenstierne og Eide. Anlegget er som helhet sjeldent godt bevart. LFM

Historien om Martina Hansens Hospital begynner med fortellingen om "Appelsin-Herman". Ingen andre norske sykehus har maken til forhistorie, i følge sykehuset selv. Herman var en fattig Christiania-gutt som ble russisk millionær. Kallenavnet kom av at han i ungdommen solgte appelsiner. I sitt testamente fra 1885 skrev han at hans søster, Martina Hansen, skulle få nyte renter av hans formue. Da Martina døde bare noen få måneder senere, hadde hun opprettet en rekke legater etter råd fra sin lege. Av disse skulle ett gå "til beste for en anstalt for ubemidlede, skrofuløse barn". Dette legatet er grunnlaget for Martina Hansens hospital, som ble opprettet i 1936. Victor og Per Nordan var arkitekter for sykehuset. Etasjene mot sør har sammenhengende terrasser. Dette er et tidlig eksempel på terrasseblokker.

Statens senter for epilepsi

Tre bygninger på spesialsykehuset ble fredet i 2012: Paviljong 1, paviljong 2 og barnehagen.

om side med nye innflyttere etter ideen om omvendt integrering. For å ta vare på historien ble Emma Hjorth Museum opprettet i den gamle drengestua.

Andre helseinstitusjoner som bør nevnes er Statens senter for epilepsi som flyttet til Solberg gård i 1911, og rekonvalesenthjemmet Godthaab fra 1925. Godthaab var det første anlegget av sitt slag i Norge, og ble bygd på innsamlede midler etter hardt arbeid fra tegnelærerinnen Anna Holck. Alle landets kommuner ble bedt om å bidra med 10 øre pr innbygger. Til sammen ble det samlet inn 1 million kroner. Arkitektoppdraget ble gitt til Hans Backer-Fürst, som tegnet et anlegg i nybarokk stil. Den tre-etasjes bygningen er et tidlig eksempel på bruk av armert betong i Norge.

Sjømennenes helseheim på Rykkinn ble bygget for å gi et helsetilbud til sjøfolk. Bygget, som ble tegnet av

Over: Godthaab rekonvalesenthjem ligger høyt og fritt med utsikt til Dælivannsområdet og fjorden. Som mange andre helseinstitusjoner fra denne tiden har Godthaab et markant tårn. BB

Midten: Sjømennenes helseheim på Rykkinn er utformet som et helhetlig anlegg. Hovedbygningen, med inngangsfunksjoner og dagligrom, ligger på tvers av terrenget. Fra denne strekker fløyer med soverom og rom for betjeningen, ut i øst-vest retning langs terrenget. BB

Under: Stabekk kino var i drift som kommunal kino frem til 1997. Filmen Cinema Paradiso ble vist som siste forestilling. LFM

Over: Inngangen til Bærum kulturhus. Øvingssalen svever over foajéen og utover plassen, for å bringe kulturen lengst mulig ut i det offentlige rom i Sandvika. Foajéen er blant annet utsmykket av glasskunstner Cathrine Maske med glassobjekter innfelt i gulvet. Den røde fløyelsveggen skiller foajéen fra salen. GM

arkitektene Blakstad og Munthe Kaas i 1951, har klare referanser til det maritime både i eksteriør og i interiør.

Sykehjem og bo- og behandlingssenter for kommunens pleietrengende innbyggere finnes flere steder. Eikstunet bo- og behandlingssenter, tegnet av kommunearkitekten i 1985, er et av de minste med et en-etasjes bygg samlet rundt et gårdsrom. Gullhaug bo- og behandlingssenter representerer et nyere, mer kompakt anlegg. Ved Høvikodden ligger Solvik bo- og behandlingssenter, Henie-Onstad rehabiliteringssenter og de private eldreboligene på Helmerodden i nær tilknytning til hverandre.

Kultur- og forsamlingsbygg

Forsamlingshusene var tidligere en viktig arena i lokalmiljøet. De ble ofte bygget på dugnad og ble benyttet til alt fra festlige lag, teaterforestillinger og møtevirksomhet, til begravelser og valg. Ungdomslaget "Lauvsprett" bygde forsamlingslokalet på Solhaug i Lommedalen 1898. I 1971 gikk et andelslag bestående av lag og foreninger i Lommedalen i gang med en større ombygging av Solhaug, blant annet for penger lommedølingene hadde samlet inn ved snekring av fuglekasser! Østheim forsamlingshus på Grav er fra 1931.

Fagforeningene har bidratt til den fysiske kulturarven med sine Folkets hus eller Folkvang. Arbeiderforeningen ved Hamang Papirfabrikk fikk i 1915 reist Folkets Hus i Skytterdalen. I tillegg til at det ble et sentrum for arbeiderbevegelsen med store politiske møter, var det også et arnested for teater og revy. I østre Bærum var det Folkets hus på Ramstad og på Snarøya tilknyttet Snarøen Høvleri.

Grendehus ble på 1970 og 80-tallet en moderne versjon av forsamlingshus. Som forsamlingshusene er de et flerbrukshus for lokalmiljøet, ofte i sambruk med barnepark og barnehage. Et eksempel på dette er Fossum grendehus.

Stabekk kino (i dag Kulturhuset Stabekk kino) var det første kinobygget i Bærum. Bygningen, tegnet av arkitekt Eilif Arneberg, stod ferdig i 1926. Byggets fasade er i nyklassisistisk stil med søyler og arkitrav. Bygningen ble oppført i betong og isolert med korkplater. Kontrasten er stor til den privat drevne Sandvika kino, som med sine 8 saler og moderne teknologi ble innviet i 1997. Den tidligere kinoen i Sandvika brukes vesentlig til barneteater.

Bærum kulturhus ble tatt i bruk i 2003. Arkitektkonkurransen ble vunnet av firmaet Snøhetta som tegnet et bygg med målsetting om å bringe kulturen ut til publikum og trekke folk inn til kulturen. Bygget med den store glassfasaden og de skrå flatene er markant i bybildet.

Norsk Film AS opprettet i 1934 et filmatelier på Jar. En rekke norske filmer er spilt inn her. Studioene er utvidet og modernisert en rekke ganger. På Snarøen hovedgård anla Ivo Caprino filmstudio, som er kjent for produksjon av dukkefilmer og supervideograf produksjoner.

Bibliotek

I 1830 ble det åpnet boksamlinger for utlån i Tanum og Haslum kirke etter initiativ fra selskapet til Norges Vel og presten Niels Normann. Boksamlingene skulle bestå av "et omhyggelig Valg af religiøse, moralske, filosofiske og økonomiske Skrifter, der opbevares i et Skab i Kirkerne". Mot slutten av 1800-tallet kom de første skoleboksamlingene. Det fantes også boksamlinger i tilknytning til større arbeidsplasser, som på Snarøens Høvleri og Bærums Verk. Andre bibliotek, som Sandvikens Laanebibliotek, var basert på private boksamlinger.

Den første kommunale folkebok-samling ble åpnet på Stabekk i 1909. Senere samme år ble det åpnet bibliotek i Sandvika. Den kommunale virksomheten vokste raskt og flere avdelinger og utlånsstasjoner kom til. Mange filialer hadde en omskiftende tilværelse med flytting og nedlegging. I 1972 fikk Eiksmarka filial sine nåværende lokaler i det nybygde Velhuset. På Høvik ble bibliotekstjenestene samlokalisert med andre offentlige funksjoner og åpnet i 1977 i Høvik Menighetshus. Den særpregede bygningen ble tegnet av kommunearkitekt Thomas Willoch. Kommunearkitekten var også ansvarlig for det nye hovedbiblioteket på Bekkestua som åpnet fire år senere. Hovedbiblioteket er et flerbrukshus med bibliotek, møterom, café og plass til kulturelle aktiviteter.

Museer

Henie-Onstad Kunstsenter er en viktig arena for internasjonal samtidskunst. Kunstskøyteløperen Sonja Henie og hennes mann Niels Onstad donerte sin private kunstsamling og midler til å oppføre og drive kunstsenteret. Bygningen, tegnet av arkitektene Jon Eikvar og Svein Erik Engebretsen, er gitt en skulptural form i naturbetong, glass og metall. Utstillingsarealene ligger som en vifte som brer seg fra vestibylen og ut mot sjøen. Siden

Over: Høvik Menighetshus og bibliotek. Arkitekten har valgt å gi bygningen et uttrykk med enkle, gjentatte former som underordner seg kirken. ASB

Under: Bekkestua bibliotek henvender seg mot Bekkestua med glassfasader og inngang mot en åpen forplass. Byggets øvrige fasader er relativt lukket. Biblioteket har et lavmælt estetisk uttrykk typisk for 1970-tallets "nordiske modernisme". ASB

starten i 1968 har samlingen vokst fra 300 verk til mer enn 3000 verk i dag, Kunstsenteret er utvidet flere ganger. Sal Haaken ble tegnet av arkitekt Stein Halvorsen i 2004 og er en gave fra kunstsamler Haaken A. Christensen. Kunstsenteret på Høvikodden er omgitt av et stort parkområde med skulpturer. Området ble i år 2000 kåret til kommunens tusenårsted.

I Bærum finnes flere mindre museer; Evje skolemuseum, Ovnsmuseet på Bærums Verk, Lommedalsbanen, Grinimuseet, Samvirkemuseet og Emma Hjorth Museum.

Samvirkemuseet på Gjettum ble åpnet i 1980. Bygningen ble opprinnelig oppført på Arna utenfor Bergen i 1872 og var landhandel for tekstilarbeiderne ved Arne fabrikker. Etter at bygningen ble flyttet til Gjettum ble den innredet som museum og fremstår som en gammel krambu.

Grinimuseet, som ligger ved Ila fengsel, viser forholdene for fangene som satt på Grini under 2. verdenskrig. Fangeleieren var Norges største og museet formidler inntrykk gjennom tegninger, foto, gjenstander og bygninger.

Ovnsmuseet på Bærums Verk er innredet rundt den gamle masovnen. Samlingen av støpejernsovner viser utviklingen i Verkets produksjon gjennom nesten 300 år.

I 1978 ble Lommedalsbanen anlagt, som Norges første smalsporete museumsjernbane. Jernbanemateriellet kommer fra anlegg, industri og forsvar. Banen har Norges minste damplokomotiv.

Over: Henie-Onstad kunstsenter er bygget på en unik donasjon gitt av Sonja Henie og Niels Onstad. Gaven var av en størrelse man aldri tidligere hadde sett i Norge. Bildet viser hovedinngangen til kunstsenteret. Skulpturen "Larger body" av Per Inge Bjørlo er laget i børstet stål. GM

Under: Samvirkemuseet på Gjettum ble flyttet til Bærum i 1980 i anledning Samvirkelagets 100-årsjubileum. I butikken fikk folk alt de trengte, fra mat til hestesko og maling. LFM

9. Ferie og fritid

Ferie og fritid slik vi oppfatter det eksisterte ikke før på slutten av 1800-tallet. Før dette var religiøse helge- og høytidsdager forbeholdt deltagelse i kirkelige handlinger. Med industrialismen kom arbeidernes krav om velferdsordninger, regulert arbeidstid og lønn. Kravet om 8 timers arbeidsdag ble innfridd i 1919.

Over: Skiløpere på Østernvann en onsdag i januar. Vannet er nærmeste turmål for en stor del av befolkningen i østre Bærum, både sommer og vinter. Østernvann var tidligere drikkevannskilde med strenge restriksjoner. I 1982 ble vannet frigitt som bade- og fiskevann, men er fremdeles krisevannskilde. ASB

Under: Sjøboden på indre Vassholmen ble oppført omkring 1886 og brukt som garnrom, vedskjul og overnattingssted for fiskere. Nå brukes boden som sommerhus. LFM

Hytter, utfartssteder, idrettsarenaer, løyper, stier og brygger forteller om aktiviteter som kan knyttes til ferie og fritid. De fleste hyttene i Bærum finnes i dag i kystsonen og i Marka. En del boliger i dagens villastrøk var hytter og landsteder for bare hundre år siden.

Frigivelsen av bilsalget i 1960, og den sterke økonomiske utviklingen etter 2. verdenskrig, har ført til større mobilitet for folk flest. I dag reiser store deler av befolkningen til feriesteder ved kysten, på fjellet eller i utlandet. For rekreasjon og aktivitet der folk bor er det anlagt idrettsanlegg og turveier.

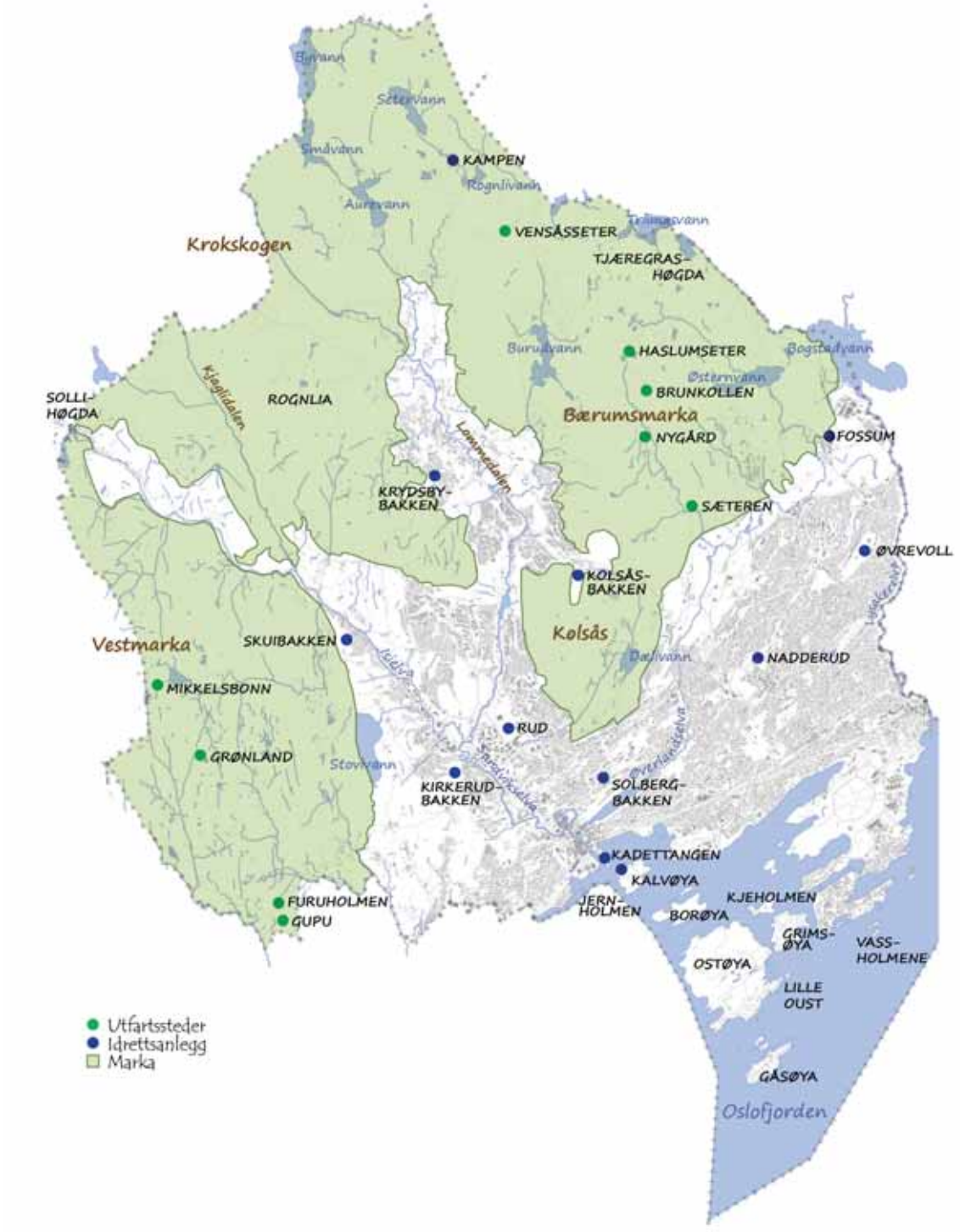
Ferie og fritid ved sjøen

Sandvika hadde siden midten av 1800-tallet tiltrukket seg hovedstadens befolkning. Folk ønsket å komme seg bort fra byens ståk og larm og nyte frisk luft og den populære Sandvikstorsken. Den gang var Sandvika et lite tettsted med hvite trehus med "sørlandspreg". Da jernbanen kom i 1872 ble hus eller sommerbolig i Bærum populært, og Sandvika ble et yndet utfluktsmål. Dette ga optimisme i hotell- og restaurantbransjen. På slutten av 1800-tallet åpnet Walles hotell, som lå der Rådhusparken er i dag, og Harreschous hotell (senere Løkke). I 1891 åpnet det pensjonat på Bjørnegård.

Industrimannen og "Sandvikas velgjører" Donato Brambani hadde sommersted i Sandvika. Brambanigården som ble oppført på eiendommen har navn etter ham.

Både på fastlandet og øyene ble det fra omkring midten av 1800-tallet oppført landsteder. De store tomtene ble bebygget med sommervillaer, hageanlegg og ofte med badehus.

Gåsøya, Kjeholmen, Grimsøya og Lille-Oust ble utparsellert i siste halvdel av 1800-tallet. Flere av

Over: Kartet viser steder tilknyttet ferie og fritid som er omtalt i teksten. Det finnes i tillegg mange hytter, idrettsanlegg med mer som ikke er avmerket.

sommerstedene var tegnet av kjente arkitekter som Herman Major Schirmer, Thorvald Astrup og Christian Christie.

Flere husmannsplasser (strandsitter-boliger) er i dag landsteder, som Prinsen og Dronningen på Ostøya. Danmark i Sandviksbukta var opprinnelig bosted for en strandsitter før den lille øya ble tatt i bruk som feriested. Av det mer eksotiske slaget er Kong Oscars IIs jernbanevogn som ble sommerhus på Lille Jernholmen på 1920-tallet.

Industriarbeiderne fikk lovfestet rett til 9 dagers ferie fra 1937. Arbeiderne måtte sikres tilstrekkelig hvile og avkobling for å kunne fungere effektivt. En del bedrifter etablerte feriehjem for sine ansatte.

På Kjeholmen opprettet Oslo Sporveiers arbeiderforening feriehjem i de eksisterende nasjonalromantiske bygningene. På øyas nordøstre odde ligger sommerhuset "Breidablikk" som ble kystledhytte i 2006.

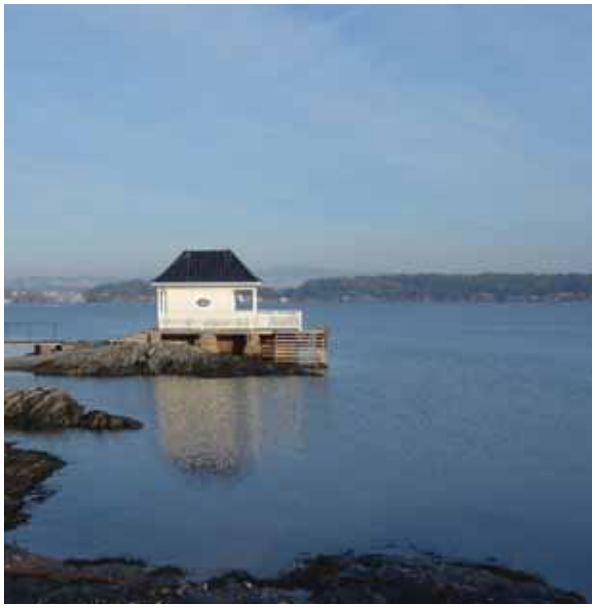
På midten av 1800-tallet kom damp-båtene som fikk egne anløpskaier. I 1858 bygget Christiania og Omegns dampskibsselskap havnekontor på Kadettangen. I mange år bodde havneinspektøren i huset. Dampskipsbrygga lå på østsiden av Kadettangen, der dypvannsbrygga ligger i dag. "Pappabåtene" var det populære navnet på spesielle båtavganger fra Christiania mellom 1910 til 1952. Pappabåtene fraktet far til og fra jobb i hovedstaden mens mor og barn tilbrakte dagene på familiens sommersted.

Med innføringen av 8-timers arbeids-dag i 1919, fikk folk mer tid til egen disposisjon. Båt- og badeliv ble populært i den lyse årstiden. Ved munningen av Sandvikselven og Lysakerelven ble det lagt ut båtfester til de som hadde båt. Den gamle typen "mastefortøyning" for småbåter er bevart ved Svartodden på Høvik Verk.

Over: Sjøbadet på Danmark. Fra slutten av 1800-tallet var interessen for sjøbad stor, og det begynte å bli vanlig at også kvinner kunne svømme. Badingen foregikk i lukkede kummer i tilknytning til badehusene. BB

Under: Badehuset tilhører Villa Hareløkken på Fornebu. Villaen ble bygget som sommersted, og er tegnet av arkitekt Arnstein Arneberg. Badehus og bolig er tegnet med forbilde i 1700-tallets trearkitektur. ASB

Etter initiativ fra Selskabet til Sandvikens Vel sto Sjøbadet på øya Danmark utenfor Lakseberget i Sandvika ferdig i 1925. Badet hadde en herre- og en kvinneside. Få år senere badet kvinner og menn sammen på strendene, og sjøbadet ble nedlagt etter drøye ti års drift. Bærum Roklubb overtok anlegget, men flyttet i 1972 ut på Kalvøya. Bebyggelsen ble revet og i dag feirer dansker i Oslo-området sin nasjonaldag, 5. juni, på øya.

Kalvøya med stier og badestrender er blitt en oase for folk etter at gangbroen kom i 1963. Midt på øya ligger "Det røde huset" som opprinnelig var en husmannsplass under Kjørbo gård. På øya ligger det også gravrøyser og steinsettinger som dateres til bronsealder/jernalder. "Kalvøyafestivalen" var en stor rockekonsert som ble arrangert årlig fra 1971-1997. "Barneøya" har også arrangement på Kalvøya.

Det bodde fiskere på Kjeholmen og de to Vassholmene utenfor Snarøya på slutten av 1800-tallet. I løpet av 1920-årene ble det bygget brygge, bunkringssted for småbåter og et opplagssted med slipp på Indre Vassholmen. Her kunne fritidsbåtførerne fylle drivstoff med håndpumpe fra fat. Ytre Vassholmen ble åpnet som kystledhytte i 2002.

Øverst: M/S Rigmor ble bygget i Risør i 1930 og het da "MF Näset". Fergen gikk i rute i Sverige. Under krigen rekvirerte den svenske marine båten til bruk som kystvaktfartøy. I 1945 kjøpte Kystskipperen Rolf Martinsen båten, og den ble satt i trafikk i Hvaler-området. I 1950 ble båten ombygget og sertifisert til 110 passasjerer. M/S Rigmor kjørte fra 1954 i fast rute fra Oslo til øyene utenfor Asker og Bærum. Båten ble veldig populær og fraktet på det meste opp til 20 000 passasjerer. Alle skoleelever i Bærum har siden 1973 hatt skoleundervisning om bord i M/S Rigmor. ASB

Over: Den nasjonalromantiske bygningen på Kjeholmen ble oppført i 1878 og er et tidlig eksempel på en stil som var inspirert av eldre bygningstyper. Her har en stue og et loft "stått modell". Arkitekt var trolig Christian Christie. Oslo Sporveier kjøpte Kjeholmen i 1939 og etablerte feriehjem for sine ansatte. GM

Under: "Breidablikk" på Kjeholmen var opprinnelig feriested for en familie. Oslofjorden friluftsråd overtok hytta i 2006, og leier den ut som kystledhytte. GM

Nederst: Flere kommuner langs Oslofjorden har etablert kyststi for å sikre befolkningen tilgang til fjorden. Her finnes muligheter til friluftsliv, og til opplevelse av natur- og kulturmiljøer i kystsonen. Bildet fra kyststien er tatt ved Kjørbo. ASB

Over: Utfartsstedet Grønland i Vestmarka drives i dag av speiderne. Sportskaféen ble bygget i 1933 på den gamle setervollen til Dønski og Hamang gård. LFM

Under: Brunkollen ble bygget av tyskerne under 2. verdenskrig. Den første tiden som serverings-sted var tungdrevet, uten vei, vann og strøm. Først i 1983 fikk Brunkollen innlagt strøm. Det populære turmålet drives av private, og eies av Bærum kommune. TJ

Ferie og fritid i Marka

Den Norske Turistforening ble stiftet i 1868 og har tilrettelagt og inspirert folk til å bli glad i fysisk aktivitet. Lokalt i Bærum er Skiforeningen og Bærumsmarkas Venner blant de organisasjonene som har vist stort engasjement. Speiderarbeidet som startet opp i Norge i 1909 har også bidratt til å skape interesse omkring friluftslivet hos barn og unge.

Hyttebygging i Bærumsmarka skjøt fart etter 1900. Hyttene er jevnt over mindre og enklere i sin utforming enn hyttene i strandsonen. Noen hytter og utfartssteder har tidligere vært setre eller husmannsplasser, som Grønland og Stovivollen i Vestmarka og Haslumseter kapell, Nygård, Vensåsseter og Sæteren i østre Bærum.

I 1912, mange år før Kolsås - Dælivann ble landskapsvernområde, ble det bygget ut et felt med flere hytter nær Søndre Skotta gård. Her hadde statsminister Einar Gerhardsens sin hytte "Kristi Rolighet". Hytta ble et viktig politisk møtested før og etter krigen og er fortsatt i familiens eie.

Mange gårdbrukere i Bærum oppførte etter 1. verdenskrig utleiehytter i marka. Det var særlig utbredt i Lommedalen, og var en viktig biinntekt for bøndene.

I 1947 ble ferien utvidet til 3 uker og i 1964 til 4 uker. Økt fritid førte til at flere bedrifter og foreninger skaffet seg hytter ved fjorden og i Marka. Telegrafmennenes landsforbund var tidlig ute med sin hytte ved Rognlivann ved Kampen i 1932. Rundt Brunkollen i Bærumsmarka ligger det mange speiderhytter. Studenthyttene "Småbruket" ved Brunkollen og "Hoppeseter" ved Kampeseter i Lommedalen var først bedriftshytter for henholdsvis Oslo Brannvesen og rederiet Ditlev-Simonsen.

Øverst: KIF-hytta under Kolsåstoppen drives av Bærum Ungdommens Røde Kors. KIF (Kristiania Idrettsforening) kjøpte den laftede hytta av jubileumsutstillingen i Frognerparken i 1914, og flyttet den til hellingen på Kolsås i 1916. Den er tegnet av Berner & Berner og fikk utstillingens premie for beste turisthytte. LFM

Over: Haslumseter kapell er tegnet av arkitekt Anton Poulsson. Som et bidrag til finansieringen ble det solgt postkort med tegninger av skogskapellet. LFM

Under: Vensåsseter var tidligere seter for Muserud, Kirkeby, Tasserud og to Vensåsgårder. Så lenge setringen varte var det sommerstid alltid en melkeskvett å få her. Vensåsseter har senere blitt serveringssted og drives av Skiforeningen og Bærum Hundekjørerklubb. LFM

Bærum har mange turmål i Marka for folk som liker friluftsliv. Øvre Gupu gård, som tidligere var seter, og den tidligere jakthytta Furuholmen i Vestmarka har servering for turfolk i helgene.

Utfartsstedet Grønland i Vestmarka ble bygget i 1933 som sportskafé på en tidligere setervoll i Ramsås almenning. Bygningen ble utvidet i 1940. Hytta eies i dag av Bærum kommune, og er blitt driftet av speiderne i Asker og Bærum siden 1961.

DNT Oslo og Omegn har tatt i bruk setre, buer og hytter i Oslo og Bærum. En slik er Oslobedriften O. Mustad & Søns funksjonærhytte Mustadkroken ved Niskinnvann/ Holmevann på Krokskogen. Den er i dag en ubetjent markahytte.

Sæteren gård, som eies og drives av DNT gjennom Barnas Turlag, var opprinnelig seter og senere husmannsplass under Haug gård.

Husmannsplassen Nygård i Bærumsmarka lå tidligere under Nordhaug gård. Selskapet for Norges Vel eide den fra 1959 til den ble kjøpt av kommunen. Nygård ble satt i stand til serveringssted i 2001 til erstatning for Muren, som nedla serveringen. Et annet nedlagt serveringssted er småbruket Kampen, hvor turgåere og skiløpere ble tatt godt i mot fra ca. 1920 til 2000. I det bratte terrenget ble Nyttårsrennet avviklet med toppløpere som Thorleif Haug, Thoralf Strømstad og Martin Kampen i årene mellom 1918 og 1936. Kampen var et sentrum for konkurranseskiløping fra tidlig på 1900-tallet.

Tanken om et sportskapell i Bærumsmarka startet allerede i 1942. Haslumseterkapellet ble innviet i 1969.

Organisert fritid

Mer fritid har gitt mulighet for flere organiserte tilbud og for opprettelse av frivillige organisasjoner og foreninger. Bærum har i dag omkring 140 idrettslag og klubber, flere av disse ble grunnlagt tidlig på 1900-tallet. Flere klubbhus og idrettsanlegg har historie tilbake til slutten av 1800-tallet. Den eldste idrettsklubben er Bærums Skiklub fra 1885.

I verkssamfunnene, hvor folk både arbeidet og levde nær hverandre, dukket det raskt opp foreninger. De to viktigste på Høvik Verk var turnforeningen og musikkorpset. Turnforeningen fikk egne lokaler i 1904. Det ble starten på Høvik Idrætsforening. Turnlokalet ble brukt til alle typer samlinger i verksmiljøet; fra turn og dans til minnestunder, og fikk stor betydning for det lokale samholdet.

Over til høyre: Turnlokalet på Høvik Verk var en gave til arbeiderne fra verkseier Nils Berg. Lokalet hadde en viktig sosial funksjon for samfunnet tilknyttet glassverket. ASB

Til høyre: Fossum Idrettsforening ble stiftet i 1918. Klubbhuset ble oppført i 1935 og tilbygget/ ombygget i 1989 etter tegninger av Dyrø arkitekter. ASB

Under: Båtsportens hus på Kalvøya er et resultat av en invitert arkitekt-konkurranse. Hovedbygningen inneholder klubblokaler, trenings- og garderobeanlegg. Bygget er tegnet av SJ arkitekter og ble ferdigstilt i år 2000. ASB

Bærums Verks idrettsforening ble stiftet i 1896 i ”Rulla” på Verket. Det var egentlig et salmakerverksted, men ble benyttet til alt fra skolestue til festlokale. Idrettsforeningen startet med langrenn og hopp, fotballen kom med i 1919. Bærum Roklubb ble stiftet i 1917 og klubben har fått sitt eget ”Båtsportens hus” på Kalvøya etter en omflakkende tilværelse mellom Kalvøya, Kadettangen og Danmark. Siden 1924 har Norske Studenters Roklubb holdt til på landstedet ”Solodden” på Kalvøya. Sarbuvollen båtforening ble stiftet i 1933 og er fortsatt aktiv.

Asker og Bærum Travklubb ble stiftet i 1914 og det første travløpet ble arrangert på isen i Sandviksbukta året etter. Øvrevoll er Norges eneste galoppbane og ble tatt i bruk i 1932.

Skiidrett har stått sterkt i Norge, og på 1900-tallet var det hoppbakker i hver bygd og grend. Bærum har hatt 200 hoppbakker. I dag er det bare noen få igjen. Kirkebybakkene, Jardarkollen og Fossumbakkene er ennå i bruk. Bærums eldste, større hoppbakke, Solbergbakken fra 1886, er fortsatt synlig i terrenget. Skuibakken fra 1928 er fredet. Kirkerudbakken alpinanlegg ved Vøyenenga sto ferdig i 1937 og er senere utvidet en rekke ganger. Den første heisen kom over 30 år senere. Slalåmløypa i Krydsbybakken kom i 1939. Denne er også utvidet og utbedret flere ganger. Kolsås skisenters alpinanlegg har vært i bruk siden annen verdenskrig. Blåveisrennet ble arrangert her hver første søndag etter påske fra 1947 til 1978.

På Nadderud er flere idrettsanlegg samlet. Nadderudhallen sto ferdig med svømmehall, idrettshall og kafeteria i 1969, tegnet av arkitekt Rolf Wahlstrøm. Nadderud Stadion er hjemmebane for Stabæk Fotball. Vivil-lekene er et stort stevne for funksjonshemmede idrettsutøvere som årlig blir arrangert på Nadderud. Også på Rud og Hundsund er idrettsanlegg samlet. Idrettsparken på Rud bygges ut med friidrettshall, fotballhall og flerbrukshall i 2013.

Til venstre: Ved åpningen i 1928 var Skuibakken landets største og bratteste hoppbakke. Den opprinnelig bakken har blitt endret flere ganger. Bakkerekorden på 122 meter ble satt i 1996. MHH

RIKSANTIKVAREN

Skuibakken

Anlegget ble fredet 2009. Bakken, med tilhørende anlegg som dommertårn, tribuner og trapper, viser et komplett anlegg fra 1960-tallet og regnes som idrettshistorisk viktig.

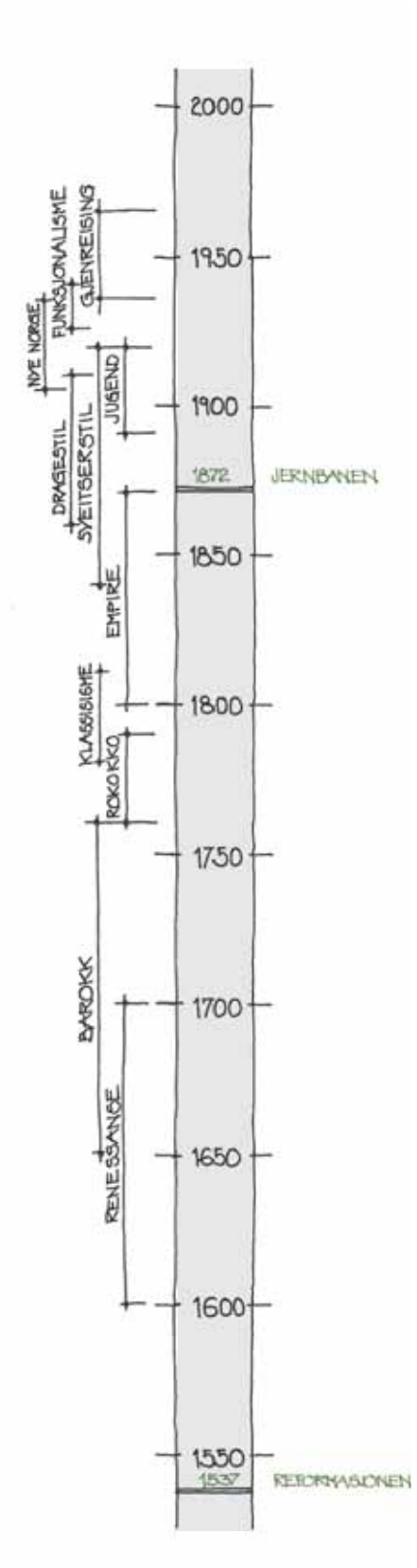

Over: Klubbhuset til Haga golfklubb ble tegnet av arkitektkontoret Kari Nissen Brodtkorb og sto ferdig i 2003. Henrik J. Jacobsen og Grindaker Landskapsarkitekter har tegnet golfbaneanlegget. GM

Til høyre: Dommertårnet på Øvrevoll galoppbane, bygget i 1952. Øvrevoll, som er landets eneste galoppbane, ble åpnet i 1932 med kong Haakon VII og dronning Maud tilstede. GM

Under: Arena Bekkestua er et utradisjonelt anlegg for ungdomsaktiviteter som skateboard, bmx-sykkel, konserter og dans. Konstruksjonen og utformingen er fleksibel. Aktivitetshallen har delvis transparente fasader slik at aktiviteter og lyssetting inne er synlig ute. Anlegget er tegnet av b+r arkitektur og ble åpnet i 2006. ASB

2000
1950
1900
1872
JERNBANEN
1850
1800
1750
1700
1650
1600
1550
1537
REFORMASJONEN
NYE NORGE
FUNKSJONALISME
GJENREISING
DRAGESTIL
SVEITSERSTIL
JUGEND
EMPIRE
KLASSISISME
ROKOKKO
BAROKK
RENESSANSE

10. Boliger

Det eldste sporet etter boliger i Bærum er langhuset på Wøyen. På Søndre Skotta står ett av våre eldste bevarte bolighus.

Nærheten til Christiania og utbyggingen av jernbanen i 1872 gjorde det attraktivt å bosette seg i Bærum. Etter år 1900 har boligutbyggingen vært økende, til dagens i overkant av 40 000 boliger.

Lengst til venstre: Tidsakse som viser de ulike stilepokene i Norge.

Over til venstre: Søndre Skotta. Den panelte tømmerbygningen regnes som ett av Bærums eldste bevarte hus og ble oppført omkring 1750. Deler av bygningen er antagelig fra 1600-tallet og er en såkalt "akershusisk" stue. Detaljer, som balustrene i fasaden, har et typisk rokokkopreg. Kommunen har restaurert bygningen og bruker den som kunstnerbolig. LFM

Under til venstre: På Vøyenenga ligger ett av de nyere boligfeltene i Bærum. Rekkehusene har et moderne uttrykk med flate tak og kontrasterende material- og fargebruk. Området er utformet slik at det dannes tydelige overganger mellom private og felles uterom. Boligene er tegnet av arkitektkontoret GASA. ASB

Lokale byggematerialer var lenge en forutsetning for bygging. Naturen ga byggematerialer som tømmer, stein, never, torv og tjære. Bolighusene ble oppført i laftet tømmer, og det var vanlig at arbeidet ble utført av gårdens egne folk eller på dugnad.

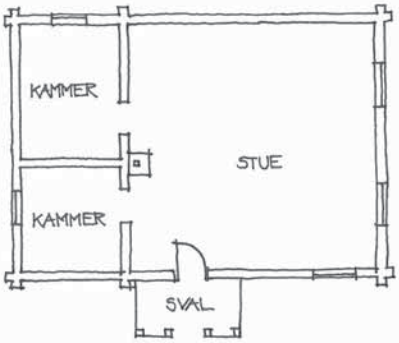
Lafteteknikken var særlig egnet for mindre hus. Etter at oppgangssaga kom på 1500-tallet fikk folk tilgang til skårne materialer, noe som gjorde det mulig i større grad å bruke reisverk og panel. Med bedre kjennskap til andre stilarter og tradisjoner ble også tegl tatt i bruk. Armert betong kom på markedet tidlig på 1900-tallet, og ble fulgt av glass, metall og lettbetong.

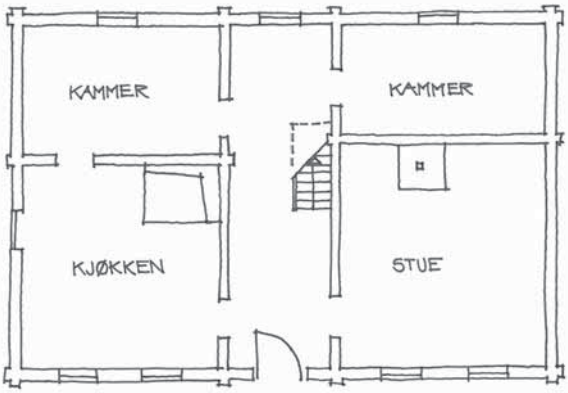
De første boligene ble bygget der naturen la grunnlag for livsopphold, enten det var jakt, fiske, dyrkbar mark eller annet. Arbeiderboliger ble bygget i nær tilknytning til arbeidsplassene. Utbygging av jernbanen og senere annen offentlig kommunikasjon gjorde det mulig å bosette seg lenger unna. Bærum ble attraktiv for de som hadde sitt arbeid i Oslo, og utparsellering av eiendommer til boligformål skjedde fra slutten av 1800-tallet. Etter 1950 ble rasjonell arealbruk og samfunnsøkonomi viktige faktorer i planlegging av områder for boligutbygging.

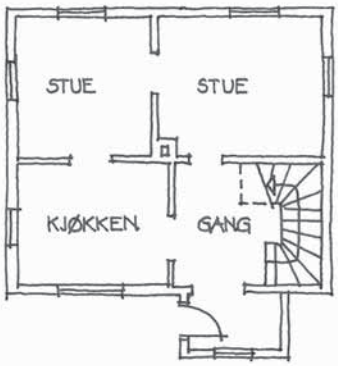
Gårdsbebyggelsen huset ofte flere generasjoner. Arbeiderboligene var stort sett flermannsboliger, mens den tidlige villa- og småhusbebyggelsen var for en eller to familier. Bebyggelsen var sjelden i mer enn to etasjer, og var omgitt av hager eller dyrkede arealer.

Boliger tilknyttet landbruket

Gårdsbebyggelsen på 1700-tallet lå vanligvis på et høydedrag, og besto av mange bygninger i et åpent firkanttun. Bolighuset var laftet. Den lokale byggeskikken fikk et ensartet preg, og i vårt område besto boligene av stue og ett eller to kammers.

Tre bygningsformer var vanlige; den akershusiske stueformen, midtkammerhus og hus med firedelt plan.

Over til venstre: Akershusisk treromsplan. I de eldste husene var grue og pipe plassert ved yttervegg, senere ble pipen plassert i midten.

Over til høyre: Midtkammerhus. Den symmetriske planen har forbilde i europeiske barokkhus. Hustypen ble først vanlig omkring 1750 i byene, på prestegårder og på storgårder. Det var vanlig at midtkammerhusene hadde to piper.

Til venstre: Firedelt plan er typisk for mindre to-etasjes hus bygget etter 1860. Pipen er plassert i midten.

På 1600-tallet hadde det vokst frem et velstående borgerskap i byene. Borgerskapet var vesentlig danske som brakte med seg nye impulser og en annen livsstil. I løpet av siste halvdel av 1600-tallet ble det vanlig med panelkledde fasader og teglsteinstak.

Utenfor byene ble det først de mest velstående som hadde anledning til å bruke håndverkere fra hovedstaden. Disse bidro til opplæring og spesialisering av lokale håndverkere. Embetsmannsboliger og våningshus på større gårder ble bygget om eller erstattet av nye, større hovedbygninger i halvannen eller to etasjer. Med jernovnen var det mulig å varme opp større hus, og det ble vanlig med rom for ulik bruk. Flere stuer og eget kjøkken fikk plass i første etasje, mens andre etasje ble innredet med soverom og i mange tilfeller en festsal til bruk ved store anledninger. Egne rom til tjenestefolket i hovedbygningen gjorde andre mindre bygg på gården overflødige, og gårdstunet ble etter hvert preget av færre og større bygg.

Den nye byggestilen kjennetegnes av symmetriske fasader med inngang midt på langveggen. ”Embetsmannstilen”, som den kalles, hadde ofte valmete eller halv-valmete tak. Innenfor hovedformen ble arkitektoniske elementer tilpasset for å gi bygningen et tidsmessig preg, som for eksempel barokk, rokokko eller empire. Øvrig bebyggelse på gården beholdt som regel det tradisjonelle preget.

I første halvdel av 1800-tallet ble det vanlig at de nye stiluttrykkene satte sitt preg også på hovedbygningene på mindre gårder.

Søndre Høvik gård
Gårdstunet har bevarte bygninger og spor av hage-anlegg fra flere perioder. Hovedbygningen er fra ca 1790 og er en tømmerbygning med pussede fasader. Bygningen har et barokt uttrykk og omtales ofte som Bærums første villa. Fredet i 1939. GM

Øvre Løkeberg gård
Hovedbygningen er en midtkammerbygning oppført i laftet tømmer. Den eldste delen er trolig fra 1700-tallet. Sitt nåværende uttrykk, med panelte fasader og pillastre, fikk huset etter ombygging omkring 1920. Fredet i 1939. LFM

Fornebu gård
Hovedbygningen er typisk for den monumentale bolig-arkitekturen fra jobbetiden før 1. verdenskrig. Arkitekt for ombygging og utvidelser var Arnstein Arneberg. Den eldste delen av bygningen er trolig fra sent på 1700-tallet. Fredet i 2002. ASB

Arbeiderboliger

På Bærums Verk og Fossum er det arbeiderboliger fra 1700- og 1800-tallet. De eldste boligene var i en etasje med loft. Boligene langs Verksgata på Bærums Verk var små en-etasjes rekkehus for flere familier. ”Stortinget” i to etasjer og med åtte leiligheter er fra 1890. På Fossum ble det bygget rekkehus for seks familier på slutten av 1700-tallet. De fleste arbeiderboligene er oppført i tre, men også teglstein er brukt. Slaggstein, et avfallsprodukt fra jernutvinningen, ble brukt som byggemateriale i fjøs og uthusbygninger.

På Høvik Verk finnes i dag bare noen få arbeiderboliger fra slutten av 1800-tallet. Bygningen ”Nedre Eidsvoll” ble flyttet til Høvik fra Eidsvoll i 1875, og ble bolig for åtte familier. Boligen hadde tilnavnet ”Nedre Fattigbrakka”.

1800- tallet

Befolkningen utenfor byene hadde vokst raskt på 1800-tallet, og jordbruket ga ikke arbeid til alle. Fordi det var behov for tjenestefolk og arbeidere i de nye industriene i Kristiania var det svært få fra Bærum som utvandret til Amerika. Mange fant seg bosted og arbeid i byen.

Med industrialismen kom en sterk økonomisk vekst som medførte økt byggeaktivitet med utbygging av veier, jernbane og industriarbeidsplasser. Etter at Drammensbanen åpnet i 1872 ble det solgt tomter mellom Lysaker og Sandvika. De landlige omgivelsene ble attraktive for velstående byborgere som oppførte større villaer nær jernbanestasjonene. Håndverkere og arbeidere oppførte sine mindre og enklere boliger i litt større avstand til stasjonene.

Fradelingen av tomter fra gårdene til villabebyggelse innledet den utviklingen og fortettingen som senere har satt sitt preg på Bærum. Sveitserstil var den dominerende stilart for små

Øverst: Arbeiderboliger langs Verksgata på Bærums Verk. I hvert hus bodde 2-3 familier. Hver husstand besto i gjennomsnitt av 6 personer. Arbeiderboligene er restaurert, og brukes i dag til handel og håndverk. LFM

Over: Arbeiderboliger på Høvik Verk. Foran “Hadeland”, så “Sverige”. Navnet “Hadeland” kom av at det bodde så mange glassblåsere fra Hadeland her. I “Sverige” ble mange svenske arbeidere innkvartert. I 1967 brant begge bygningene ned. BB

Under: Husmannsplassen Petersborg ved Griniveien lå under Søndre Haug. Utover 1800-tallet forble de fleste bolighusene på plassene små, men etter-som jernovnen ble allemannseie begynte flere å bygge i to etasjer og med flere rom. Husmannsplassene huset ofte store familier. Ikke sjelden ble ett av boligens to rom leid ut. GM

og store boliger i denne perioden. Snekkerne kunne hente inspirasjon fra plansjeverk og kataloger over prefabrikerte bygningsdeler. Profilerte lister, utskårne detaljer, løvsagarbeid og bruk av kontrasterende oker og jordfarger for å fremheve detaljene kjennetegner stilen. Stilen lot seg også godt tilpasse eldre bebyggelse og mange eldre boliger ble rikt dekorert.

Tre herskapshus i Bærum omtales som ”slott”. ”Slottet” på Bærums Verk ble oppført 1840-48 som bolig for verkseieren. Den nye hovedbygningen ble tegnet av arkitekt Johan Henrik Nebelong i nyromansk stil. Bygningen erstattet bruk av den gamle barokke hovedbygningen som bolig. Den andre bygningen i Bærum som har fått betegnelsen ”Slottet” er hovedbygningen på Ringstabekk gård. Den nygotiske bygningen fra 1851 er tegnet av arkitekt Heinrich Ernst Schirmer. 50 år senere oppføres verkseierboligen ”Slottet” på Høvik Verk. Bygningen er preget av historismen og ble tegnet av arkitekt Harald Olsen.

Tidlig 1900-tall

De store villa- og boligområdene i Bærum har vokst frem de siste hundre år. Tidlig på 1900-tallet opplevde kommunen en stor innflytting, særlig fra hovedstaden. De fleste av innflytterne hadde sitt arbeid i byen eller i lokale håndverk- og industribedrifter.

Rundt 1900 ble det mer vanlig å bruke arkitekter også utenfor byene, og i Bærum ble mange boliger arkitekttegnet. Villaene ble oppført i nasjonalromantisk stil og i dragestil. Stilartene har sine forbilder i tradisjonell norsk byggeskikk og materialbruk, men dragestilen er i tillegg påvirket av den europeiske jugendstilen.

Over: Sveitserstilshus langs Gamle Drammensvei. Glassverandaer, gjerne rikt dekorert med utskjæringer og farget glass, ble ett av kjennetegnene for stilen. Fargebruken var opprinnelig jordfarger. Husene ble senere svært ofte malt hvite. Hvitt var den mest kostbare malingsfargen, dernest oker og billigst rødt. ASB

Under: “Slottet” på Ringstabekk er fredet på grunn av sine store arkitektoniske og kulturhistoriske verdier. “Slottet” ble bygget som bolig, senere ble det ombygget og brukt som husstellskole. GM

Ringstabekk gård
“Slottet”, stabburet, husstellskolen og deler av parken er fredet. Ringstabekk gård ble fredet i 2003.

Over: Munkebakken på Fornebu blir regnet som ett av Arnstein Arnebergs hovedverk. Anlegget ble bygget i 1916-18, og ominnredet på 1930-tallet. Den herskapelige villaen framstår som et gjennomført, intakt anlegg med eksklusiv materialbruk og arkitektoniske kvaliteter. BL/RA

Under: Bolig på Lagåsen tegnet av Magnus Poulsson i 1924, med tilbygg av sønnen Esben Poulsson fra 1953. Tidlig på 1900-tallet var det vanlig å gi boligene navn, denne fikk navnet "Granne". Bygningen er inspirert av norsk byggeskikk, men også influert av nyklassisismen, blant annet i utformingen av hjørnekassene. ASB

Lysaker-kretsen

Lysaker-kretsen var opptatt av å videreføre historie og tradisjon inn i det nye, moderne Norge. Innenfor arkitekturen var det særlig Arnstein Arneberg og Magnus Poulsson som ble forbilder for kommende generasjoner arkitekter.

Lagåsen mellom Fornebu gård og Lysaker ble utparsellert i perioden 1890-1910. En rekke kjente politikere, vitenskapsmenn og kunstnere, kjent som Lysaker-kretsen, bosatte seg her. Erik Werenskiold, Eilif Pettersen, Gerhard Munthe, Fridjof Nansen og Halvdan Koht var blant disse. Utbyggingen var preget av økonomiske oppgangstider. På store eiendommer ble det oppført herskapelige villaer med hager og parkanlegg. Boligene ble tegnet av noen av landets fremste arkitekter på den tid. Blant disse nevnes Hjalmar Welhaven, Halfdan Berle, Ole Sverre, Holger Sinding-Larsen og ikke minst Arnstein Arneberg og Magnus Poulsson.

Arneberg vokste opp ved Lysakerelva og var påvirket av Lysaker-kretsen og håndverksmiljøet langs elva. Gjennom studietiden ble Arneberg kjent med Magnus Poulsson, som han senere samarbeidet med. Arneberg og Poulsson hadde som mål i sitt arbeid å utvikle en selvstendig norsk arkitektur med røtter i tradisjonell norsk byggeskikk. De to arkitektene tegnet mange eneboliger i Lagåsen-området.

I kontrast til boformene på Lagåsen bodde arbeiderne i Kristiania i leiligheter i store leiegårder. Mange drømte om bedre boligstandard og eget hus i sunnere omgivelser. Typografenes boligselskap ble stiftet som et aksjeselskap i år 1900. Selskapet kjøpte Nedre Nadderud gård og brukte høydedragene til boligtomter. Utbyggingen ble den første store "Egne Hjem" utbyggingen i Norge.

Bevegelsens ideologi og organisering fikk betydning for boligutvikling og bebyggelse både i Bærum og i landet forøvrig i de kommende år. Det ble utarbeidet en helhetlig plan for området med veier, brønntomter og parken Birkelunden. Det ble tatt initiativ til opprettelse av eget samvirkelag og Stabæk Sparebank. Nedre Nadderud gård med tilhørende jorder ble drevet videre, og ga inntekter til boligselskapet. Tomtene

Over: Arbeiderbruket "Bonna" i Lommedalen fra 1904 var det første arbeiderbruket i kommunen. Her vokste skiløperen og skiprodusenten Narve Bonna opp. BB

Under: Egne Hjem. Området ble kalt "Typebyen" på folkemunne og besto av ca 70 eiendommer. Huset på bildet ble bygget i 1920 med en leilighet i hver etasje. BB

Over: Funksjonærbolig for ansatte i Bærum kommune på Nedre Ås. Til den sveitsertstilsdekorerte boligen hører også et uthus. ASB

Under: Boligområdet for ansatte i Bærumsbanen ble kalt "Kongo". Hustypen i halvannen etasje var inspirert av norsk byggeskikk, med blant annet utskjæringer på vindskiene. Første etasje var i lafteplank, annen etasje kledd med stående panel. BB

var på omtrent to mål, og ble bebygget med boliger med utleiemulighet og uthus. Utgangspunket for bebyggelsen var et stort og et mindre typehus i halvannen etasje, panelkledde eller i laftet tømmer. Flere arkitekter og byggmestere medvirket til at husene fikk en individuell utforming hvor en enkel sveitser- eller dragestil dominerte. Beboerne kunne holde høner, andre mindre husdyr og dyrke frukt, bær og grønnsaker. Det ble holdt kurs og dannet foreninger som skulle ivareta nyttige og sosiale formål.

I 1895 var det opprettet en kommunal garanti for lån, og i 1904 startet Boligbanken sin virksomhet. Låneordninger, i kombinasjon med stor grad av egeninnsats, gjorde det mulig for innbyggere uten økonomiske midler å anskaffe egen bolig.

Det ble oppført arbeiderbruk og horisontalt delte tomannsboliger i halvannen og to etasjer med tilhørende uthus. Hver leilighet besto vanligvis av to rom og kjøkken. Boligene ble oppført i laftet tømmer og samme tegning ble brukt til flere hus. Eiendommene var store (arbeiderbruk var på ca 8 mål, boligeiendommer på ca 2-2,5 mål). Det var vanlig å dyrke nyttevekster og å holde husdyr som høner og gris.

Lånfinansierte boliger ble oppført spredt i hele kommunen. Nær jernbanestasjonene og på tomter utskilt fra gårdene Ringstabekk, Grav, Løkeberg og Vestre Haslum lå boligbankhusene forholdsvis tett. I 1918 kjøpte Bærum kommune opp Nedre Aas gård for utparsellering til boligformål. Det ble besluttet at tomtene skulle festes og ikke selges. Tidligere hadde boligbyggerne, omtrent uten unntak, kjøpt egen tomt.

I forbindelse med at Oslo Sporveier etablerte verksteder og vognhaller på Avløs, ble Avløskollen utbygget med boliger til ansatte i 1924. Området ble kalt "Kongo", og besto av små velformede boliger med hager. Arkitekt Just Borthen sto for planlegging og utforming av de individuelt tilpassede boligene.

På Løkeberg og Levre bygget kommunen boliger for husløse. Hver bolig besto av åtte ett-roms leiligheter. Løkkebergbråten husvilleboliger ble tegnet av arkitekt Olaf Boye. I tilknytning til skolene bygget kommunen boliger for lærere. På Grav, Haslum og Tanum skoler fikk arkitekt Arnstein Arneberg i oppdrag å utforme lærerboliger.

Mellomkrigstiden

Funksjonalismens krav til enklere og mer praktiske boliger endret byggestilen på 1930-tallet. De nye mulighetene som armert betong, stål og glass ga, ble også tatt i bruk i boligbyggingen. Parallelt ble det fortsatt bygget i tre. Funksjonell planløsning, lys og luft ble avgjørende for boligenes utforming. Unødvendige dekorative elementer ble utelatt. Det ble vanlig å holde hele huset oppvarmet, og nye hus fikk vannbåren varme med radiatorer og oljebrenner i kjelleren.

Den nye stilen kom sterkest til uttrykk i enkelte arkitekttegnede eneboliger. De nye idealene kom også til uttrykk i en mer folkelig versjon av stilen, ofte omtalt som ”funkis”.

Fra og med funksjonalismen omtales arkitekturtrender og enkeltbygg mer detaljert i kapittel 12. Nyere arkitektur. I dette kapitlet blir hovedvekten lagt på større boligutbygginger og boligfelt.

Etterkrigstiden

Perioden rett etter krigen var preget av optimisme og fremtidstro. Det var stort behov for nye boliger i hele landet, og boligbygging var en av de viktigste politiske sakene. Som en konsekvens av dette ble ny bebyggelse planlagt med større tetthet. Materialknappheten var merkbar en periode, men etter hvert som denne opphørte skjøt utbyggingen fart.

Nystiftede boligbyggelag fikk en viktig pådriverrolle for boligbygging både i privat og offentlig regi. Husbanken ble opprettet i 1946. Formålet med banken var å gi boliglån til oppføring av boliger etter den andre verdenskrig. Banken satte kriterier for lånene som bidro til å heve kvalitet og standard på boligene. Husbanken var særlig viktig i gjenreisingsperioden.

Boligbebyggelsen fra etterkrigstiden består vesentlig av små eneboliger, samt to- og firemannsboliger. Det er utbygging av boliger i felt som dominerer. Småhusene har en tradisjonell, enkel og funksjonell utforming. Vertikalt delte boliger ble populære, i motsetning til de horisontalt delte fra tidlig på 1900-tallet.

I Bærum foregikk den største utbyggingen i østre deler og ble lagt langs vei og nyetablerte baner.

Øverst: Villa Nessal på Snarøya, tegnet av arkitektene Blakstad & Munthe-Kaas i 1934. De murte, rektangulære bygningsvolumene med store vindusflater og flate tak er typisk for funksjonalismen. Nytt er også store utkragede terrasser og takterrasser. BB

Over: Bolig på Jar bygget i 1931, tegnet av arkitektene Essendrop og Resvoll. “Skjørt- og bluse-husene” er karakteristiske med sitt horisontale uttrykk, med todelt fargebruk, slakt helvalmet tak og vindusbånd. ASB

Under: Bolig på Tveterjordet fra 1946. Arkitekt Arnstein Arneberg er først og fremst kjent for store, herskapelige villaer, men han tegnet også enklere hus. Denne boliggruppen ble regulert og tegnet for Bærum kommune, innenfor Husbankens rammer, og i et enkelt formspråk som viderefører en tradisjonell norsk byggeskikk. ASB.

Over: Flyfoto fra 1956 viser bebyggelsen langs Eiksveien. I forgrunnen blokkbebyggelsen og lenger bak tomannsboligene. Til høyre sees Røabanen og øverst til høyre Eiksmarka kjøpesenter og skole. BB

Under og nederst: Lavblokker og kjedete enebolig på Eiksmarka, tegnet av Gengenbach og Mollø-Christensen. ASB

Bærum Boligbyggelag ble stiftet i november 1945. Byggelagets første prosjekt var A.L. Ekeberg Borettslag i 1946. Arkitekt Kirsten Sinding-Larsen tegnet boligene og insisterte på at hver leilighet skulle påkostes eget bad og balkong. Innsparinger ble gjort ved bruk av standardiserte bygningselementer.

Arkitektkonkurransen for utbygging av Eiksmarka ble vunnet av arkitektene Hans Mollø-Christensen og Odd Gengenbach. På området ble oppført ene- og tomannsboliger, rekkehus og blokker for ca 6 000 personer. Tanken var at stedet skulle fungere som en selvstendig enhet, med kjøpesenter, skole og kirke. Et effektivt kollektivnett skulle knytte Eiksmarka til Oslo. Blokkområdene ble utformet med store, sjenerøse grøntområder mellom blokkene. Småhustomtene var mindre enn det som tidligere hadde vært vanlig, men desto mer areal var avsatt til friområder. Arkitekten foreslo at det skulle avsettes areal til en bilplass per boenhet, men ”slike urealistiske fremtidsdrømmer” ville ikke utbyggeren være med på. Bil var ikke allemannseie. Derimot ble det avsatt areal til forlengelse av Røa-banen frem til Østerås og videre til Haslum. En god del av utbyggingen skjedde i regi av boligbyggelag for ulike yrkesgrupper og bedrifter, som Forsvaret, Universitetet og Politiet. Det ble tatt i bruk nye byggemetoder som glideforskaling, prefabrikerte betongelementer og nye materialer som lettbetong og isopor.

Det første blokkområdet på Eiksmarka er fra 1947 og ble tegnet av arkitektene Gengenbach og Mollø-Christensen. Blokkene var for Det Norske Luftfartsverket. Utformingen er i 3 etasjer, med saltak og smale bygningsvolumer som ga lyse, gjennomgående leiligheter.

Olav Selvaag fikk ansvaret for oppføring av eneboliger og rekkehus i Lauritz Sands vei. Selvaags rimelige byggemetoder var omdiskutert og mange var redd for at dette ville bli en verdiforringelse av området.

Boligblokken på Bjørnekollen på Haslum er en av kommunens første større boligblokker med over 100 leiligheter. En vesentlig målsetting for planløsning var ønske om å gi hver leilighet lys, utsikt til fri natur og stillhet. Bjørnekollen er tegnet av arkitekt Robert Esdaile i 1958.

Industrielt produserte boliger var kjent allerede før 1900. På verdensutstillingen i Wien i 1873 ble det vist et ferdighus fra Snarøen Brug. Først etter 2. verdenskrig utviklet denne industrien seg raskt.

De arkitekttegnede eneboligene fra etterkrigstiden er preget av to hovedretninger i arkitekturen; den organiske og den modernistiske. Den organiske arkitekturen er godt tilpasset landskapet og har utstrakt bruk av tre som bygningsmateriale. Den modernistiske arkitekturen er internasjonalt påvirket med hovedvekt på funksjonalitet, geometriske former og bruk av nyere materialer.

1960 og 70-tallet

I 1965 kom bygningsloven som påla alle kommuner å utarbeide generalplaner hvor fremtidig arealbruk ble fastlagt. "Stor-Oslo" ble et begrep for planleggings-samarbeid mellom Oslo og omkringliggende kommuner. Fra Oslos side ønsket man primært næringsvekst vestover til Bærum. Næringsvekst bidro til økt etterspørsel etter boliger. Idealet for utbygging ble boliggrupper i nær tilknytning til skole og butikker, god kollektivforbindelse og tilgang til friområder.

Parallelt med feltutbygging skjedde en stor utbygging med eneboliger. Husbanken og ferdighusfirmaene muliggjorde drømmen om hus og hage for mange. De prefabrikerte husene gjorde boligbyggingen mer rasjonell, men det ble lagt mindre vekt på tilpasning til tomt og omkringliggende bebyggelse. Ønsket om å få til en størst mulig bolig innenfor Husbankens rammer medførte at kjelleren ofte ble tatt i bruk til oppholdsrom.

Selvaagbygg ble den store aktøren i boligmarkedet i denne perioden. Selvaags målsetting var å bygge rimelige boenheter. Stilen er nøktern, enkel og rasjonell.

Den største utbyggingen i Bærum på 1970-tallet var Rykkinnfeltet. Selvaagbygg og Ragnar Evensen sto for mesteparten av utbyggingen. Boligbebyggelsen består av blokker, rekkehus og småhus. Området var planlagt for ca 6000 personer. Trafikksikkerhet og grøntområder var viktige premisser for utbyggingen av feltet. En ringvei

Øverst: Selvaagrekkehus på Hosle. Denne typen ble bygget flere steder i kommunen, blant annet på Hosle og Avløs. Leilighetene har en rasjonell planløsning. Det er gjort besparelser på romstørrelser, romhøyder og materialbruk i forhold til annen boligbebyggelse fra samme tid. ASB

Over: Til hvert av boligområdene Selvaag bygget donerte han en skulptur av en kjent billedhugger. Bildet viser en skulpturgruppe av Skule Waksvik fra 1960: "Høna som skulle til Dovrefjell for at ikke allverden skulle forgå". Skulpturene står ved et av rekkehusfeltene på Hosle. ASB

Under: Boligblokken på Bjørnekollen på Haslum. Bygget er bevisst plassert, slik at det mot øst er utsikt til Oslofjorden og mot vest til Kolsåstoppen. Fasadene er i ubehandlet, armert betong, med langsgående balkonger langs hele fasaden. Alle leilighetene har minst en balkong og tilgang til felles takterrasse. GM

Øverst: Selvaag sto for utbygging av blokkene på Dønski i 1968. Blokkene er på 8 etasjer, bygget etter det såkalte "småhusblokkprinsipp" der de store leilighetene går over to etasjer. Inngangene ligger på to plan, fra øvre eller nedre vei. Blokkene har svalgangsløsning og ble ikke bygget med heis. GM

Over: Blokkområde på Rykkinn fra 1970, tegnet av arkitektene Klippgen, Holm, Halvorsen og Lysklætt. Blokkene er organisert langs en atkomstvei, med grøntområder rundt. Leilighetene fikk romsligere balkonger enn det som tidligere hadde vært vanlig. GM

Under: Boliggruppen på Snarøya er plassert i et skrånende terreng, med varierte boligtyper. Nærmest sjøen ligger en lav, to-etasjes blokk. I midten ligger L-formede boliger i kjede, og bakerst større, kubeformede boliger. Bebyggelsen er oppført i pusset leca. ASB

rundt området sammen med sentrale, sammenhengende grøntområder var hovedidéen. Bil og gangtrafikk ble separert, og parkering for blokkbebyggelsen henvist til garasjeanlegg. Boligtilbudet skulle være rimelig og variert, sammen med et godt servicetilbud.

Arkitektene Alex Christiansen og Ola-Petter Hjorth tegnet tidlig på 1960-tallet en rekke eneboliger i Løkenlia på Kolsås. På Vøyenenga ligger et lite område med atriumhus fra 1968 tegnet av arkitekt Peter Sommer. Grav-feltet med blant annet kjedete atriumhus og rekkehus ble oppført av Selvaag rundt 1970, omtrent samtidig med at firmaet oppførte de små eneboligene i Sverrestien på Blommenholm.

Arkitektene Per-Johan Eriksen og Bengt Espen Knutsen tegnet i 1976 et boligområde i Fürstveien på Snarøya i et nyfunksjonalistisk formspråk. Året etter tegnet de den lille gruppen med fire eneboliger i Nadderudveien hvor det er brukt tre både til fasade- og taktekking.

På Høvik ligger en gruppe med 20 eneboliger i halvannen etasje. To og to boliger ligger kjedet sammen og danner en sammenhengende hestesko rundt et parkmessig opparbeidet tun. Arkitektkontoret Torp & Torp tegnet prosjektet.

1980 og 90-tallet

I denne perioden var boligmarkedet sterkt påvirket av svingningene i den europeiske økonomien. Tidlig på 1980-tallet var det et usikkert marked, før det tok seg kraftig opp i "jappetiden", for deretter å kollapse. Først på slutten av 1990-tallet var det norske boligmarkedet igjen stabilt.

Under: Boliggruppe på Høvik fra 1979, tegnet av arkitektkontoret Torp & Torp. IJS

Over: Helset ble bygget ut med ca 700 boliger på 1980-tallet. Det bratte terrenget ga utsikt og gode solforhold. Utbyggingen var en helhetlig feltutbygging i privat regi. GM

Under: Fire eneboliger på Jar fra 1982, tegnet av arkitektene Per-Johan Eriksen og Bengt Espen Knutsen. Boligene er utformet som en husklynge. Detaljering og fargebruk bringer assosiasjoner til norsk byggeskikk. GM

Nederst: Boliggruppen "Portveien" tegnet av div. A arkitekter til boligutstillingen på Sleiverud i 1987. Boligene er organisert rundt et felles tun, med private uteareal på utsiden. ASB

Det offentlige hadde frem til 1990 hatt en viktig rolle i arbeidet med å tilrettelegge og regulere områder til boligformål. Mye av dette arbeidet ble nå overlatt til private utbyggere, og Husbankens rolle ble redusert. På 1970-tallet hadde det vært viktig å skille bil og trafikk fra bolig og utearealer. I de nye boligstrøkene med småhus ble det planlagt med garasje og asfaltert vei helt fram til døren. Boligfeltene fikk tidlig i perioden et "tradisjonelt" uttrykk. Uttrykket er videreutviklet fra en tradisjonell norsk trearkitektur.

Den største boligutbyggingen i Bærum på 1980- og 1990-tallet foregikk på Bærums Verk, i Lommedalen og på Emma Hjorth. I flere av feltene finner vi igjen mye av den tidstypiske stilen.

På Bekkestua, Stabekk og i Sandvika ble senterområdene bygget ut med leilighetskomplekser. Flere av disse ble bygget med tanke på eldre som ikke lenger ønsket å bo og vedlikeholde hus og hage. Leilighetene er romslige, med store terrasser og høy standard.

Parallelt med de store feltutbyggingene skjedde det en ytterligere fortetting i de eldre villaområdene i østre Bærum. Den lille boliggruppen i Jarveien, tegnet av Per-Johan Eriksen og Bengt Espen Knutsen i 1982, smyger seg fint inn mellom eksisterende villabebyggelse. Den tradisjonelle norske trearkitekturen har vært inspirasjon, men er gitt et tidsmessig formuttrykk. Et annet fortetningsprosjekt er Inge Lødner og Erik Haukaas' bofellesskap på Stabekk. Omkring et sentralt fellesrom er det plassert tre boligenheter.

Tanken om at den enkelte bolig skulle være del av et sosialt og fysisk fellesskap ble vektlagt ved prosjektkonkurransen for boligutstillingen på Sleiverud i 1987. Utstillingen "Bygg for fremtiden" omfattet 75 boliger. På utstillingsområdet finnes gruppeboliger, eneboliger, barnehage, grendehus og felles friområder.

Blant arkitektene som bidro var Sverre Fehn, Kari Nissen Brodtkorb, Lund og Slaatto, div A Arkitekter, Bengt Espen Knutsen og Planforum.

En økende interesse for å ta vare på bygningsarven gjorde seg gjeldende i denne perioden, både i forhold til å ta vare på gamle hus og å tilpasse nybygg til eksisterende.

Vårt årtusen

En tendens i tiden er at flere ønsker å bo sentralt, i nær tilknytning til forretninger, offentlig kommunikasjon og servicetilbud. Senterutbyggingen i Bærum fortsetter og tidligere næringsområder transformeres til boliger. På et tidligere næringsareal på Lysaker er det bygget et prisbelønnet boligkompleks tegnet av arkitekt Kari Nissen Brodtkorb. I Sandvika er Victoria Linoleumsfabrikk revet og erstattet med leilighetsbygg.

Det bygges mange ulike leilighetstyper, med store forskjeller i kvalitet. I etablerte småhusområder foregår en fortetting med ene- og tomannsboliger. En minimalistisk stil, inspirert av funksjonalismen, har blitt moderne. Boligene har blitt betydelig større enn tidligere, og har ofte en åpen planløsning med store glassflater og mye lys.

Byggeforskriften setter store krav til energibruk. Ulike varmekilder som fjernvarme, varmepumper og biobrensel kombineres med avanserte styringssystemer for ventilasjon.

Det største transformasjonsprosjektet i Bærum skjer på Fornebu. Boligdelen er planlagt for inntil 6000 boenheter. I planleggingen er det lagt stor vekt på varierte boligtyper og kvalitet i bomiljø. Det er laget bomiljøveileder og estetiske retningslinjer. Den sentrale Nansenparken er et plangrep som sammen med strandarealene gir et grønt og luftig preg. Miljøhensyn er vektlagt på mange nivåer, som i håndtering av forurensede masser etter flyplassen, overvannsløsning og energibruk.

Til venstre: Boliger i Sandvika, tegnet av arkitektkontoret Kari Nissen Brodtkorb, ferdig år 2000. Boligene ligger mellom gamle villaer i sveitserstil og den funksjonalistiske Randersgården. Prosjektet formidler overgangen mellom de to med sitt eget uttrykk, allikevel tilpasset i fargebruk og proporsjoner. GM

Under til venstre: Bolig- og forretningsbygg på Bekkestua, tegnet av Hille Melbye Arkitekter. Blokkene er i lys tegl, med innslag av treverk. Den gamle Ruudgården, til venstre i bildet, er en integrert del av prosjektet. GM

Under: Rekkehus ved Hundsund på Fornebu, tegnet av Arcasa arkitekter. Boligene har et moderne uttrykk med flate tak og volumer i kontrasterende farger og materialer. ASB

11. Parker og hager

De eldre, større hageanleggene var i sterk grad påvirket av europeiske hagestiler, gartnere og innførte planter. I de mindre hagene ble forbildene forenklet og tilpasset lokale forhold.

Fortettingen av kommunen har medført mindre hager og større behov for parker og friområder.

Over til venstre: Frodig staudebed i en privat hage på Hosle. Staudene er plantet tett for å minimalisere behov for luking og for å maksimalisere opplevelse av variasjon til alle årstider. GM

Øverst og over til høyre: Fra Nansenparken på Fornebu. Landskapsarkitektene Bjørbekk & Lindheim vant konkurransen om utformingen av det 180 dekar store området. Vann er et bærende element i parken. GM

Til venstre: Fruktblomstring på Haslum gård. Her dyrkes blant annet epler, pærer og plommer. GM

Beboerne på gårder, husmannsplasser og arbeiderboliger tenkte på det matnyttige når de anla sine hager. Det ble dyrket frukt, bær og grønnsaker. På gjengrodde gressvoller rundt eldre husmannsplasser ses ofte gamle frukttrær og bærbusker. Enkelte rester av stauder viser at hagen også kan ha hatt en estetisk og en medisinsk funksjon.

Gårdshagene har endret karakter over tid. Da Wøyen gård ble solgt på auksjon i 1770 hadde den frukt- og urtehage. I dag fremstår hagen som en park med gamle eiketrær og gressplener. Andre interessante gårdshager finnes blant annet på Nordre Tanum, Bjerke, Nordre Gjettum og Øverland. På flere gårder dyrkes frukt, bær og grønnsaker for selvplukk.

Fortidsminneforeningen gjorde i 1991 en registrering av 40 hager i Bærum. De eldste av disse er datert fra slutten av 1700-tallet. Tidligere hager har uten tvil eksistert. Hager og parker endrer seg raskt fordi en vesenlig del består av levende plantemateriale. Ved leting etter gamle steinsettinger, beplantning, alleer og ved hagearkeologiske undersøkelser kan det være mulig å påvise eldre hageanlegg.

1700-tallet

Bogstad gård fikk anlagt den første engelske landskapsparken i Norge i 1780-årene da Peder Anker var eier. Den tyske gartneren Johan Reinhold Grauer ble skolert i England og fikk ansvaret for å anlegge parken. I 1788 fikk Grauer forpakteransvar for Kjørbo

Øverst: Alléer er regelmessige tre-rekker på begge sider av en vei. Alléer ble utviklet og foredlet på 1700-tallet, og var da et viktig element i hagene. Deler av alléen til Kjørbo gård er bevart. ASB

Over: Floras tempel på Søndre Høvik skiller seg fra andre samtidige lysthus i sin materialbruk: Paviljongen er kledd med never, spikret for å illudere stein og murte fuger. Søylene er bjørkestammer. ASB

Under: Landskapsparken, som ble opparbeidet på Høvik Verk i 1870-årene, er videreutviklet av Veritas, med blant annet fontene, ny beplantning og forstøtningsmurer for de store trærne. ASB

gård som han senere kjøpte. Han gjorde gården til et mønsterbruk og anla en liten engelsk landskapspark med en stor dam. I dag preges området av kontorbygg og E-18, kun rester av alleen, store trær og gruslagte stier er minner fra Grauers tid.

Før landskapsstilen ble moderne på slutten av 1700-tallet var hagene blitt utformet med symmetri, strengt geometriske former og ofte klart avgrenset mot naturen. Landskapsparkene derimot hadde naturen som forbilde og terrengets form, utsiktslinjer, vann, lys og skygge ble viktige elementer. Landskapet skulle gjøres "malerisk" og invitere til opplevelsesrike spaserturer til små paviljonger, templer og lysthus.

På Søndre Høvik gård ble en enkel geometrisk hage anlagt i 1790-årene. En del av hagen ble gjort om til romantisk landskapsstil omkring 1810. Gårdens bebyggelse ligger på et høydedrag og parken faller i bølgende terreng mot syd. I parken finnes fortsatt en dam, en klippet lindeallé, store løvtrær og en gammel frukthage. Den lille paviljongen "Floras tempel" er et minne om landskapsparkens romantiske idealer.

1800-tallet

1800-tallet omtales ofte som gartnerens gylne århundre. Borgerskapet hadde veksthus (orangerier) som gjorde det mulig å overvintre eksotiske planter. Jo mer tidkrevende, kostbare og vanskelig plantene var å dyrke jo bedre!

I tilknytning til verkseierboligene ("Slottene") på Høvik Verk og på Bærums Verk ble det anlagt større private, parkmessige hager. Deler av landskapsparken på Høvik Verk er i dag en viktig del av Veritas anlegget og de gamle parktrærne bidrar til å fortelle stedets historie.

Fra 1850 og frem mot 1920 endret landskapshagene seg. Det ble anlagt

snirklete gruslagte stier og kunstferdige blomsterbed. Stilen, kalt viktoriansk landskapsstil, fikk stor innflytelse på mindre hager.

Deler av parken til "Slottet" på Ringstabekk ble fredet i 2003. Hagen fikk trolig sin grunnform i Jens og Barbra Rings tid midt på 1800-tallet. I perioden 1908-1965 ble gården benyttet av Statens lærerindeskole i husstell. Hagebruket ble videreutviklet med frukt, bær og grønnsaksdyrking. Anlegget ble brukt aktivt i undervisningen ved innhøsting, sylting og safting.

Rundt den herskapelige hovedbygningen på Skallum gård ligger en romantisk hage fra ca 1890. De gruslagte stiene, plenen, rosebedene, et lite gravsted og frukthagen er skjermet av omkringliggende skog og høyvokste busker.

Boligeiendommene som ble utparsellert mellom Lysaker og Sandvika på slutten av 1800-tallet var på flere mål. Kristianiaborgere etablerte seg med landsteder, villaer og store hageanlegg. I området finnes fortsatt spennende hager, men de fleste har gått tapt ved senere fortettinger.

Langs gamle Drammensvei ligger Villa Fredheim, senere Munchs pensjonatskole. Hagen ble anlagt på slutten av 1800-tallet, og ble omtalt som ualminnelig vakker og interessant

RIKSANTIKVAREN

Ringstabekk, parken

Den engelske landskaps-parken er fra første halvdel av 1800-tallet. Fredet i 2003.

Øverst: Den gamle hagen på Holtet gård. Hagen lå ned mot Holtekilen, og var opparbeidet med sirlige grusganger, andedam, allé og drivhus. BB

Nest øverst: På Ringstabekk er det bevart deler av et hageanlegg i viktoriansk landskapsstil. Parken ligger på høydedraget sør for Slottet og har rester etter gangveier, murer og beplantning som danner små landskapsrom. BB

Over: Til "Statens lærerindeskole i husstell" på Stabekk hørte et gårds- og hagebruk, som i 1939 besto av nesten 140 dekar dyrket jord. Gårdsbruket hadde på den tiden 352 frukttrær og mange ulike husdyr. Ringstabekk har en sentral plass i norsk kvinne- og skolehistorie. BB

Over: Akeleie og iris er stauder som var mye brukt i gamle hager. Akeleie omtales i Norges første hagebok "Horticultura" fra 1694. Iris har vært brukt både i medisin og parfyme. Den er en svært gammel hageplante, men kom til Norge først på begynnelsen av 1800-tallet. ASB/GM

Over: Tegning av park- og hageanlegget til Munkebakken. Anlegget ble tegnet og rehabilitert i 1998 av landskapsarkitektene Bjørbekk & Lindheim.

med mange spesielle og til dels eksotiske vekster. Mot øst var eiendommen skogbevokst, og mot vest parkmessig opparbeidet med stier, trapper, kjøkkenhage, frukttrær, syrinlysthus og tennisbane. Etter lang periode med forfall ble det på slutten av 1900-tallet igangsatt arbeid med å finne gamle rester som nesten var forsvunnet i villnisset.

Villa Solares ble oppført på Høvik i 1898 for konsul Iversen. Han hadde vært konsul i Spania, og malte huset i sterke spanske farger; rødt og gult. Det ble anlagt en stor frukthage. En plantegning fra den tid viser 135 trær. Trærne var gruppert etter ulik form for beskjæring, som krontrær, espaliertrær og snortrær. I hagen fantes også ferskentrær.

Hagene ble ofte bygget med elementer for både ettertanke og fornøyelse, som minnelunder, paviljonger, lysthus og tennisbaner. I den nå gjengrodde hagen på Sjøholmen ligger rester av et familiegravsted, og det finnes spor etter en miniatyrjernbane.

1900-tallet

Oppgangstider førte til velstand for enkelte familier tidlig på 1900-tallet. Munkebakken på Lysaker er en av få intakte, storslåtte eiendommer fra den tiden. Villaen med tilhørende sidebygninger er omgitt av et 70 dekar stort park- og hageanlegg som strekker seg ned mot fjorden. Anlegget er tegnet av arkitekt Arnstein Arneberg i 1916-18. Langs adkomstveien mellom portnerbolig og hovedhus ligger frukt- og bærhagen med espalierte trær. En del av parken er naturtomt hvor store, gamle trær og eng vokser vilt. Den opparbeidede parken som omgir hovedbygningen er stramt anlagt med plener, hekker, hasseltunnel, trapper, basseng og skulpturer.

I Lagåsen-området ligger flere større villahager. Eiendommen Lagåsen ligger på en høyde med bratte skråninger og stup. Høydeforskjellen er delvis tatt opp med kraftige murer og beplantede terrasser. Anlegget er bygget omkring akser, symmetri og rette linjer.

Øverst: Villahage på Stabekk fra tidlig på 1900-tallet. Hagen er stor, med frukttrær og staudebed, og med en liten "skog" med høye trær. Disse hagene er i dag en sjeldenhet, da de aller fleste er sterkt fortettet. ASB

Over: Fra en privat hage på Hosle der grønnsakene dyrkes økologisk. Pallekarmer er gjenbrukt og fungerer som plantekasser. Grønnsakene er plantet tett for å hindre ugresset. GM

Øverst: Hvitmalt plankegjerde på Søndre Høvik gård. Gjerdestolpene har forseggjorte avslutninger med vannbrett og kuler. ASB

Over: Stikkegjerde på Lagåsen. Gjerdet har vertikale staur, og er en eldre type stakittgjerde. GM

Egne Hjem-området på Bekkestua ble etablert for typografer fra Kristiania som ønsket egne hus i sunnere omgivelser. Boligselskapet arrangerte kurs i hagestell, dyrking av nyttevekster og husdyrhold. Parken Birkelunden ble anlagt, og boligselskapet sørget for skolehage ved Stabekk folkeskole.

I en periode tidlig på 1900-tallet hadde hagene ofte stramt klipte hekker som dannet rom, rette ganger og bugnende staudebed. I funksjonalismens hager fra 1930-tallet var man mer opptatt av å ta vare på stedegen naturkvalitet og hagene måtte være "passe store", lettstelte, robuste og praktiske. Grusgangene ble erstattet av tråkkheller, og enklere stauderabatter ble lagt nær huset.

Etter andre verdenskrig og på 1950-tallet var matauk fremdeles viktig, og mye av hagen ble brukt til å dyrke nyttevekster som frukt og bær.

I dag er boligtomtene mindre enn før, og hus og bil opptar større plass. Hagene skal være lettstelte, fortrinnsvis ved bruk av motorisert redskap, og ha maksimalt med sol. Mange funksjoner som tradisjonelt har vært inne flyttes ut, som for eksempel matlaging. Oppbygde terrasser møbleres med utemøbler inspirert av interiørstiler fra varme, solfylte strøk. Tettere bebyggelse fører til behov for mer skjerming av utearealene med høye hekker, levegger, tak og parasoller.

Porter og gjerder

Porter og gjerder i samspill med hagen og boligens arkitektur utgjør et viktig helhetsbilde. Innenfor enkelte boligområder er gjerdet gitt en ensartet utforming og bidrar til strøkets karakter. På Lagåsen er det benyttet stikkegjerde, andre steder er stakittgjerde dominerende. I flere områder med 1950-talls bebyggelse er det krav om flettverksgjerder. Disse gjerdene gir et åpent preg til områdene, hagene oppleves i sammenheng og virker ofte større enn de er.

Parker og kirkegårder

Strandparken har vært offentlig park siden 1923 da kommunen kjøpte det opprinnelige sommerstedet. I parken lå tidligere Norges første curlingbane. I dag har seks skulpturer av billedhugger Joseph Grimeland fått plass i de grønne omgivelsene.

I Sandvika er der flere offentlige parker med ulik karakter. Kommunen har en ambisjon om at Sandvika skal bli et foregangssted når det gjelder blomstring og vakre beplantninger. Rådhusparken har en formell struktur med store trær, blomsterbed, fontene og skulpturer. I kontrast er Kjørbotangen ved Hamang, som med sin uformelle karakter oppmuntrer til lek og aktivitet. I Byparken planlegges en kulturscene. Det grønne beltet langs Sandvika gjestebrygge er opparbeidet som en strandpromenade. Løkkehagen er et lite, grønt pusterom mellom bevaringsverdig bebyggelse, Sandvikselven og Løkke bro.

Kommunens fire kirkegårder er store parkanlegg som skal være stille steder. Ved anleggelse av Steinsskogen gravlund, ferdig i 2002, ble det lagt særlig vekt på å ivareta kulturlandskapet og benytte stedegen vegetasjon. Kirkegårdene rundt middelalderkirkene på Haslum og Tanum er rike på kulturminner, som veifar og gravhauger.

Øverst og over til høyre: Byparken i Sandvika. Parken danner et grønt amfi mellom bebyggelsen og Sandvikselven. ASB

Over til venstre: Sjakkspill i Løkkehaven, laget av bærumskunstneren Sverre Hoel i 2007. LFM

Over: Staudebedet i Rønne park er en del av kommunens satsing på et blomstrende Sandvika. ASB

Nederst: Kontrastene mellom åpne gravfelt og tett omkransende skog er hovedtema for Steinsskogen gravlund. Funksjoner som driftsbygg og parkering er plassert langs en langstrakt naturstensmur. ASB

Golfbanene som er anlagt, blant annet i Lommedalen og på Grinijordene, kan sees på som en slags moderne etterkommere av 1700-tallets landskapsparker. Dette gjelder både bruk, estetikk og plassering. 1700-tallets landskapsparker ble brukt til rekreasjon og selskapelig samvær, og tok utgangspunkt i det eksisterende kulturlandskapet.

Sentralt på det nye Fornebuområdet ligger den 200 dekar store Nansenparken. Parken er nedsenket i forhold til byggeområdene, og utformet med myke, organiske former mot rette linjer. Linjene relaterer seg til den nedlagte flyplassen og hovedretningen på landskapet. Midt i parken ligger en stor dam og en festplass. Anlegget er tegnet av Bjørbekk & Lindheim Landskapsarkitekter, og ble ferdigstilt høsten 2008.

Under til venstre: Konseptskisse som viser "det grønne grepet" på Fornebu.

Under til høyre: Bronseskulpturen av Fridtjof Nansen ble avduket til hans 150-års jubileum i 2011. Skulpturen, som er laget av billedhugger Per Ung, står på en kolle og ser mot Nansenparken. Nansen bodde på Polhøgda ved Lysaker, der han også er gravlagt. ASB

Nederst: Deler av det tidligere flyplassområdet på Fornebu er transformert til park. Nansenparken har en økologisk profil, med stedegen vegetasjon. Regnvann samles og brukes bevisst i anlegget. ASB

Over: Stupetårn i Bjørnsvika. Tårnet er i samme stil som den funksjonalistiske boligen det hører til. Stupetårn og bolig er tegnet av arkitekt Fred. A. Clason i 1938. GM

Midten: Jarhuset er et landemerke med sin karakteristiske buede form. Enkle geometriske former, pussede fasader, vindusbånd og buet balkong er typiske trekk for den funksjonalistiske stilen. GM

Under: A-lab Arkitekter vant konkurransen om utforming av Statoils regionkontor på Fornebu. Bygningen består av lameller konstruert som frittspennende broer. GM

12. Nyere arkitektur

Mot slutten av 1920-årene fikk den internasjonale modernismen sitt innpass. Denne retningen representerte en større, gjennomgripende forandring innenfor blant annet arkitektur, kunst, vitenskap og teknologi.

Mange bevisste oppdragsgivere og dyktige arkitekter har vært med på å utforme den lokale bygningsmassen i Bærum. Høy arkitektonisk kvalitet finnes i flere offentlige bygg, næringsbygg og boliger.

1930-tallet

Funksjonalismen slo for alvor gjennom i Norge etter 1930. Stilen brøt radikalt med tidligere arkitektoniske formspråk. Funksjonelle planløsninger, lys og luft ble vektlagt. Bygninger sammensatt av enkle geometriske former, uten "unødvendige" dekorative elementer, kjennetegner stilen.

Jarhuset er et av de tidligste og mest karakteristiske funksjonalistiske bygg i Bærum. Arkitekt Georg Foss tegnet forretningsgården. Sigurd Eriksen var arkitekten bak Randersgården i Sandvika. Magnus Poulssons kontorbygg for Klaveness på Lysaker har også hentet inspirasjon fra den nye stilen.

Et av de første funksjonalistiske skolebyggene i Norge ble oppført på Valler. Skolen sto ferdig i 1937. Bygningen er brutt opp i flere volumer, en tankegang som ble toneangivende for skolebygg i tiden etter. Arkitektene for skolen var Finn Bryn og Johan Ellefsen.

Flere arkitekter tegnet moderne villaer på 30-tallet. Her nevnes Arne Korsmos enebolig med atelier på Langodden, A. Vejres enebolig i Vardeveien på Ekeberg, F. A. Clasons bolig i Bjørnsvika og Blakstad og Munthe-Kaas villa Nessal på Snarøya. På øyene finnes flere funksjonalistisk inspirerte sommerhus. Spredt rundt i kommunen finnes trehus som tydelig er påvirket av funksjonalismen, oppført av byggmestere. Disse kalles populært "byggmesterfunkis" eller "folkefunkis".

Funksjonalistisk er også den røde telefonkiosken tegnet av Georg Fr. Fasting. I perioden 1933-95 ble

det oppført omtrent 9000 slike telefonkiosker i Norge. I dag finnes det ca. 400 igjen. I Bærum står det en ved Henie-Onstad kunstsenter og en på Stabekk.

Etterkrigstiden

Perioden etter den andre verdenskrig bød på nye utfordringer. Til tross for stor boligmangel og material-knapphet var perioden preget av optimisme og fremtidstro. Idéene fra funksjonalismen ble ført videre, samtidig som flere arkitekter søkte inspirasjon i tradisjonelle, norske forbilder.

De to arkitektene Arne Korsmo og Knut Knutsen ble toneangivende for hver sin retning.

Arkitekt Knut Knutsen sto for en organisk arkitektur og var opptatt av at arkitekturen skulle harmonere med landskapet. Knutsens boliger i Bjørnsvika, på Langodden og ved Sarbuvollen står som eksempler på frittliggende boliger fra perioden.

Knut Knutsens arkitektur inspirerte mange yngre arkitekter. En av disse var Wenche Selmer. Hennes tidløse, stillfarne arkitektur er forankret i norske byggetradisjoner, som i eneboligen på Eiksmarka fra 1955. Et steinkast unna ligger Rolf Ramm Østgaards egen bolig fra 1958 som viser slektskapet til Selmers hus.

Skytterkollen restaurant ble tegnet av arkitekt Arnstein Arneberg (1948-52). Fasadene er kledd med tre-shingel og viser bruk av tradisjonelle elementer i ny arkitektur.

Arne Korsmo sto for den internasjonale modernistiske retningen. Han tegnet få bygg i Bærum, men hans arkitektur fikk stor betydning for senere arkitekter. Erling Viksjø var elev av Korsmo, og ble særlig kjent for sin bruk av naturbetong. Ved Øvrevoll ligger en senmodernistisk bolig tegnet av Viksjø.

Øverst: Villa Wathne ved Sarbuvollen ble tegnet av Knut Knutsen i 1950. Huset er satt sammen av flere volumer, lagt inn mellom de store trærne i det skrånende terrenget. Det var viktig for Knutsen at bygningen skulle underordne seg landskapet, og samtidig fremheve og forsterke naturen på stedet. MV

Over: Enebolig på Østerås tegnet av Odd Jebe i 1966. Boligen har elementer fra den modernistiske arkitekturen med skrå, utoverhengende andre etasje, vindusbånd og knappe detaljer. Samtidig har bygningen trekk fra den organiske arkitekturen med smårutede, hvite vinduer og mørke vegger. ASB

Øverst: Erling Viksjøs enebolig ved Øvrevoll fra 1959. Viksjø eksperimenterte med naturbetong som bygningsmateriale. Naturbetongen inngikk ofte som en del av en kunstnerisk utsmykning. EV

Over: Geir Grungs hus på Jongskollen fra 1963. Stuen er utformet som en glassboks som krager ut over hovedetasjen. Hagen er skjermet fra offentlig vei ved bruk av presist utformede murer. Grungs bygg var utradisjonelt og eksperimenterende for sin tid. ASB

Under: Haslum krematorium står på en internasjonal liste (DOCOMOMO) over de ti viktigste byggverkene i Norge fra perioden 1945-1979. De langstrakte murene er benyttet som et viktig romskapende arkitektonisk element. De kraftige, utkragede takene markerer inngangene. ASB

Arkitekt Odd Jebe kan sies å være påvirket av begge retningene. Fra slutten av 1950-tallet og til ut på 1970-tallet tegnet han mange eneboliger i Bærum, blant annet på Østerås, Jongskollen og langs Tveterveien på Haslum. Hans eneboliger i tre er karakteristiske med sine ofte asymmetriske gavler, knappe takoverheng, smårutede vinduer og klokketårn.

1960 og 70-tallet

Årtiene ble betongens glansperiode. Dette er særlig synlig i større, offentlige bygg og næringsbygg fra perioden. Konstruksjoner og materialbruk skulle være eksponert og fortrinnsvis ubehandlet.

Christian Nordberg-Schulz og Frank Wozak tegnet Mariakirken og Villa Maria aldershjem på Stabekk i 1960. Bygningene er i ubehandlet betong og gul tegl og formet i terrasser oppover skråningen. Fra samme år er arkitekt Guttorm Bruskelands bygg for Radionette i Sandvika. Bruk av betong i skalltakskonstruksjon var banebrytende fordi det ga en uvanlig stor spennvidde.

Arkitekt John Engh brukte meislet betong med morenestein ved oppføring av Haslum krematorium i 1966. Engh tegnet 12 år senere Tinghuset i Sandvika. Bygningen har et lukket preg. Fasadene er en kombinasjon av betong med mønster fra forskalingsbord og prefabrikerte betongelementer.

Korsmoelevene Geir Grung og Sverre Fehn bidro til samtidig arkitektur. Grungs egen bolig, villa Jongskollen, ble oppført i 1963. Villaen omtales som nyskapende og dristig, og som et av de to viktigste glasshusene vi har fra etterkrigstiden. Villa Johnsrud på Rykkinn er tegnet av Fehn i 1968. Boligen har en fleksibel planløsning, der faste funksjoner som kjøkken og bad er lagt langs ytterveggene.

Henie-Onstad kunstsenter på Høvikodden er et karakteristisk byggverk fra 1960-tallet. Arkitektene Jon Eikvar og Svein Erik Engebretsen ga bygningen en organisk planløsning som skiller seg fra den stramme senmodernismen. Bygningen, med fasader i prikkhugget betong, sto ferdig i 1969. Bygningen er senere utvidet, senest i 2003 med tilbygget "Sal Haaken", tegnet av arkitekt Stein Halvorsen.

Tidlig på 1970-tallet utviklet arkitektene Lund og Slaatto den strukturalisme som skulle bli deres varemerke. Det Norske Veritas kontoranlegg på Høvik Verk ble oppført i to byggetrinn som stod ferdig i henholdsvis 1976 og 1983. Begge byggetrinn er bygget opp rundt et rettvinklet rutenett. De strenge modulene strekker seg uregelmessig ut i flere retninger.

Lund og Slaatto ble tildelt Treprisen i 1966 blant annet på bakgrunn av sine eneboliger på Øvrevoll og Stabekk.

1980 og 1990-tallet

Fra 1945 og frem til begynnelsen av 1980-tallet var arkitekturen preget av logiske og nøkterne byggemetoder. På 1980-tallet søkte mange arkitekter inspirasjon i tradisjonelle og historiske uttrykk.

Postmodernismen med sammensetting av elementer fra flere stilperioder ble en reaksjon på modernismen. Få bygg kan imidlertid sies å være gjennomført postmoderne arkitektur. Et unntak er Sheraton Hotell (nå Thon Hotell Oslofjord). Bygget ble tegnet i 1985 av F. S. Platou. Den dekorative stilen med elementer fra klassiske stilarter ble gjennomført både i eksteriør og interiør.

Samtidig med postmodernismen økte forståelsen for eldre bebyggelse og behovet for å ta vare på denne. På Bærums Verk ble nytt butikksenter innpasset til gammel verksbebyggelse i 1985. De nye bygningene står klart frem som nye og fra sin tid, men er tilpasset det gamle i materialer, fargebruk og målestokk. Niels Torps arkitektkontor ble tildelt Statens byggeskikkpris for prosjektet.

På slutten av 1980-tallet gikk Norge inn i den lengste økonomiske nedgangen siden 2. verdenskrig. I en periode ble større byggeprosjekter stoppet, og det ble bygget svært få nye boliger. Først et stykke ut på 1990-tallet begynte økonomien å ta seg opp igjen.

På 1990-tallet ble det gradvis et større fokus på arkitektur og design. Norge fikk ansvar for å arrangere de olympiske vinterleker i 1994, der design ble en viktig del av rammen

Over: Veritas-anlegget på Høvik ble tegnet av arkitektene Kjell Lund og Nils Slaatto og bygget i moduler. Materialene er stål, glass, betong og teglfliser. Arkitektene fikk prisen betongtavlen i 1997 og Houen Fonds diplom i 1988 for anlegget. GM

Under: Idéen med Handelsstedet Bærums Verk var at det skulle være et bindeledd mellom historie og nåtid. Den nye bebyggelsen har sterke forbilder i eldre byggeskikk, men med detaljer og uttrykk fra samtiden. GM

rundt arrangementet. Økt offentlig satsing og en større bevisstgjøring blant folk flest fremmet arkitekturen. Gjennomført materialbruk og rene former ble et varemerke for norsk arkitektur.

Arkitektene Lund Hagem tegnet på slutten av 1990-tallet kontorbygg for Norske Skog på Oksenøya. Kontorbygget danner et nytt, åpent tun sammen med Magnus Poulssons bygninger for Oxenøen Brug fra 1920. Landskapsarkitektene Gullik Gulliksen og Karen E. Haugan utformet landskapsrommet som forbinder nye og gamle bygg.

Vårt årtusen

En tendens i tiden er utforming av byggverk i kontrast til sine omgivelser, der det enkelte byggverk er "seg selv nok". En annen trend er mer stillfarne prosjekter som i større grad tar hensyn til omgivelsene, samtidig som de tilfører noe nytt.

Øverst: Den gamle bebyggelsen til Oxenøen Brug, tegnet av arkitekt Magnus Poulsson, la premisser for Lund Hagem Arkitekters utforming av Norske Skogs hovedkvarter. De nye kontorene er plassert slik at ny og gammel bebyggelse sammen danner et tun. Prosjektet ble tildelt Bærum kommunes Estetiske råds pris i 1999. SS

Over: Et industriområdet på Lysaker er transformert til boligområde, tegnet av arkitektkontoret Kari Nissen Brodtkorb. Prosjektet er tildelt Statens Byggeskikkpris i 2004. Prosjektet er utført med varierende leilighets-størrelser, og med høy kvalitet i materialbruk og håndverk. GM

Under: Bærum Kulturhus i Sandvika er tegnet av arkitektkontoret Snøhetta. Kulturhuset markerer seg arkitektonisk i bybildet med sine skrå vegger og den store øvingssalen som krager ut over inngangspartiet. Scene og foajé bringes nærmere det offentlige rom gjennom glassfasaden. IJS

Nederst: Den internasjonale skolen på Bekkestua ble utvidet og fornyet i perioden 2006-2012. De fargete panelene i fasadene signaliserer skolens karakter til omgivelsene. Jarmund/Vigsnæs Arkitekter har tegnet endringene. GM

Øverst: Bolig på Strand tegnet av Jarmund/Vigsnæs Arkitekter. Eneboligen har en utradisjonell utforming med en "vridd" huskropp som skjermer mot omgivelsene og samtidig åpner opp mot lys og utsikt. ASB

Nest øverst: Bolig på Rykkinn tegnet av Morfeus arkitekter. Natur og utsikt har spilt en avgjørende rolle for husets utforming. Samspillet mellom interiør, skjermede solfylte uterom og natur etableres ved bruk at store glassflater og ved å trappe bygningen i terrenget. Bygget er oppført i pusset mur og betong med fasadefelt i glass og tre. Foto: Morfeus arkitekter.

Over: Bolig på Rykkinn tegnet av arkitekt Knut Hjeltnes i 2004. Bygget har en enkel saltaksform som tilpasser seg nabobygningenes retning og hovedform. Detaljeringen er moderne og knapp. En glassfasade åpner bygget mot kulturlandskapet Frogner-Tandberg. Foto: Knut Hjeltnes

Skjevheter og store utkraginger går igjen i mange bygg. Overraskende elementer som sterk fargebruk og oppdeling i volumer med ulikt uttrykk er ofte en del av formgivingen.

En fortetting av villaområdene pågår kontinuerlig. Flere av de nye arkitekttegnede eneboligene er utformet med stor vekt på sammenhengen mellom ute og inne. Det legges vekt på skjerming av utearealer i stadig tettere boligområder, samtidig som ønske om lys og utsikt legger premisser for utformingen.

Store samferdselsprosjekter planlegges. Nytt dobbeltspor for jernbanen, der hele strekningen fra Lysaker til Sandvika går i tunnel, er anlagt. Kolsåsbanen bygges om til metrostandard. Ved de store trafikknutepunktene, som Lysaker og Bekkestua, er det bygget nye stasjoner.

Etter at Fornebu ble nedlagt som flyplass i 1998 startet prosessen med transformering av området. Det har blitt gjennomført en arkitektkonkurranse om en overordnet plan. Vinnerprosjektet, tegnet av de finske arkitektene Helin og Siitonen, har med sitt grep om grønne arealer dannet grunnlag for senere utbygging.

Det første store byggeprosjektet på Fornebu var Telenors kontorbygg. Bygget er på 157 000 kvadratmeter, og gir plass til 8 000 ansatte. To hovedbygninger med i alt åtte sidebygg omkranser et torg. Det er lagt stor vekt på tidsmessig kunstnerisk utsmykking.

Endringen av Fornebu omfatter opparbeidelse av helt nytt landskap. Tidligere rullebaner er omskapt til friområder med koller og naturlig vegetasjon. Landskapsarkitektene Bjørbekk & Lindheim har hatt ansvar for planlegging av blant annet friområder og Nansenparken. Sammen med arkitektene div. A har landskapsarkitektene utformet Hundsund grendesenter med skole, barnehage og idrettsanlegg.

Fornebu kommer i mange år fremover til å være et av Bærums hovedutbyggingsområder. Sandvika vil bli videreutviklet som by. Andre områder, først og fremst langs banene og jernbanen, fortettes. Her vil vi få se nye arkitektoniske uttrykk som svar på de utfordringene som tiden gir.

Over: Bekkestua stasjon åpnet i 2011. Arkitekt Arne Henriksen har tegnet en rekke stasjoner i kommunen: Slependen, Sandvika og stasjonene langs Østeråsbanen. Bekkestua stasjon er bygget i tre og betong, med innslag av stål, plast og mosaikk. Trekonstruksjonen signaliserer hvor stasjonen er. Arkitekten er tildelt Bærum kommunes arkitekturpris 2012 for prosjektet. GM

Under: Telenors kontorbygg på Fornebu er tegnet av HUS Arkitekter i samarbeid med Per Knudsens Arkitektkontor (PKA) og NBBJ Architects. ASB

Nederst: Det tidligere terminalbygg på Fornebu flyplass er transformert til et senter for bedrifter som arbeider med digital teknologi. IT Fornebu er tegnet av a-lab arkitekter. Den oransje "Megahub" markerer inngangen til bygget. ASB

Fotografier

AMA	Alf Magne Andreassen
AM	Axel Mykleby
ALS	Ada Lene Synnes
ASB	Anne Sofie Bjørge
BL/RA	Birger Lindstad/ Riksantikvaren
BB	Bærum bibliotek, Billedsamlingen
EF	Elin Falch
EML	Eva Marie Larsen
EV	Espen Viksjø
GM	Gro Magnesen
HKS	Henning Krogh Stabell
IF	Ila Fengsel og Forvaringsanstalt
IJS	Ingrid Jørgensen Sollai
KGB	Kaia Gunby Berger
KMO	Kaare Moe
LFM	Liv Frøysaa Moe
MV	Mona Vaagan
MHH	Morten Heldal Haugerud
MM	Morten Merkesdal
PB	Paul Berger
SGM	Stiftelsen Grinimuseets Venner
SS	Synne Storvik
TJ	Terje Johannessen
TG	Tone Groseth
TB	Tord Baklund
TK	Truls Kalland
ÅS	Åse Strøm
	Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo
	Morfeus Arkitekter
	Oslo Museum/ AB Wilse

Illustrasjoner

Tegninger utlånt av:	Riksantikvaren, Telemuseet, Bjørbekk og Lindheim Landskapsarkitekter.
Kart, tidsakser og øvrige illustrasjoner:	Redaksjonen

Litteratur/ kilder

Litteratur og oppslagsverk

Askim, Niels Marius	2001	Villa - 21 arkitekttegnede eneboliger
Bakken/ Baklid/ Graver	2001	Et krafttak for bygdene
Bakken, Tor Chr. (red.).	2008	Budstikkas store Asker og Bærum leksikon
Bing og Johnsen	1998	Bomiljøer i mellomkrigstiden
Bjerke, Gunnar	1950	Landsbebyggelsen i Norge
Bonytt/ Norsk Arkitekturmuseum		Arkitektur i Norge, årbøker
Borgen, Per Otto	2006	Asker og Bærum leksikon
Brekke, Nordhagen, Lexau	2003	Norsk Arkitekturhistorie
Brochmann, Odd	1979	Bygget i Norge
Bruun, Magne	2007	Norske hager gjennom tusen år
Brænne, Bøe, Skjerven	2004	Arne Korsmo – arkitektur og design
Christensen, Trygve	1995	Bærum og krigen 1940-1945
Christensen, Trygve	1988	Bærumsmarka
Christensen, Trygve	1990	Nadderud og vestre Grav Vel
Christensen, Trygve	1997	Sørkedalsvassdraget og Sørkedalen
Dahle, Einar	2009	Bengt Espen Knutsen

Drange, Aanensen, Brænne	1994	Gamle Trehus
Ekroll, Stige, Harran	2000	Kirker i Norge I
Espeland, Gard	2002	Neste stopp… Eiksmarka!
Essen, Madeleine von	1997	Hager til lyst og nytte
Guhnfeldt, Cato	1990	Fornebu 9. april
Guttu, Jon	2011	Boligvisjoner – Ti forbilder for den sosiale boligbyggingen
Gyldendal Forlag	1981	Norges Kunsthistorie
Hagen, Gerd	2006	En beretning om stiftelsen Wøyen
Hartmann og Mangset	2001	Neste stopp! Sporveiens bygningshistorie
Husbanken, Norsk Form m fl	2007	Forbilder
Iversen, Helge	1979	Bærum gjennom tidene
Jacobsen, Harald og Follum, Jørn-R	1997	Kulturminner og skogbruk
Jar Vel	1999	Boken om Jar
Jenssen, Ellen Rugstad	2006	Skolen i svingen, Evje skole 140 år, 1865-2005
Kittilsen, Kjell	2005	Brent kalk
Klepp, Asbjørn ogThorsen, Liv Emma	1993	Den mangfoldige fritiden
Klingberg, Sørmoen, Wefald	2005	Kirkegården, et levende kulturminne
Knutsen, Tvedten	1982	Knut Knutsen
Langeland, Knut	2005	Stauder i norske hager
Larsen, Stenseng og Kittelsen	2001	Vestmarka – Seterliv og kølabrenning
Lønnå, Finn og Nilsen, Karl	1986	Langs Kongevei og Gammel Drammensvei i Asker og Bærum
Martens, J.D	2000	Århundrets norske boligprosjekter 1900-2000
Martens, J.D	1993	Norske boliger
Marthinsen, Liv og Winge, Harald	1983	Asker og Bærum til 1840
Mohus, Arne	1986	Stedsnavn i Bærum
Myhre, Jan Eivind	1982	Asker og Bærums historie, Bærum 1840 – 1980
Mørch, Morten Ole	2006	Arnstein Arneberg
Nordberg-Schulz, Chr. m.fl	1983	Norges kunsthistorie bind 7
Norberg-Schulz, Chr. og Postiglione, G.	2003	Sverre Fehn. Samlede arbeider
Nordisk Ministerråd	2003	Nordens landskap
Norsk arkitekturmuseum	1978	10 års norsk arkitektur
Nyboe Nettum, Rolf	1994	Det Sandvika som forsvant. Minner fra 1920- og 30-årene.
Rasch-Engh, Rolf	2000	Lysaker
Reusch, Cathrine	2002	Porter og gjerder
Salvesen, Bjørn Kåre	2009	40 trivelige turer i Bærum
Selskabet til Sandvikens vel	1996	100 år i Sandvika, en billedkavalkade
Aarønæs, Lars	2007	Norsk Funkis

Informanter

Jacobsen, Arnt Forseth, Forsvarets etterretningstjeneste
Mykleby, Axel
Pilskog, Frode, Akershus Fylkeskommune
Wold, Rolf Einar

Tidsskrifter, lokalhistoriske hefter, artikler

Akershus Fylkeskommune	1996	Tømmer, is og kalk
Arkitektur N		Nr. 4- 2007, nr. 2-2008 m. fl.
Asker og Bærum Budstikke v/ Freddy Nilsen	1999	Haslumseter kapell- 30 år som sjelens matstasjon
Asker og Bærum Historielag		Diverse skrifter
Bakken, T. J.	1961	Bryn kirke, V. Bærum 1861-1961
Bekkestua Vel	1972	Bekkestua Vel 75 år
Byggekunst		Nr. 1-2003, nr.1-2004, nr. 5-2004, nr. 6-2006 m fl
Bø, Egill /Bærum bygdebok bd I	1987	Gammalt frå Lommedalen
Baalsrud, Kjell	2001	Bekkene i Bærum – som ble borte

Fortidsminneforeningen		Diverse publikasjoner
Høvik vel	2002	Høvik vel 100 år
Jacobsen, Jacob	1983	Høvik glassverk- Høvik Verk
Jacobsen, Jacob	1976	Lommedalen - en bygd i bygda
Jacobsen, Jacob	1998	Ridesti, Kongevei, Motorvei
Jacobsen, Jacob	1979	Sandvika i Bærum
Johannesgård, E.		Haslumseter kapell i Bærumsmarka
Leivestad, Unni m fl	1993	Ringstabekk Vel 1915-1990
Nagell-Erichsen, Einar m.fl	2000	Munkebakken
Nilsen, Rolf	1981	Øvre Stabekk Vel 1906-1981
Næss, Ivar	1931	Bærum i nyere tid
Ringstabekk Vel	1993	75 år i nærområdets tjeneste
Samvirkemuseet		Samvirkemuseet
Sars og Nordheim	1974	Stabekk - en historikk
Tanum menighetsråd	1985	Tanum kirke
Tanum vel	2001	Tanum vel og Lokal Agenda 21 – Innsats for bærekraftig utvikling i det 21.århundre. Tanumplatået og Vestmarka.
Thorvaldsen, Arne D	2008	Historien om Langodden, Langodden Vel
Tokerud, Ole H.	1925	Typografenes Boligselskap gjennom 25 år

Offentlige dokumenter

Akershus Fylkeskommune	2007	Spor for framtiden. Fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus 2007 – 2018.
Bærum kommune		Diverse publikasjoner
Direktoratet for Naturforvaltning	1994	Gamle veier og veifar
Fylkesmannen i Oslo og Akershus	1994	Verdifulle kulturlandskap i Oslo og Akershus fylker. Oversikt over prioriterte områder.
Helse og omsorgsdepartementet	2006	Helsebygg i Noreg - ei historisk oversikt, landsverneplan for helsesektoren.
Naturvernforbundene i Oslo, Akershus og Bærum og Tanum Vel	2007	Forslag om vern av Tanumplatået som landskapsvernområde etter naturvernloven. Brev til Miljøverndepartementet
Norsk Telemuseum	1998	Historiske linjer, verneplan for Telenors bygninger og installasjoner
Riksantikvaren		Diverse publikasjoner
SEFRAK-registreringene		
Statens Vegvesen	2002	Nasjonal verneplan for Veger - Bruer - Vegrelaterte kulturminner.
Tveit, Gunnar, Statens Vegvesen		Kongevei og andre Drammenske hovedveier i Asker og Bærum
Tveit, Gunnar	2001	Ny Faabro - Pilegrimsleden over Lysakerelva
Vegkontoret i Akershus	1977	Drammensveien 300 år

Nettsider

Akershus Fylkeskommune
Arkitektkontorer omtalt i teksten
Husbanken
NIKU Norges kirker på nett
OBOS
Riksantikvaren
SNL, Store Norske Leksikon

BÆRUM KOMMUNE
Regulering
Natur og Idrett